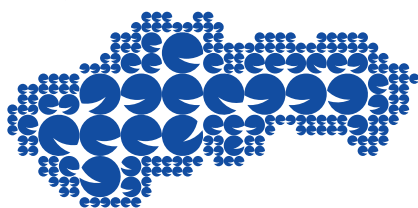

SLOVENSKÁ REČ

86 • 2021 • 3

ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKÉHO JAZYKA
ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV

Slovenská reč, časopis pre výskum slovenského jazyka. Založený v roku 1932.
Vydáva Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave.

Slovak Language, Journal for the Slovak Language Research. Founded in 1932.
Published by Ľudovít Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences in Bratislava.

Hlavný redaktor / Editor-in-Chief: prof. Mgr. Martin Ološtiak, PhD.

Manažérka redakcie / Deputy Editor-in-Chief: Mgr. Jana Wachtarczyková, PhD.

Výkonné redaktorky / Managing Editors: Mgr. Denisa Dovičovičová, Mgr. Júlia Behýlová

Redakcia anglických textov / English Language Editor: Mgr. Júlia Behýlová

Redakčná rada / Editorial Board:

doc. Mgr. Martin Diweg-Pukanec, PhD. (Nitra), doc. PaedDr. Zdenko Dobřík, PhD. (Banská Bystrica), prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. (Bratislava), prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc. (Bratislava), RNDr. Radovan Garabík (Bratislava), dr. sc. Siniša Habijanec, PhD. (Bratislava), prof. dr. Björn Hansen (Regensburg – Spolková republika Nemecko), PhDr. Milan Harvalík, Ph.D. (Praha – Česká republika), prof. Mgr. Martina Ivanová, PhD. (Prešov), doc. PhDr. Viera Kováčová, PhD. (Ružomberok), Dr Paweł Kowalski (Warszawa – Poľská republika), prof. PaedDr. Ľubomír Kralčák, PhD. (Nitra), Associate Professor Mark Lauersdorf, Ph.D. (Kentucky – USA), prof. PaedDr. Ľudmila Liptáková, CSc. (Prešov), doc. Mgr. Gabriela Múcsková, PhD. (Bratislava), prof. PhDr. Oľga Orgoňová, CSc. (Bratislava), Mgr. Jaroslava Rusinková, PhD. (Bratislava), prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc. (Košice), prof. PhDr. Daniela Slančová, CSc. (Prešov)

Čestní členovia / Honorary Members:

prof. PhDr. Ľubomír Ďurovič, DrSc. (Lund – Švédsko), prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc. (Bratislava), prof. PhDr. Ivor Ripka, DrSc. (Bratislava)

Technický redaktor / Technical Editor: Mgr. Vladimír Radík

Návrh a grafické spracovanie obálky / Design of the journal cover:

Mgr. Jana Wachtarczyková, PhD., Mgr. Martina Cebecauerová, PhD.

Periodicita / Periodicity:

vychádza 3-krát ročne / published 3 times per year

Adresa redakcie / Editorial Address:

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava, Slovenská republika
tel.: +421 2 5443 1761, +421 2 5443 1762

E-mail: sr@juls.savba.sk

Webová stránka časopisu / Journal website: <https://sr.juls.savba.sk>

Slovenská reč je citovaná v databázach / The Slovak Language is indexed by the following databases:

Bibliografia Językoznawstwa Sławistycznego (iSybislaw), EBSCO Discovery Service, European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS), Linguistic Bibliography Online (Brill), Linguistics & Language Behavior Abstract – LLBA (ProQuest), Naviga (Softweco), Scopus (Elsevier), Summon (Serials Solutions/ProQuest), The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH), WorldCat (OCLC)

SCImago Journal Rank (SJR) 2020: 0,197

Source Normalized Impact per Paper (SNIP) 2020: 0,764

CiteScore 2020: 0,3

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia / print)

EV 3695/09

ISSN 1338-4279 (online)

IČO vydavateľa 00167 088

OBSAH / CONTENTS

ŠTÚDIE A ČLÁNKY / STUDIES AND ARTICLES

- 279 – 291 **Návrh na vedecký systém prepisu z arabčiny podľa spisovnej normy a čiastočnú vokalizáciu. 3. diel: Čiastočná vokalizácia**
Proposal for Scientific System of Transcription of Arabic into Slovak According to the Standard Norm and for Partial Vocalisation. Part 3: Partial Vocalisation
Mária Lacináková
- 292 – 327 **Rodová symetria v slovenských publicistických textoch na pozadí medzinárodnej politiky zameranej na inkluzívny/rodovo vyvážený jazyk**
Gender Symmetry in Slovak Journalistic Texts against the Background of International Politics Focused on Inclusive/Gender-Balanced Language
Jana Štefaňáková
- 328 – 353 **K prekladu anglických kolokácií do slovenčiny v beletrii**
On the Translation of English Collocations in Fiction into Slovak
Barbara Jakubičková

DISKUSIE / DISCUSSIONS

- 354 – 379 **Rozdeľovanie slov na konci riadka ako jazyková neistota**
Hyphenation as Language Uncertainty
Jaroslava Rusinková

RECENZIE / REVIEWS

- 380 – 386 **Podnetné spracovanie univerbizácie v češtine** (Kolářová, I. – Štícha, F.: Slovník univerbizátů (zjednoslovněných názvů). Praha: Academia 2020. 753 s. ISBN 978-80-200-3131-0)
Inspiring Work on Univerbation in Czech (Kolářová, I. – Štícha, F.: Slovník univerbizátů (zjednoslovněných názvů). Praha: Academia 2020. 753 s. ISBN 978-80-200-3131-0)
Martin Ološtiak – Lenka Palková

SPRÁVY / REPORTS

- 387 – 397 **Humanitné vedy proti diskriminácii**
Humanities against Discrimination. A Conference Report
Jana Wachtarczyková

- 398 – 401 **Správa z konferencie Symetria a asymetria v jazykovej komunikácii**
Symmetry and Asymmetry in Language Communication. A Conference
Report
Vladimíra Vraťová

ROZLIČNOSTI / MISCELLANEA

- 402 – 405 **Rozpoznávanie pomenovaných entít v slovenčine – webové rozhranie**
Named-Entity Recognition – Web Interface
Radovan Garabík

- 406 – 407 **Obsah ročníka 86, 2021 / Contents of the Volume 86, 2021**

NÁVRH NA VEDECKÝ SYSTÉM PREPISU Z ARABČINY PODĽA SPISOVNEJ NORMY A ČIASTOČNÚ VOKALIZÁCIU¹

3. DIEL ČIASTOČNÁ VOKALIZÁCIA

Mária Lacináková

*Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Bratislava*

LACINÁKOVÁ, Mária: Proposal for Scientific System of Transcription of Arabic into Slovak According to the Standard Norm and for Partial Vocalisation. Part 3: Partial Vocalisation. *Slovak Language*, 2021, Vol. 86, No. 3, pp. 279 – 291.

Abstract: This paper is the third part of the three part's study presenting recommendations for the transcription of Arabic texts into Latin script in Slovak scientific – mainly linguistic works, based on the author's own experience. When transcribing Arabic words into a different sign system for the purposes of such works, one often considers it useful that their transcribed forms be accompanied by the original ones. In most Arabic texts, orthographic and orthoepic signs are usually not written. The system of partial vocalization of Arabic texts suggested here (for the cases where it is needed or helpful) was mainly inspired by the author's own experience with the problems stemming from a lack of such a system, which would (and hopefully will) enhance the work of an editor, linguist, as well as that of a teacher of Arabic concerning its written form.

Key words: vocalisation, vowels, consonants, orthoepy, orthography, signs, pause

ÚVOD

Výraz *vokalizácia* má viacero významov. SCS² ho definuje ako „zmenu hlásky na samohlásku (vokál)“ alebo „vkladanie samohlásky (vokálu) medzi spoluhlásky (konsonanty) al. pripájanie samohlásky k spoluhláske“, alebo „náležité tvorenie a vyslovovanie samohlások (vokálov) pri speve“. ³ Zatiaľ čo významy známe v našom prostredí sa týkajú (prevažne dlhodobjších) hláskových procesov pri vývoji jazyka

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0611/20 *Arabský jazykovedný systém, odchýlky od spisovnej normy a tematické špecifiká vo vybraných rukopisných textoch*. Srdečne ďakujem PhDr. Sibyle Mislovičovej, vedeckej tajomníčke Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, za odborné rady v otázkach slovenskej jazykovedy.

² Zoznam značiek a skratiek je na s. 281.

³ Významy uvedené v KSSJ, SSJ a VSCS (s. 1163) možno zahrnúť do horeuvedených.

na zjednodušenie výslovnosti alebo cielenej artikulačnej umeleckej činnosti, v arabistike tento pojem zahŕňa aj čisto grafickú záležitosť. V arabskom písme totiž na rozdiel od latinky nie je bežné zapisovať krátke samohlásky (j. č. *ḥaraka*, dosl. „pohyb“⁴) a v istých prípadoch ani dlhé, ba ani niektoré znaky znázorňujúce spoluhláskovú kvalitu (výnimkou je Korán,⁵ niektoré náboženské, vedecké, detské a učebné texty), a tak sa tento výraz využíva aj vo význame zapisovania všetkých ortografických a ortoepických znakov, ktoré v písmennom základe arabského textu chýbajú, ako aj samotnej zostavy hlások nimi vyjadrenej/vyjadriteľnej v konkrétnom texte,⁶ aj keď to nie je celkom presné, keďže zahŕňajú aj znaky pre spoluhlásky či obmenu ich akosti.⁷

Obvyklá neprítomnosť vokalizácie môže vzbudzovať dojem jednoduchosti,⁸ ale aj spôsobovať značnú nejasnosť či viacvýznamovosť, preto je jej doplnenie niekedy priam žiaduce. Na správne pochopenie textu treba prinajmenšom v základoch poznať jeho správnu (aj) samohláskovú štruktúru, lebo tá má veľmi často vplyv na význam. Na druhej strane, v istých prípadoch (napr. v niektorých slovách či typoch morféme) jej zaznačovanie na zamedzenie nejasnosti nie je nutné, lebo daný písmenný základ má len jednu možnosť vokalizácie. Preto – zohľadňujúc „nadbytočnosť“ istých znakov aj užitočnosť iných – ako pomôcku k zostavovaniu arabistických prác navrhujeme systém čiastočnej vokalizácie, ktorý možno využiť (či si pre vlastné práce pozmeniť) v prípade potreby/vhodnosti znázornenia (aj) samohláskovej štruktúry priamo v arabskom texte.⁹

Myšlienka čiastočnej vokalizácie nie je nová. Pri vlastnom štúdiu spôsobov vydávania arabských (náboženských) textov v Káhire si autorka všimla uvedomelé neúplné vokalizovanie textu na kritické vydanie, v ktorom však nenachádzala systém (prípadne nebol dôsledne dodržiavaný); mohlo by sa označiť za pocitové.¹⁰ Pri príprave z veľkej časti jazykovednej publikácie s vlastnými arabskými textami

⁴ Pod názvom si možno predstaviť „pohyb“ k jej zvuku od zvuku spoluhlásky, po ktorej nasleduje {v spisovnej arabčine sa slová nemôžu začínať samohláskou (Jesry, 2009, s. 387 – 389); tie, ktoré nám tak znejú, sa začínajú *hamzou* (↑1. diel: 2)}.

⁵ Ani zápisy Koránu sa spočiatku neovokalizovali. Ani jeho kánonická *ʿUṭmān*ova redakcia z 50. rokov 7. storočia n. l. ešte ortografické a ortoepické znaky neobsahovala, ba i niektoré diakritické znamienka na rozlíšenie písmen pôvodne znázorňujúcich viacero spoluhlások sa do nej doplnili až neskôr. Poskytovala tak veľké množstvo možností čítania, z ktorých sa v 10. storočí vybralo sedem zachovaných uznávanými recitátormi; tzv. „sedem čítaní“ (*al-qirāʾātu s-sabʿ*) – tie sa ustanovili za záväzné (Paret, 2004; Shah, 2009, s. 4 – 5; Gažáková – Pauliny, 2013, s. 102 – 103; Zemánek, 2007, s. 137 – 138).

⁶ Podobne ako môže jeho arabský náprotivok (↓1) označovať nielen danú činnosť, ale aj jej výsledok (Rosenhouse, 2009, s. 660).

⁷ ↓1.

⁸ Netreba ju písať – čo hlavne pre študentov neraz znamená, že ju netreba ani poznať...

⁹ Týmto systémom sa zároveň riadi vokalizácia arabských znení príkladov v predošlých dvoch dieloch tejto štúdie (Lacináková, 2021a; Lacináková, 2021b).

¹⁰ Pri osobných konzultáciách s egyptským kodikológom Aḥmadom Džumʿom (2014) na účely dizertačnej práce (v ktorej bola takáto vokalizácia ponechaná) (Lacináková, 2016, s. 125 – 140, 142).

aj metatextami (Lacináková, 2022) najprv zvolila rovnaký postup, no s úmyslom záverečného prehodnotenia a systematizácie na základe všetkých čiastkových problémov, ktoré ju pri nej čakali, čo prispelo aj k vzniku tu predloženého textu.

Prepis príkladových arabských slov do latinky sa riadi systémom opísaným v ↑1. diele.

Zoznam značiek a skratiek, ktoré nie sú uvedené v slovníkoch slovenského jazyka ani v predošlých dieloch tejto štúdie (Lacináková, 2021a, s. 39 – 40; Lacináková, 2021b, s. 175 – 176) alebo zastupujú niektoré z použitých zdrojov:

čin.	činný (rod; <i>šígatu l-biná^ʔ li l-ma^ʕlúm</i>)
isl.	islamský pojem
KSSJ	Krátky slovník slovenského jazyka (2003)
SCS	Slovník cudzích slov (Balážová – Bosák, 2005)
SSJ	Slovník slovenského jazyka I., II., III., IV., V., VI. (1959, 1960, 1963, 1964, 1965, 1968)
trp.	trpný (rod; <i>šígatu l-biná^ʔ li l-madžhúl</i>)
VSCS	Veľký slovník cudzích slov (Šaling – Ivanová-Šalingová – Maníková, 2008)
z.	zomrel (pred dátumom úmrtia)

1. VOKALIZÁCIA V ARABSKEJ JAZYKOVEDE

V arabčine pre pojem vokalizácie jestvuje viacero pomenovaní, z ktorých niektoré¹¹ však nesú aj význam diakritiky slúžiacej na rozlíšenie sp., ktoré sa v niekdajšom ar. ťahovom písme delili o rovnaké písmeno; grafematicky sa nerozlišovali (Gacek, 2001, s. 97, 144; Gacek, 2009, s. 144, 288; Binbín – Ťubí, 2005, s. 99, 242). Zapisovanie oboch má totiž rovnaký cieľ – upresniť text či zabrániť jeho nejednoznačnosti.¹² Navyše, prvotný systém vokalizácie¹³ pozostával prevažne z bodiek (*nuqta*¹⁴), rovnako ako bodkový systém sp. diakritiky (okrem *hamzy*; ↓),¹⁵ ktorý pretrval do dnešných dní. Za súčasný súbor vokalizačných znamienok vďačíme pravdepodobne al-Chalílovi ibn Aḥmadovi al-Faráhidímu (z. 791 n. l.) (Gacek, 2009, s. 288 – 289).¹⁶ V zmysle ar. vokalizácie sa najčastejšie stretáme s výrazom *taškíl* – dosl.

¹¹ Uved'me *ḍabt* (dosl. „usmernenie/usporiadanie“), *ʿadḏm, taqjíd* (dosl. „obmedzenie“) a v prípade bodkového systému (↓) i *naqt* (dosl. „bodkovanie“).

¹² Pozri aj Fleischovu prácu (2004b).

¹³ Jeho zavedenie sa pripisuje Abu l-Aswadovi ad-Du'alímu (z. 686 n. l.).

¹⁴ Odvodenina od rovnakého koreňa ako názov *naqt* uvedený v pozn. ↑11.

¹⁵ Tú však, naopak, možno v niektorých starých písomnostiach nájsť zapísanú aj čiarkami podobnými súčasnej vokalizácii (Gacek, 2009, s. 144, 288).

¹⁶ Systematické používanie bodiek ako sp. diakritiky sa zaviedlo až po vokalizačných znamienkach – okolo začiatku 8. storočia n. l., hoci diakritické bodky al. čiarky (na rozlíšenie sp. písmen) sa občas vyskytovali aj skôr, ale nie všade (Zemánek, 2007, s. 131, 133; Gacek, 2009, s. 144, 288).

A) *fatha* (َ) – pre „a“,
 B) *damma* (ُ) – pre „u“,
 C) *kasra* (ِ) – pre „i“,
 D) *sukún* (ْ) – pre neprítomnosť sa. či iného prídavného príznamu ovplyvňujúceho výslovnosť predošlej hlásky,
 E) *šadda* (ّ) – pre zdvojenie sp.,
 F) *madda* (vždy na *alife*: ٱ) – pre sled hlások *hamza* (na danom *alife*) – „á“,
 G) *hamza* (ء) – pre sp. *hamza*, či už je z hľadiska pôvodu a funkcie rozdeľujúca, alebo spojná¹⁸ (al-Fútí, 1975, s. 133 – 137).

G) *hamza* (ء) – pre sp. *hamza*, či už je z hl'adiska pôvodu a funkcie rozdeľujúca,

1) tzv. „dýkový“ *alif* (*alif chandžarija*) (ـ) – pre náhradu „dlhého“ *alifu*, ktorý sa v čase „Utmánovej redakcie na niektorých miestach z písma vypúšťal a potom sa niekedy dopĺňal v podobe krátkeho *alifu* nad písmeno znázorňujúce predošlú sp., podobne ako novozavedený znak *hamzy* (↓) (Gažáková – Pauliny, 2013, s. 80; Fleisch, 2004a).

¹⁷ V ar. hláskoslovi sa dlhé sa. tradične považujú za kombinácie krátkych s ich príslušnými tzv. „slabými“ sp. (j. č. *ḥarfū l-ʿilla*) – *wāwom*, *jáʾ* a *alifom*. *Wāwu* zodpovedá „u“ (*damma*), *jáʾ*, „i“ (*kasra*) a *alifū* „a“ (*fatḥa*). *Alif* slúži ako predložovateľ *fathy*, obmena K *wāw/jáʾ*, nositeľ silnej sp. *hamza* (hoci i tú niektorí gramatici radia medzi slabé) alebo tzv. „ochranná“ graféma v istých gram. tvaroch bez vplyvu na výslovnosť, čiže v tomto prípade zastupuje len teoretickú sp., s ktorou sa kombinuje „a“ za vzniku „á“ obdobne s kombinovaním „u“ s *wāwom* a „i“ s *jáʾ* (al-Labadí, 1985, s. 19, 157; Versteegh, 2007a, s. 233; Chekavri, 2007a, s. 164; Chekavri, 2007b, s. 448; Versteegh, 2007b, s. 309; Fleisch, 2004a).

²⁰ I keď Binbín a Túbí (2005, s. 130) ich označujú za „malé písmená“ (*hurúf^{fm} sagíra*).

žovateľa *fathy*, a tak sa pre *hamzu* zaviedlo diakritické znamienko, ktoré sa doplnilo aj do nemenného písmenného základu «Uṭmánovej redakcie, aby táto hláska nevymizla. Vo väčšine ar. nárečí sa totiž stále vyslovovala a bola prítomná aj v predislamskej poézii, ktorá tvorila popri Koráne druhý zo základov pre uzákoňovanie spisovnej normy neskôr známej ako „klasická arabčina“ (Badawi – Carter – Gully, 2016, s. 14; Wright, 1967, s. 72 – 73; Zemánek, 2007, s. 136 – 138; Fleisch, 2004a). V čase spisovania Koránu však v mnohých ar. nárečiach vrátane Muḥammadovho výslovnosť *hamzy* už mala za sebou viaceré vývojové zmeny, ako vypúšťanie (*ḥaḍf*), strata sp. akosti medzi dvomi sa. (*hamza bajna bajna*) či premena na slabú hlásku *wáw/já’/alif* (*ibḍáʿ²¹ bi l-qalb*) – či už ako sp., al. príznak predĺženia predošlej sa. (*tashilu l-hamza*) – podľa hláskového okolia. Odzrkadlilo sa to aj v texte jeho redakcie, a keďže tá sa nesmela prepisovať, novozavedený znak *hamzy* nebolo možné vždy doplniť len na *alif*. Jej podnosom (*kursí*) sa tak stali aj písmená *wáw* a *já’* znázorňujúce hlásky a príznaky, ktoré ju na daných miestach v texte nahrádzali, prípadne len samotný riadok či dlhší riadkový ťah (*kašída*), pokiaľ jej pomyselná prítomnosť nebola znázornená žiadnym písmenom (Fleisch, 2004a; Wright, 1967, s. 72 – 73; Zemánek, 2007, s. 137 – 138; al-Labadí, 1985, s. 19, 76 – 77, 157, 190).

2. NÁVRH SYSTÉMU ČIASTOČNEJ VOKALIZÁCIE V ARABISTICKÝCH PRÁČACH

Prístup k riešeniu otázky vokalizácie môžu ovplyvniť prípady, že dané vokalizačné znamienka či hlásky nimi znázornené sú predmetom metajazykového výkladu alebo dôležité z hľadiska opisovanej gramatiky,²¹ že narúšajú rým (príp. rytmus) ar. diela, ktorý chceme zachovať,²² al. že sú na konci slova v polohe pred prestávkou, kde sa zvyčajne z reči vypúšťajú aj v spisovnom prejave (Hoberban, 2008, s. 564).²³

2.1. Vokalizácia bez vplyvu uvedených okolností

Odporúčame zaznačovať všetko okrem:

A) sa. pred ich predlžovateľmi;

● Príklad: في (*fī*), ale كي (*kaj*).

B) *fathy* pred *tá’ marbútu*, ak sa na ňu nepripája ďalšia morféma;

● Príklad: مَدِينَة (*madína*), ale مَدِينَاتَانِي (*madínatáni*).

C) *kasry* pod rozdeľujúcou *hamzou*²⁴ pod *alifom*;

● Príklad: إِبْرَة (*ibra*).

²¹ ↓2.2.

²² ↓2.3.

²³ ↓2.4.

²⁴ ↑1. diel: 2.1.

D) *sukúnu* na konci slova – neplatí pre slovesá v apokopáte (na odlišenie od ostatných spôsobov imperfekta);

● Príklad: مِنْ بَابٍ (*min báb*), ale مِنَ الْبَابِ (*mina l-báb*), لِيَكْتُبَ (*li jaktub*) „nech píše“.²⁵

E) nominatívnej *ḍammy* s *nunáciou* neurč. trojvýchodných mien;

● Príklady: بَلَدٌ وَاسِعٌ (*balad wási*), شَيْخٌ كَبِيرٌ (*šajch^{um} kabír*).

F) nominatívnej *ḍammy* urč. trojvýchodných mien netvoriacich prvú časť G spoj. (na odlišenie od prístavkového určovacieho skladu), ak nevyvoláva vypustenie spojnej *hamzy* s pomocnou sa. na začiatku nasl. slova;²⁶

● Príklad: الْمَسْكَنُ فِي الْغَابَةِ (*al-maskan fi l-gába*), ale مَسْكَنٌ رُوحٍ (*maskan^u rúh*), الْمَسْكَنُ الْمُرِيحُ (*al-maskanu l-murih*).

G) spojnej *hamzy*²⁷ (na odlišenie od rozdeľujúcej²⁸); ak sa nevypustí kvôli viazaniu,²⁹ tak stačí uviesť znamienko „je“ sa. – okrem *fathy* urč. člena pre jeho veľmi častý výskyt;³⁰

● Príklad: اِعْتِرَاضٍ (*i‘tiráḍ*) na začiatku výpovede.

H) pomocnej sa. *fathā* urč. člena;

● Príklad: الْبَيْتُ (*al-bajt*).

I) *wašly*; nevypustená spojná *hamza*³¹ by sa odlišila znamienkom pomocnej sa. po nej – okrem *fathy* urč. člena pre jeho veľmi častý výskyt;³²

● Príklady: الْبَيْتُ فِي الْبَايْتِ (*fi l-bajt*), عَنْ اِعْتِرَاضٍ (*‘ani i‘tiráḍ*), ale اِعْتِرَاضٍ (*i‘tiráḍ*) na začiatku výpovede.

J) *fathy* spojok *wa* „a“, *fa* „potom/a tak/veď“;

● Príklady: وَالْوَلَدُ (*wa l-walad*), فَخَرَاجٌ (*fa charadža*).

K) *sukúnu* nespodobeného *lámu* urč. člena (spodobený by sa odlišil *šaddou* sp. po ňom).

● Príklad: الْبَيْتُ (*al-bajt*), ale الشَّمْسُ (*aš-šams*).

Ak je možnosť vokalizácie viac, možno uviesť viac znamienok k jednému písmenu:

– k **vľavo napojenému** pomocou predĺženia riadkového ťahu (SHIFT + J)³³ po prvom znamienku, za ktoré následne možno zapísať ďalšie;

● Príklad: تَكْتُبُ (*taktubu/tuktabu*) pre možnosť trp. i čin. rodu 2. os. j. č. slovesa v imperfekte (správne priradenie korelačných znamienok zabezpečí ich poradie).

²⁵ V tomto prípade *sukún* bráni zámene so subjunktívom v لِيَكْتُبَ (*li jaktuba*) „aby písal“.

²⁶ ↑1. diel: 5.3. C. a. i.

²⁷ ↑1. diel: 2.2.

²⁸ ↑1. diel: 2.1.

²⁹ ↑1. diel: 5.3. C. a. i.

³⁰ ↓2.1.: bod H.

³¹ ↑2.1.: bod G.

³² ↑2.1.: bod H.

³³ Vznikne tak *kašída* (↑1).

– k **vľavo nenapojenému** pomocou lomky (SHIFT + L) v hornom (ak predchádza *kasra*, tak dolnom) indexe po prvom znamienku, za ktorou možno zapísať ďalšie;

● **Príklad:** كَتَبْتُ (*katabta/-ti*) pre možnosť muž. i žen. rodu 2. os. j. č. slovesa v perfekte.

● **Iná možnosť** (pre oba prípady): ukázať všetky možnosti vokalizácie na samostatných slovách oddelených lomkou al. pod.: كَتَبْتُ/تُكْتُبُ, كَتَبْتُ/تَكْتُبُ.

2.2. Vokalizácia ako predmet výkladu alebo dôležitá z hľadiska opisovanej gramatiky

Musí sa ponechať bez ohľadu na vyššie a nižšie uvedené.³⁴

● **Príklady:** koncovky dotvárajúce morfológickú štruktúru slova, o ktorom je reč práve ako o gram. tvare, napr. „tvar rozkazu muž. rodu j. č.: اُكْتُبْ (*uktub*)“; pádové koncovky pri výklade o skloňovaní, napr. „N: اَلْبَيْتُ (*al-bajt*)“ – G: فِي الْبَيْتِ (*fi l-bajt*) – A: دَخَلْتُ الْبَيْتَ (*dachaltu l-bajt*)“.

2.3. Vokalizácia narúšajúca rým (prípadne rytmus) arabského diela, ktorý chceme zachovať

Rýmu, rytmu a metru sa prikladala taká dôležitosť, že v poézii si básnici v jej záujme mohli do istej miery prispôbovať i gram. pravidlá (nie naopak) – na základe tzv. „básnickej nevyhnutnosti/licencie“ (*darúra/ruchša širíja*). Využívanie týchto úľav sa však nemalo prenášať mimo rámca nevyhnutného na dodržanie nadradených básnických princípov (al-Labadí, 1985, s. 131 – 132; Gelder, 2008, s. 647 – 648). Pre klasickú ar. prózu je taktiež typické čiastočné rýmovanie a rytmizovanie (bez nutnosti dodržiavať metrum) – literárny druh tzv. „rýmovanej prózy“ (*sadž*) (Abdeselem, 2004; Borg, 2009, s. 103 – 104).

Ak by vokalizácia mala uvedené prvky narúšať, tak ju odporúčame vypúšťať bez ohľadu na uvedené v statiach ↑2.1 a ↓2.4 (v prepise možno dané hlásky zaznamenať horným indexom³⁵).

● **Príklady:** كِتَابُ عَجَائِبِ الْمَلَكُوتِ وَصَنَعَةِ الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ (*Kitáb* “*adžá’ibi l-malakút*” *wa šan’ati l-Ĥajji l-Lađi lá jamút*“), بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِهِ نَسْتَعِينُ (*bi smi l-Láhi r-raĥ-máni r-raĥim*” *wa bihi nasta’in*“).

2.4. Vokalizácia slova pred prestávkou

Záverečné znamienka možno vypúšťať bez ohľadu na uvedené v stati ↑2.1, ale z praktických dôvodov by sme odporúčali zachovávať:

A) pádovo/spôsobovo nemenné sa. (j. č. *ḥaraka biná’ija*) (na odlíšenie od vypustených pádových/spôsobových sa., príp. s *nunáciou*);³⁶

³⁴ ↑2.1, ↓2.3 a ↓2.4.

³⁵ ↑1. diel: 5.

³⁶ ↑1. diel: 5.1.

● **Príklady:** أُرِيدُهُ نَعَمْ, أُرِيدُهُ (na'am, uríduhu), أُرِيدُ ذَلِكَ (urídu dálíka), هُوَ لَا هُمْ (há'u-lá'í muhandisúna), هُوَ لَا مُهَنْدِسُونَ (há'u-lá'í muhandisúna), هَذَانِ مُهَنْدِسَانِ (hádání muhandisáni), صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (šalla l-Láh³⁷ alajhi wa sallama).

● **Iná možnosť:** vypúšťať aj tie: أُرِيدُهُ نَعَمْ, أُرِيدُ ذَلِكَ, هُوَ لَا هُمْ الْأَصْدِقَاءُ الْأَرْبَعَةُ عَشَرَ, صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ, هَذَانِ مُهَنْدِسَانِ, هُوَ لَا هُمْ مُهَنْدِسُونَ.

B) sa. dvojvýchodných mien (na odlíšenie od trojvýchodných³⁷);

● **Príklad:** أَحْمَدُ (Aḥmad), ale مُحَمَّدٌ (Muḥammad).

● **Iná možnosť:** vypúšťať aj tie: أَحْمَدُ.

C) akuzatívnu *fathu* s *nunáciou* na *alife* (tanwín³⁸ alif) (na jeho odlíšenie od predložovateľa *fathy* pred ním³⁸);

● **Príklad:** أُرِيدُ شَيْئًا (urídu šaj').

D) koncovky s význam rozlišovacou funkciou (hl. ak daný text nie je spolu s nimi prepísaný i do latinky³⁹);

● **Príklad:** مُنِحْتُ الْجَائِزَةَ (muniḥati l-džá'iza⁴⁰) „dostala tú cenu“.⁴⁰

E) koncovky ako predmet výkladu/dôležité z hľadiska opisovanej gramatiky.

● **Príklady:** koncovky dotvárajúce morfológickú štruktúru slova, o ktorom je reč práve ako o gram. tvare, napr. „tvar rozkazu muž. rodu j. č.: أَكْتُبُ (uktub)“; pádové koncovky pri výklade o skloňovaní, napr. „N: التَّيْتُ (al-bajt⁴¹) – G: فِي التَّيْتُ (fi l-baj-r⁴²) – A: دَخَلْتُ التَّيْتُ (dachaltu l-baj-r⁴³)“.

Ak sa v súvislom ar. texte využíva interpunkcia (nie je to totiž pravidlom), je vhodné prestávku (mimo polohy pred spojkou *wa* „a“ a pod.⁴¹) naznačiť čiarkou, bodkou a pod. Pred spojkou *wa* „a“ a pod. pauza byť môže a nemusí – podľa dĺžky oddeľovaných zložiek.

Modlitby (*du'á'*) a úctivé výrazy (*ta'zím*) vsunuté do textu radíme oddeľovať z oboch strán pomlčkami a vymedzovať pauzálnu, t. j. ich konce a slová pred nimi vokalizovať ako pred prestávkou a ich začiatky neviazať s predošlými,⁴² keďže vybočujú zo synt. i významovej štruktúry vety, a tak je prirodzené vyčleňovať ich aj vo výslovnosti miernou pomlkou (pokiaľ sa nehovoria rýchlo a schematicky).

● **Príklady:** ... اِخْتَارَ – تَعَالَى – رَحِمَهُ اللَّهُ – الْكَسَائِيَّ (al-Kisá'í – raḥimahu l-Láh – ta'álá – ichtára...) „al-Kisá'í – nech mu je vznešený“⁴³ Boh milostivý – si vyvolil...“.

³⁷ V genealogickom reťazci pred slovom (*i*)bn sa však *nunácia* vypúšťa i z trojvýchodných mien (Wright, 1967, s. 249 – 250).

³⁸ Hoci vo výslovnosti sa naň môže pred prestávkou meniť (Hoberban, 2008, s. 565, 566).

³⁹ ↑1. diel: 5.3. A.

⁴⁰ V tomto prípade *fathu* bráni zámene predmetu s podmetom slovesa v trp. rode v مُنِحْتُ الْجَائِزَةَ (muniḥati l-džá'iza⁴⁰) „cena bola udelená“.

⁴¹ Pred nimi sa v (ne)písaní interpunkcie možno riadiť významom – rovnako ako v slovenčine.

⁴² ↑1. diel: 14.1.

⁴³ Slovom „vznešený“ prekladáme ar. تَعَالَى (ta'álá) „on je vznešený“, nie je však oddelené pomlčkami ako jeho pôvodina, lebo v slov. preklade už netvorí vsuvku vybočujúcu zo skladby hlavnej vety.

فَارَغْتُ مِنَ الْكِتَابَةِ – الْحَمْدُ لِلَّهِ – فِي فَبْرَآيِرِ *faragtu mina l-kitaba – al-hamdu li l-Láh – fī fabrá-jir*) „skončil som s písaním – chvála Bohu – vo februári“.

(Ne)prepis koncoviek do latinky mimo vymedzených prípadov⁴⁴ podriaďujeme viazaniu s okolitými ar. slovami. Systematizácia vokalizácie nás však primäla zamyslieť sa nad tým, či v nej možno zohľadňovať prestávky aj v krátkych úsekoch ar. textu vyňatých z kontextu teoretickej situácie prehovoru (napr. ako príkladoch morfológických tvarov/synt. zostáv v rámci metajazykových rozpráv); nie len vo vetách/údajoch s ucelenou výpovednou hodnotou, informačným prínosom,⁴⁵ na ktorých sa v prirodzenej reči významovo zasadenej do kontextu prejavujú vplyvy tempa a ktoré si vyžadujú pauzálné členenie, či už z významových,⁴⁶ alebo fyziologických príčin.⁴⁷

Napr. výraz لَوْلَا (*li l-walad*) v nej nemôže stáť osamote bez predpokladanej výpusťky časti výpovede, preto by sme možnosť prestávky nezohľadňovali a vo vokalizácii by sme *kasru* na konci zaznačili.

Na druhej strane, aj takéto „osamotené“ výrazy/synt. zostavy v nej môžu byť nasledované prestávkou (napr. ako stručné odpovede na otázky), čo opäť „vracia do hry“ aj možnosť na konci ich vokalizovať pauzálné: لَوْلَا.

Z hľadiska otázky, v ktorých prípadoch využívať pauzálnu vokalizáciu (v súlade s hore uvedeným) a v ktorých nie, predkladáme štyri možnosti, z ktorých tri by sme kládli na rovnakú úroveň a jednu by sme označili ako „inú“.⁴⁸

1. možnosť:⁴⁹ rozlišovať jednotlivé prípady podľa výpovednej hodnoty a obmedzovať zohľadňovanie možnosti prestávok vo vokalizácii takto:

⁴⁴ ↑ 1. diel: 5.3. A – B.

⁴⁵ Zahŕňajúc samostatne stojace pojmy, vlastné mená, názvy {pozri aj Hobermanovu prácu (2008, s. 564, 567)} (ak v kontexte nejde o morfológickú/synt. štruktúru vyjadrenú ich koncovými samohláskami; ↑ 2.2).

⁴⁶ Napr. oddeľovanie jednoduchých viet v rámci súvetí, ale aj krátkych znení vymenúvaných prvkov a pod.

⁴⁷ Napr. prílišná dĺžka výpovede bez ohľadu na jej (ne)úplnosť.

⁴⁸ Pre výraznejšie znázornenie sa uvádzajú aj preklady príkladov ku všetkým možnostiam a hlásky s pauzálnou vokalizáciou sú v nich (aj v prepisoch ar. znenia) vyznačené tučným písmom.

⁴⁹ Táto je z praktických príčin uplatnená vo vokalizácii príkladov v predošlých dieloch tejto štúdie (Lacináková, 2021a; Lacináková, 2021b) i vo vyššie spomínanej monografii (Lacináková, 2022); ostatné sú jednoduchšie, a tak je ľahšie riadiť sa nimi aj napriek menšiemu počtu príkladov. Navyše, táto predstavuje systém, ktorý autorka ako prvý pri písaní spontánne „vychádzal spod pera“, čo by spätne vnímala ako prejav prirodzenosti znenia. Napriek tomu ho (hl. vzhľadom na relatívnosť pojmu „prirodzenosť znenia“) nekladie na vyššiu úroveň ako ostatné, ktoré predstavujú cestu zjednodušovania, keďže vykazujú menšiu mieru rozlišovania jednotlivých prípadov či väčšiu mieru zjednocovania prístupov voči nim napriek ich rozdielnosti.

– zohľadňovať ju v súvislých ar. textoch, ktoré pri čítaní podliehajú vplyvu tempa a/alebo zachytávajú celú myšlienku, ktorá v danej situácii prehovoru má byť vyjadrená, napr. v edícii pauzálne členeného/členiteľného ar. textu literárneho diela či v zápise inej pauzálne členenej/členiteľnej výpovede zachytávajúcej ucelenú myšlienku;

● **Príklad:** نُورُ نَجْمَةٍ أَطْيَبُ مِنْ نُورِ بَرْقِ وَرُجُلٍ خَيْرٌ مِنْ لَا أَحَدٌ (*núr^u nadžma 'atjab min núrⁱ barq wa rudžajl^{um} chajr^{um} min lá 'ahad*) „Svetlo hviezdy je príjemnejšie ako svetlo blesku a malý mužiček je lepší ako žiaden.“

– spomedzi úsekov ar. textu vyňatých z kontextu teoretickej situácie prehovoru, ktoré sú krátke, a tak nevyžadujú prirodzené prestávky v reči, na konci pauzálne vokalizovať len nasledovné:

a) samostatne stojace vlastné mená, názvy, odborné výrazy, označenia jedinečných pojmov a pod.;

● **Príklady:** دَارُ الْحِكْمَةِ (°*Abdu l-Láh*) „Abd al-Láh“, عَبْدُ اللَّهِ (*Dáru l-ḥikma*) „Dom múdrosti“, كِتَابُ عَجَائِبِ الْمَلَكُوتِ (*Kitáb^u 'adžá'ibi l-malakút*) „Kniha pozoruhodností tohto sveta a večnosti“, هَمَزَةُ الْوَصْلِ (*hamzatu l-waṣl*) „spojná hamza“, يَوْمُ الْقِيَامَةِ (*jawmu l-qijáma*) „deň vzkriesenia“, مَلَكَا الْقَبْرِ (*malaká l-qabr*) „dva anjeli hrobu“ (isl.),⁵⁰ ale بَابُ الْبَيْتِ (*bábu l-bajt*) „dvere domu“;

b) tie, v ktorých sú všetky začaté prisudzovacie sklady úplné, dokončené, a teda sami osebe prinášajú istú informáciu; majú výpovednú hodnotu; informačný prínos;

● **Príklad:** يَغْتَرِضُ (*ja'tariḍu*) „[on] namieta“, ale لِلَّوْدِ (*li l-walad*) „chlapcovi“, الرَّجُلُ الَّذِي فِي الْخَدِيقَةِ (*ar-radžulu l-laḍi fi l-ḥadíqa*) „muž, ktorý je v záhrade“.

Pokiaľ výpoveď síce nezachytáva ucelenú myšlienku či nemá ucelený informačný prínos, ale z fyziologických príčin je prídlhá na to, aby sa vypovedala bez prestávky, tak ju treba pauzálne rozčleniť na významové celky, pričom prestávka nemusí nutne byť predpokladaná na jej konci (ale na koncoch jednotlivých významových celkov).

● **Príklad:** الرَّجُلُ الَّذِي فِي حَدِيقَةِ عَمِيدِ الْكُلِّيَّةِ وَالَّذِي يَحْمِلُ مَاءً (*ar-radžulu l-laḍi fi ḥadíqat 'amídi l-kullija wa l-laḍi jahmilu má'*) „muž, ktorý je v záhrade dekana fakulty a nesie vodu“.

2. možnosť: pauzálne vokalizovať všetky konce významových celkov súvislého ar. textu, ktorý pri čítaní podlieha vplyvu tempa a/alebo zachytáva celú myšlienku, ktorá v danej situácii prehovoru má byť vyjadrená, ako aj konce úsekov ar. textu vyňatých z kontextu teoretickej situácie prehovoru (či v rámci nich vyčleniteľných významových celkov), keďže hocičo v rôznych situáciách prehovoru môže tvoriť výpoveď nasledovanú prestávkou (napr. jednoslovné odpovede na otázky).

⁵⁰ Myslí sa dvojica Baššár a Mubaššir al. Munkar a Nakír, ktorí sa podľa islamskej tradície spytujú zomrelého v hrobe otázky ohľadom jeho viery (ktorá dvojica sa spytuje, závisí od toho, či bol zosnulý poctivým moslimom alebo nie) (Ostránský, 2009, s. 18 – 19).

● **Príklady:** نورُ نَجْمَةٍ أَطْيَبُ مِنْ نُورِ بَرْقِ وَرَجُلٌ خَيْرٌ مِنْ لَا أَحَدٌ „svetlo hviezdý je príjemnejšie ako svetlo blesku a malý mužiček je lepší ako žiaden“ „عَبْدُ اللَّهِ“ „Abd al-Láh“, „Dom múdrosti“ „كِتَابُ عَجَائِبِ الْمَلَكُوتِ“, „Kniha pozoruhodností tohto sveta a večnosti“ „هَمْزَةُ الْوَصْلِ“, „spojná hamza“, „يَوْمُ الْقِيَامَةِ“, „deň vzkriesenia“ „مَلَكَا الْقَبْرِ“, „dvaja anjeli hrobu“ „بَابُ الْبَيْتِ“, „dvere domu“ „[on] نَامِيَةً“, „[on] namieta“ „لِلْوَلَدِ“, „chlapcovi“ „الرَّجُلُ“, „muž, ktorý je v záhrade“ „الَّذِي فِي الْحَدِيقَةِ“, „muž, ktorý je v záhrade dekana fakulty a nesie vodu“.

3. možnosť: obmedzovať zohľadňovanie možnosti prestávok vo vokalizácii len na súvislý ar. text, ktorý pri čítaní podlieha vplyvu tempa a/alebo zachytáva celú myšlienku, ktorá v danej situácii prehovoru má byť vyjadrená, vrátane samostatne stojacich vlastných mien, názvov, odborných výrazov, označení jedinečných pojmov a pod. – pokiaľ je cieľom výpovede uviesť znenie ich samotných bez ďalšieho kontextu, zatiaľ čo (iné) krátke úseky ar. textu vyňaté z kontextu teoretickej situácie prehovoru ponechať s vokalizáciou, keďže v takom prípade nie je podstatné, či v nej sú alebo nie sú nasledované prestávkou.

● **Príklady:** نورُ نَجْمَةٍ أَطْيَبُ مِنْ نُورِ بَرْقِ وَرَجُلٌ خَيْرٌ مِنْ لَا أَحَدٌ „svetlo hviezdý je príjemnejšie ako svetlo blesku a malý mužiček je lepší ako žiaden“ „عَبْدُ اللَّهِ“ „Abd al-Láh“, „Dom múdrosti“ „كِتَابُ عَجَائِبِ الْمَلَكُوتِ“, „Kniha pozoruhodností tohto sveta a večnosti“ „هَمْزَةُ الْوَصْلِ“, „spojná hamza“, „يَوْمُ الْقِيَامَةِ“, „deň vzkriesenia“ „مَلَكَا الْقَبْرِ“, „dvaja anjeli hrobu“ „بَابُ الْبَيْتِ“, „dvere domu“ „[on] نَامِيَةً“, „[on] namieta“ „لِلْوَلَدِ“, „chlapcovi“ „الرَّجُلُ“, „muž, ktorý je v záhrade“ „الَّذِي فِي الْحَدِيقَةِ“, „muž, ktorý je v záhrade dekana fakulty a nesie vodu“.

● **Iná možnosť:** nezohľadňovať možnosť prestávok vo vokalizácii vôbec: نورُ نَجْمَةٍ أَطْيَبُ مِنْ نُورِ بَرْقِ وَرَجُلٌ خَيْرٌ مِنْ لَا أَحَدٌ „svetlo hviezdý je príjemnejšie ako svetlo blesku a malý mužiček je lepší ako žiaden“ „عَبْدُ اللَّهِ“ „Abd al-Láh“, „Dom múdrosti“ „كِتَابُ عَجَائِبِ الْمَلَكُOTِ“, „Kniha pozoruhodností tohto sveta a večnosti“ „هَمْزَةُ الْوَصْلِ“, „spojná hamza“, „يَوْمُ الْقِيَامَةِ“, „deň vzkriesenia“ „مَلَكَا الْقَبْرِ“, „dvaja anjeli hrobu“ „بَابُ الْبَيْتِ“, „dvere domu“ „[on] نَامِيَةً“, „[on] namieta“ „لِلْوَلَدِ“, „chlapcovi“ „الرَّجُلُ“, „muž, ktorý je v záhrade“ „الَّذِي فِي الْحَدِيقَةِ“, „muž, ktorý je v záhrade dekana fakulty a nesie vodu“.

ZÁVER

Posledný – tretí diel tejto štúdie predkladá návrh systému čiastočnej vokalizácie, ktorý môže pomôcť (nielen) zostavovateľom arabistických prác a vydavateľom arabských textov v rozhodovaní, ako zamedziť nejednoznačnosť prevažne spolumlaskového písma, pokiaľ to pre svoje práce uznajú za vhodné/užitočné a ak zároveň nechcú voliť cestu úplnej vokalizácie, ktorá býva (mnohokrát aj zbytočne) zdĺhavá a môže pôsobiť neprirodzene.

Navrhovaný systém sa riadi požiadavkou zachovania jednoznačnosti a pravidlami výslovnostného viazania do slovných spojení v spisovnej arabčine. Neprelína sa celkom s navrhovaným systémom prepisu arabských slov do latinky.⁵¹ Na rozdiel od toho v tejto kategórii napr. nenavrhujeme zapisovať koncovky len v záujme dopĺňania hlások do klasickej prozodickej slabičnej schémy, lebo tie patria z hľadiska dôležitosti do domény úplnej vokalizácie. Môže vzniknúť aj otázka, prečo sa tu na rozdiel od neho (okrem ↑2.4) neuvádza kategória hlások s význam rozlišovacou funkciou. Dôvodom je, že tu sa vymenúva, čo všetko možno z vokalizácie vypustiť, a už pri tomto výbere sa dbalo na to, aby nedochádzalo k nejednoznačnostiam, napr. povoľuje sa okrem vymedzených prípadov vypúšťať samohlásku priameho pádu *nominatív*, ktorý možno považovať za neutrálny, zatiaľ čo samohlásky nepriamych pádov sa okrem vymedzených prípadov zapisovať odporúčajú.

Všetky diely štúdie vznikali na základe autorkinej vlastnej práce na žánrovo nie jednoliatej vedeckej monografii (Lacináková, 2022); početné prípady nerozhodnosti až „lámania si hlavy“ a viacnásobného prerábania systémov jej nie sú neznáme. Zároveň je samozrejmé, že môžu jestvovať či postupne sa objavovať i ďalšie a ďalšie problémy a hľadiská, ktoré bude potrebné riešiť a zohľadňovať, veríme však, že štúdia aspoň trochu prispeje aj k zjednodušeniu tohto budúceho procesu, rovnako ako práca na nej prispela k dokončeniu uvedenej monografie v podobe, v akej čoskoro uzrie svetlo sveta.

Literatúra

- ABDESSELEM, A. B.: Sajj⁶. In: The Encyclopaedia of Islam. Leiden: Koninklijke Brill NV 2004 [CD ROM] [cit. 15. 8. 2018].
- BINBÍN, A. Š. – TŮBÍ, M.: Mu‘džam muštalaháti l-machťúti l-‘arabí: Qámús^{um} kúdikúlúdzí. Aṭ-ṭab‘a ṭ-ṭáliṭa. Ar-Ribát: al-Chizána l-ḥasaníja 2005. 477 s.
- BORG, G.: Sajj⁶. In: Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics. IV. Eds. K. Versteegh et al. Leiden: Brill 2009, s. 103 – 106.
- BADAWI, E. – CARTER, M. G. – GULLY, A.: Modern Written Arabic: A Comprehensive Grammar. Rev. M. Awad. 2nd ed. London: Routledge 2016. 894 s.
- DŽUM‘A, A. ‘A.: Ṭahqíq n-nuṣṣ. [Osobná konzultácia.] Al-Qáhira: Markaz ṭahqíqi t-turáṭi bi Džámi‘ati l-Azhar, Madínat Naṣr 2014.
- FLEISCH, H.: Hamza. In: The Encyclopaedia of Islam. Leiden: Koninklijke Brill NV 2004a [CD ROM] [cit. 15. 8. 2018].
- FLEISCH, H.: Ḥurūf al-Hidjā’. In: The Encyclopaedia of Islam. Leiden: Koninklijke Brill NV 2004b [CD ROM] [cit. 30. 7. 2021].
- AI-FŮTÍ, A. M. Ḥ. A.: Miftáḥu l-amánⁱ fī rasmi l-Qur‘án. Dakár: ad-Dáru s-siniǧálíja 1975. Dostupný na: <https://quran.imamali.net/afiles/books/rsm/15.pdf> [cit. 7. 12. 2019].
- GACEK, A.: The Arabic Manuscript Tradition: a Glossary of Technical Terms and Bibliography. Leiden: Brill 2001. 272 s.
- GACEK, A.: Arabic Manuscripts: A Vademecum for Readers. Leiden: Brill 2009. 350 s.
- GAŽÁKOVÁ, Z. – PAULINY, J.: Arabský jazyk a kultúra. Bratislava: Univerzita Komenského 2013. 230 s.

⁵¹ ↑1. diel.

- GELDER, G. J.: Poetic License. In: *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. III. Eds. K. Versteegh et al. Leiden: Brill 2008, s. 647 – 652.
- HOBERMAN, R. D.: Pausal Forms. In: *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. III. Eds. K. Versteegh et al. Leiden: Brill 2008, s. 564 – 570.
- CHEKAYRI, A.: Glide. In: *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. II. Eds. K. Versteegh et al. Leiden: Brill 2007a, s. 164 – 169.
- CHEKAYRI, A.: Ištiqāq. In: *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. II. Eds. K. Versteegh et al. Leiden: Brill 2007b, s. 447 – 451.
- JESRY, M.: Syllable Structure. In: *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. IV. Eds. K. Versteegh et al. Leiden: Brill 2009, s. 387 – 389.
- KARABEKYAN, S. – YAVRUMYAN, M.: Harf. In: *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. II. Eds. K. Versteegh et al. Leiden: Brill 2007, s. 236 – 239.
- AL-LABADÍ, M. S. N.: Muḏẓamu l-muṣṭalahāti n-naḥwija wa ṣ-ṣarfija. Bajrūt: Dāru l-Furqān 1985. 278 s.
- LACINÁKOVÁ, M.: Al-Kisāʾi: Kitāb ʿadẓāʾib al-malakūt. Spôsob zachovania a jazyková stránka rukopisov. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2016. 151 s.] [dizertačná práca]. Dostupné na: <https://opac.crzp.sk/?fn=docviewChild00003CE16> [cit. 12. 8. 2021].
- LACINÁKOVÁ, M.: Návrh na vedecký systém prepisu z arabčiny podľa spisovnej normy a čiastočnú vokalizáciu. 1. diel: Arabský text bez ohľadu na slovenské syntaktické okolie. In: *Slovenská reč*, 2021a, roč. 86, č. 1, s. 36 – 54.
- LACINÁKOVÁ, M.: Návrh na vedecký systém prepisu z arabčiny podľa spisovnej normy a čiastočnú vokalizáciu. 2. diel: Arabský text vo vzťahu k slovenskému syntaktickému okoliu. In: *Slovenská reč*, 2021b, roč. 86, č. 2, s. 173 – 191.
- LACINÁKOVÁ, M.: Rukopisné zápisy al-Kisāʾiho zbierky Pozoruhodnosti tohto sveta a večnosti. 1. diel: Úvodné časti zbierky očami jazykovedca a editora. Bratislava: Univerzita Komenského 2022.
- OSTŘANSKÝ, B.: Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti. Praha: Libri 2009. 255 s.
- PARET, R.: Kirāʾa. In: *The Encyclopaedia of Islam*. Leiden: Koninklijke Brill NV 2004a [CD ROM] [cit. 30. 7. 2021].
- ROSENHOUSE, J.: Verbal Noun. In: *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. IV. Eds. K. Versteegh et al. Leiden: Brill 2009, s. 659 – 665.
- SHAH, M.: Qirāʾat. In: *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. IV. Eds. K. Versteegh et al. Leiden: Brill 2009, s. 4 – 11.
- VERSTEEGH, K.: Ḥaraka. In: *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. II. Eds. K. Versteegh et al. Leiden: Brill 2007a, s. 232 – 236.
- VERSTEEGH, K.: ʿIlla. In: *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. II. Eds. K. Versteegh et al. Leiden: Brill 2007b, s. 308 – 310.
- WRIGHT, W.: *A Grammar of the Arabic Language*. I. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press 1967. 317 s.
- ZEMÁNEK, P.: *Vývoj arabštiny*. Praha: Univerzita Karlova v Praze 2007. 233 s.

Pramene

- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003. Dostupný na: https://www.juls.savba.sk/kssj_4.html [cit. 25. 7. 2021].
- Slovník cudzích slov (akademický). 2., dopl. a preprac. vyd. Eds. Ľ. Balážová – J. Bosák. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005. Dostupný na: https://www.juls.savba.sk/slovník_cudzích_slov_2005.html [cit. 25. 7. 2021].
- Slovník slovenského jazyka. V. V – Ž. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1965. Dostupný na: https://www.juls.savba.sk/ssj_peciar.html [cit. 25. 7. 2021].
- ŠALING, S. – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z.: *Veľký slovník cudzích slov*. 5. rev. a dopl. vyd. Bratislava – Prešov: Samo 2008. 1184 s.

RODOVÁ SYMETRIA V SLOVENSKÝCH PUBLICISTICKÝCH TEXTOCH NA POZADÍ MEDZINÁRODNEJ POLITIKY ZAMERANEJ NA INKLUZÍVNY/RODOVO VYVÁŽENÝ JAZYK

Jana Štefaňáková

*Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Banská Bystrica*

ŠTEFAŇÁKOVÁ, Jana: Gender Symmetry in Slovak Journalistic Texts against the Background of International Politics Focused on Inclusive/Gender-Balanced Language. *Slovak Language*, 2021, Vol. 86, No. 3, pp. 292 – 327.

Abstract: The presented study deals with the phenomenon of gender symmetry in the Slovak language environment with an emphasis on the journalistic field. It examines this phenomenon in the context of international politics aimed at a gender-balanced language, as well as in the context of the development of other languages. Its aim is to point out the degree of application of gender-symmetric language forms specifying gender in journalistic texts. It first analyses the international political and legal context in relation to the application of inclusive/gender-balanced language and then presents the theoretical and methodological basis of research and the results of quantitative corpus analysis in the corpus of journalistic and informational texts prim-8.0-public-inf in the Slovak National Corpus.

Key words: gender equality, gender balanced language, Slovak language, journalistic language, quantitative corpus analysis

1. ÚVOD

Rodová rovnosť patrí medzi základné hodnoty demokratických krajín. Je základným právom a kľúčovou zásadou Európskeho piliera sociálnych práv.¹ Všetky ľudské bytosti majú právo slobodne rozvíjať svoje schopnosti a vybrať si z možností bez obmedzení rodovými rolami. Podpora rovnosti medzi rodmi je úlohou Európskej únie vo všetkých jej činnostiach a členské štáty EÚ sa zaväzujú uplatňovať vo všetkých politikách opatrenia na jej posilňovanie. Podľa Glosára rodovej terminológie patrí *rovnosť* (equality) k tzv. normatívnym pojmom, založeným na hodnotách a ideáloch.² Ide o morálny princíp, ktorý sa odvodzuje od všeobecnej ľudskosti bez ohľadu na rod, etnickú príslušnosť, sociálnu triedu, sexuálnu orientáciu alebo iné charakteristiky. S vývojom medzinárodnej rodovej politiky sa postupne dostávala do pozornosti aj otázka uplatňovania rodovej rovnosti v jazyku, z ktorej vyplynula diskusia o používaní inkluzívneho/rodovo vyváženého jazyka, resp. rodovo

¹ Porov. článok 2 a článok 3 ods. 3 ZEÚ, články 8, 10, 19 a 157 ZFEÚ a články 21 a 23 Charty základných práv EÚ.

² Glosár rodovej terminológie: <http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1&vid=175> [1].

symetrického (gender-balanced language) v rôznych národných jazykoch. Dnes už vo viacerých krajinách sveta a v rôznych medzinárodných organizáciách existujú právne či politicko-právne normy, ktoré podporujú, upravujú alebo používajú rodovo vyvážený jazyk. V niektorých jazykoch, napr. v nemčine, sa vytvorili aj špecifické jazykové tvary na rodovo citlivé vyjadrovanie a vznikli početné usmernenia na používanie rodovo vyváženého jazyka pre rôzne oblasti podporované aj odporúčaniami *Rady pre nemecký pravopis*³. Predkladaná štúdia poskytuje náhľad na fenomén rodovej symetrie, resp. uplatňovanie rodovo symetrického jazyka v slovenskom jazykovom prostredí s akcentom na publicistickú oblasť. Naším cieľom je poukázať na mieru uplatňovania rodovo symetrických jazykových foriem v korpuse publicistických textov v *Slovenskom národnom korpuse*⁴ a na základe zistených výsledkov vyvodit', v akom rozsahu sa v tejto oblasti uplatňuje plnovýrazová a čiastočná symetria v jazyku. Jav rodovej symetrie skúmame na pozadí medzinárodnej politiky zameranej na rodovo inkluzívny jazyk, ako aj v kontexte zmien vo vzťahu k rodovo citlivému vyjadrovaniu v iných jazykoch s akcentom na nemecký jazyk. So zreteľom na stanovený cieľ pokladáme za dôležité poukázať najskôr na medzinárodné politické a právne súvislosti vo vzťahu k fenoménu rodovej rovnosti s akcentom na inkluzívny jazyk. V nadväznosti na to predstavíme metodologické východiská a výsledky kvantitatívnej korpusovej analýzy publicistických a informačných textov v Slovenskom národnom korpuse.

2. INKLUZÍVNY/RODOVO SYMETRICKÝ JAZYK V KONTEXTE MEDZINÁRODNEJ RODOVEJ POLITIKY A LEGISLATÍVY EÚ

Rodová politika sa od svojich počiatkov zaoberá vzťahom medzi rodmi. Jej korene sa formovali od 17. storočia na báze rôznych protidiskriminačných aktivít za práva žien. Na jej vznik v dnešnom chápaní mala zásadný vplyv tzv. druhá vlna feminizmu (porov. Kobová, 2010). Feministické hnutie poukázalo na problémy, ktoré neboli dovtedy predmetom verejného záujmu, a vnieslo ich do verejnej diskusie. V tomto období sa podľa Dončevovej sformovala hlavná filozofia rodovej politiky, ktorá je aktuálna dodnes (porov. Dončevová, 2013, s. 22). Pokiaľ ide o základné legislatívne východiská, už v polovici 20. storočia vznikli dva kľúčové medzinárodné dokumenty: *Charta OSN* (1945), v ktorej sa deklaruje rovnosť ľudských práv a základných slobôd pre všetkých bez rozdielu pohlavia, a *Všeobecná deklarácia ľudských práv* (1948), podľa ktorej nikto nesmie byť diskriminovaný na základe pohlavia, rasy, farby, jazyka, náboženstva, politického názoru, národného alebo sociálneho pôvodu, príslušnosti k národnej menšine alebo majetku. Politiku rodovej

³ Rat für deutsche Rechtschreibung: <https://www.rechtschreibrat.com/>.

⁴ Slovenský národný korpus – prim-8.0-public-inf. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018: <https://korpus.juls.savba.sk> ^[2].

rovnosti podporili aj ďalšie medzinárodné zmluvy, dokumenty, dohovory a akčné platformy. Významným medzníkom bolo prijatie *Akčnej platformy IV. svetovej konferencie o ženách* v roku 1995 v Pekingu, ktorá je východiskom pre všetky programy, dokumenty a snaženia v oblasti rovnosti. *Amsterdamská zmluva*, ktorá vstúpila do platnosti v roku 1999, vymedzila rovnosť ako centrálny problém a jednu z hlavných úloh EÚ. V Zmluve z Amsterdamu je ako záväzný princíp zakotvený *gender mainstreaming* ako stratégia EÚ na dosiahnutie rodovej rovnosti vo všetkých oblastiach verejného i súkromného života. *Lisabonská zmluva* z roku 2009 aktualizovala predchádzajúce zmluvy o EÚ a zabezpečila uznanie práv ustanovených v *Charte základných práv EÚ*. Z hľadiska vývoja politiky a legislatívy vo vzťahu k rodovej rovnosti má veľký význam *Dohovor Rady Európy o predchádzaní násilíu na ženách a domácejmu násilíu a o boji proti nemu*, nazývaný aj ako *Istanbulský dohovor*, ktorý bol 11. mája 2011 predložený na podpis členským štátom Rady Európy (RE) v Istanbuli.

Európska komisia v súčasnosti integruje rodovú perspektívu do všetkých politik a hlavných iniciatív EÚ. Na podporu rodovej rovnosti bol vypracovaný duálny prístup, ktorý predstavuje na jednej strane konkrétne politiky zamerané na nápravu situácií spôsobených nerovnosťami a na druhej strane *gender mainstreaming* ako integrovaný, právne záväzný prístup EÚ k rodovej rovnosti. Rovnosť medzi mužmi a ženami je od roku 2001 podporovaná aj prostredníctvom strategických plánov. V *Stratégii rodovej rovnosti 2020 – 2025* sú stanovené zásadné opatrenia, ktorými sa Európska komisia ako najvyšší výkonný orgán EÚ v najbližších rokoch zaväzuje zahrnúť perspektívu rovnosti do rôznych oblastí politiky EÚ.⁵ Kľúčové výzvy, ktoré dnes ovplyvňujú EÚ, vrátane klimatických zmien a digitálnych transformácií, majú aj rodový rozmer.

Pod vplyvom medzinárodnej rodovej politiky a výskumov jazyka podnieteného feministickým hnutím sa v druhej polovici 20. storočia začala postupne formovať aj politika zameraná na inkluzívny/rodovo vyvážený jazyk. Feministicky orientované výskumy poukazovali na to, že používanie mužských označení pre osoby oboch pohlaví (tzv. *generického maskulína*) je pre ženy diskriminačné a znevýhodňujúce, čo viedlo v niektorých jazykoch k zmenám pri označovaní osôb a k presadzovaniu rodovo citlivého vyjadrovania. Medzinárodná politika vo vzťahu k inkluzívnemu jazyku sa vytvárala postupne od 2. polovice 20. storočia. Už pri formulovaní *Všeobecnej deklarácie ľudských práv* (1948) prebiehali dlhé diskusie kvôli presadeniu rodovo vyváženého jazyka. Podporu „nesexistického používania jazyka“ možno nájsť aj v odporúčaní č. R (84) 17 o rovnosti medzi ženami a mužmi v médiách z roku 1984. V roku 1990 prijala Rada Európy *Odporúčanie č. R (90) 4 na odstránenie sexismu z jazyka*⁶. Výbor ministrov v ňom odporúčal, aby vlády členských štátov

⁵ Porov: <https://www.gender.gov.sk/europska-strategia-rodovej-rovnosti-2020-2025/> [3].

⁶ Recommendation No. R (90) 4 of the Committee of Ministers to member states on the elimination of sexism from language.

podporovali používanie jazyka zohľadňujúceho princíp rovnosti medzi ženami a mužmi a prijali opatrenia na dosiahnutie tohto cieľa. Používanie rodovo vyváženého jazyka v úradnom i bežnom styku v členských štátoch Rady Európy značne pokročilo najmä od roku 1990, keď vznikli aj ďalšie odporúčania, napr. odporúčanie *Rec (2003) 3 o vyváženej účasti žien a mužov na politickom a verejnom rozhodovaní* z roku 2003⁷ a odporúčanie *CM/Rec (2007) 17 o štandardoch a mechanizmoch rodovej rovnosti* z 21. novembra 2007⁸. V súlade s odporúčaním z roku 2007 by členské štáty mali prijať usmernenia požadujúce používanie rodovo vyváženého jazyka v úradných dokumentoch, osobitne v právnych textoch, v úradnom styku, vo vzdelávaní a v médiách, a členské štáty Rady Európy mali prijať aj administratívne opatrenia, aby úradný jazyk odrážal vyvážený podiel na moci medzi ženami a mužmi (porov. Terkanič, 2014 v Cviková a kol., 2014).

Rada Európy prijala aj usmernenia týkajúce sa konkrétneho používania rodovo vyváženého jazyka uverejnené v dvoch oficiálnych jazykoch Rady Európy (v angličtine a francúzštine) s odporúčaním pre adekvátne rozšírenie do ostatných jazykov. Okrem toho sa zaviazala vo všetkých svojich dokumentoch vylúčiť používanie tzv. sexistického jazyka. V roku 2018 Generálny sekretariát Rady Európy vydal usmernenie s názvom *Inkluzívna komunikácia v rámci GSR*⁹, ktoré vyšlo vo všetkých úradných jazykoch Európskej únie. Obsah tohto usmernenia je špecifický pre jednotlivé jazyky, keďže každý jazyk má vlastný gramatický systém a štýl. Usmernenie obsahuje tipy na nezaujaté vyjadrovanie napr. vo vzťahu k ženám a mužom, k osobám so zdravotným postihnutím a iným skupinám. Používanie inkluzívneho jazyka je jednou zo základných požiadaviek pri tvorení dokumentov vo všetkých úradných jazykoch EÚ.

Rovnako aj Európsky parlament sa v roku 2008 zaviazal používať rodovo citlivý jazyk vo všetkých svojich publikáciách a oznámeniach, keď deklaroval: „... používanie rodovo neutrálneho jazyka je niečím viac ako len vecou politickej korektnosti, pretože jazyk významne ovplyvňuje postoj, správanie a vnímanie ľudí...“ (porov. Rodovo neutrálny jazyk v Európskom parlamente, 2009, s. 3).¹⁰ Rodovo neutrálny jazyk pritom preferuje neutralizáciu rodu, teda používanie takých výrazov a označení osôb, pri ktorých rod označovanej osoby či osôb nemožno určiť. Usmernenie, ktoré vydal Európsky parlament, obsahuje časť, ktorá sa vzťahuje na všetky jazyky Európskej únie, a časť, ktorá zohľadňuje osobitosti konkrétnych jazykov. Vo vše-

⁷ Recommendation Rec (2003) 3 of the Committee of Ministers to member states on balanced participation of women and men in political and public decision making.

⁸ Recommendation CM/Rec (2007) 17 of the Committee of Ministers to member states on gender equality standards and mechanisms.

⁹ Inkluzívna komunikácia v rámci GSR: https://www.consilium.europa.eu/media/35439/sk_brochure-inclusive-communication-in-the-gsc.pdf^[4].

¹⁰ https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/187110/GNL_Guidelines_SK-original.pdf^[5].

obecnej časti pomenúva aj účel rodovo neutrálneho jazyka – „vyhnúť sa používaniu slov, ktoré sa môžu chápať ako zaujaté, diskriminačné alebo ponížujúce z dôvodu, že implikujú nadradenosť jedného pohlavia nad druhým, keďže pohlavie osoby je, alebo by vo väčšine prípadov malo byť, nepodstatné“ (Rodovo neutrálny jazyk v Európskom parlamente, 2009, s. 3).¹⁰ Výsledkom tohto úsilia bolo vypracovanie mnohých usmernení, ktoré sa uplatňujú na medzinárodnej a vnútroštátnej úrovni. Organizácia Spojených národov, Svetová zdravotnícka organizácia, Medzinárodná organizácia práce, Európsky parlament a Európska komisia, ako aj rôzne profesijné združenia, univerzity, veľké tlačové agentúry a vydavateľstvá prijali usmernenia o nesexistickom používaní jazyka, a to buď v podobe samostatných dokumentov, alebo osobitných odporúčaní zahrnutých do ich štylistických príručiek.¹⁰

Na úrovni Európskej únie sa prijímajú štvorročné akčné programy pre oblasť rodovej rovnosti, ktoré si kladú za cieľ eliminovať sexistické používanie jazyka. Tieto akčné plány mali výrazný vplyv aj na koncipovanie *Charty základných práv EÚ*, v ktorej bola snaha vyjadriť obsah rodovo citlivým jazykom. V rámci Európskej únie sa mnoho členských štátov zapojilo aj do diskusie o jazykovej politike a následne tieto štáty navrhli na rôznych úrovniach podobné usmernenia (porov. Terkanič, s. 35 v Cviková a kol., 2014a).

Z predchádzajúcej analýzy je zrejmé, že na konci 20. storočia sa vo viacerých jazykoch dostala do pozornosti otázka uplatňovania rodovo vyváženého jazyka. Patrí k nim napr. aj nemecký jazyk, pre ktorý vznikli prvé usmernenia s názvom *Usmernenia na zamedzenie používania sexistického jazyka / Richtlinien zur Vermeidung des sexistischen Sprachgebrauchs* v Nemecku už v roku 1980 (Trömel-Plötz, Pusch, Hellinger, Guentherodt, 1980). Autorky apelovali najmä na tvorcov právnych textov, rôznych nariadení, formulárov, pracovných inzerátov, učebníc, rozhlasových a televíznych textov, aby používali rodovo vyvážený jazyk. Christine Bierbach a Marlis Hellingerer vypracovali v roku 1993 na žiadosť UNESCO odporúčania s názvom *Jeden jazyk pre obidve pohlavia – pokyny pre nesexistické používanie jazyka / Eine Sprache für beide Geschlechter/Richtlinien für einen nicht-sexistischen Sprachgebrauch*. Usmernenia sa zaoberali lexikálnymi a gramatickými pravidlami a zahŕňali pravidlá slovotvorby (najmä na označenie osôb ženského rodu), kongruencie a štylistické pravidlá na odstránenie asymetrie v jazyku. V roku 2001 vstúpil v Nemecku do platnosti spolkový zákon o rovnosti žien a mužov, ktorý ustanovuje povinnosť zohľadňovať rodovo vyvážený jazyk v legislatíve i v úradnom styku. K snahám o uplatňovanie rodovo vyváženého nemeckého jazyka sa pridali Rakúsko aj Švajčiarsko. Prvé usmernenie v Rakúsku s názvom *Lingvistické odporúčania o rovnakom jazykovom zaobchádzaní žien a mužov vo verejnej oblasti / Linguistische Empfehlungen zur sprachlichen Gleichbehandlung von Frau und Mann im öffentlichen Bereich* (Wodak a kol., 1987) vydalo ministerstvo sociálnych vecí v roku 1987. Na konci

90. rokov 20. storočia bolo vydané ďalšie usmernenie s názvom *Kreatívne formulovanie. Návod na rodovo vyvážené používanie jazyka / Kreatives Formulieren. Anleitungen zu geschlechtergerechtem Sprachgebrauch* (Kargl a kol., 1997). Usmernenia vydali aj ďalšie rakúske inštitúcie (napr. vydavateľstvá, odborné združenia, odborové organizácie) ako odporúčania vo forme príručiek alebo brožúr. Na univerzitách sa vytvorili pracovné skupiny, ktoré formulovali a vydávali návody na používanie rodovo vyváženého jazyka. Tie platia na univerzitách dodnes ako záväzné pri formulovaní oficiálnych dokumentov, vyhlásení, pokynov a usmernení pre študentov či študijného poriadku. V rokoch 2000 až 2002 rakúska spolková vláda prijala niekoľko smerníc, podľa ktorých sa v zmysle stratégie *gender mainstreamingu* musí venovať osobitá pozornosť uplatňovaniu rodovo vyváženého jazyka vo všetkých rezortoch. Uznesením ministerskej rady z 2. mája 2001 o rodovo vyváženom používaní jazyka na všetkých federálnych ministerstvách sa ministerstvá zaviazali k tomu, že v jazyku budú zohľadňovať obe pohlavia. Vo Švajčiarsku vyšla v roku 1991 správa *Rovnaké zaobchádzanie so ženou a mužom v právnom a administratívnom jazyku / Sprachliche Gleichbehandlung von Frau und Mann in der Gesetzes- und Verwaltungssprache*, v ktorej sa opisovali kreatívne riešenia na používanie rodovo vyváženého jazyka pre tri švajčiarske úradné jazyky – nemčinu, francúzštinu a taliančinu (porov. Adamzik a Alghisi, 2017). Snahou bolo najmä presadiť rôzne stratégie na vyjadrenie rodovej symetrie v jazyku. V roku 1993 Spolková rada ustanovila, že odporúčania tejto správy by sa mali zásadne implementovať do jazyka verejnej správy a právneho jazyka, pričom mali byť záväzné pre všetky texty vydávané v nemčine (Schweizerischer Bundesrat, 1993). Na základe tejto požiadavky boli následne vypracované usmernenia pre tri hlavné úradné jazyky, ktoré sa podrobne zaoberajú možnosťami použitia rodovo vyváženého jazyka (Schweizerische Bundeskanzlei, 1996). Používanie rodovo vyváženého jazyka sa presadzuje aj v nemeckom právnom jazyku.¹¹ V textoch justičných orgánov nemecky hovoriacich krajín sa na dosiahnutie rodovej neutrálnosti jazyka odporúča používať rôzne jazykové prostriedky, paralelne sa používajú maskulína a feminína alebo sa v úvode textu explicitne poukazuje na rodovú rovnoprávnosť (porov. Ďuricová, 2016).

Na Slovensku sa fenomén rodovo vyváženého jazyka zviditeľňuje už dlhšiu dobu, verejný diskurz je ale v porovnaní s nemecky hovoriacim a anglicky hovoriacim prostredím menej rozvinutý, rovnako ako záujem o túto problematiku. Vzhľadom na to, že predmetná štúdia sleduje daný jav v slovenskom jazykovom prostredí, poukážeme ďalej na legislatívny rámec rodovej rovnosti a problematiku použitia rodovo vyváženého jazyka na Slovensku.

¹¹ Problematikou použitia rodovo vyváženého jazyka v nemeckých právnych textoch sa zaoberá aj A. Ďuricová v monografii *Preklad právnych textov: teória, prax, konvencie, normy* (Ďuricová, 2016).

3. SLOVENSKÉ JAZYKOVÉ PROSTREDIE A RODOVO SYMETRICKÝ JAZYK – LEGISLATÍVA, PRÍSTUPY A STRATÉGIE

Inštitucionálne mechanizmy na presadzovanie rodovej rovnosti na Slovensku vznikali od začiatku 90. rokov 20. storočia. Ústava SR v čl. 12 garantuje základné práva nasledovným spôsobom: „Základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické, či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvýhodňovať alebo znevýhodňovať.“ Vo vzťahu k rodovej rovnosti je relevantný najmä tzv. *antidiskriminačný zákon*, ktorý preberá právne akty EÚ, explicitne menuje príčiny diskriminácie a v článku 2 upravuje zásadu rovnakého zaobchádzania vo vymedzených oblastiach. Zákon rozlišuje niekoľko spôsobov diskriminácie, požiadavku na používanie rodovo vyváženého jazyka ale neustanovuje explicitne. Napriek tomu podľa M. Terkaniča môže používanie sexistického jazyka v rôznych situáciách naplniť (alebo nenaplniť) predpoklady diskriminácie, napr. pri absencii pomenovania žien v jazyku (označovanie mužským gramatickým rodom, napr. *politici*) alebo asymetrickom označovaní osôb (napríklad žena *premiér* – porov. Terkanič, 2014, s. 36 v Cviková a kol., 2014a).

Problematika inkluzívneho jazyka sa na Slovensku vo vedeckých kruhoch dostala do pozornosti najmä v kontexte nastupujúcich zmien v iných jazykoch, ktorými sa hovorí aj v krajinách EÚ. Keď feministická a genderová lingvistika poukázali kriticky na nadmerné používanie generického maskulína vo vyjadrovacej praxi, viedla kritika postupne k vytvoreniu špecifických stratégií na uplatňovanie rodovo symetrického jazyka v mnohých jazykoch. Ako sme uviedli v prechádzajúcej kapitole, najmä v nemeckom jazykovom prostredí vznikla intenzívna vedecká diskusia, čo viedlo k vytvoreniu rôznych ustanovení a usmernení, ktoré sú výsledkom cieľavedomého jazykového plánovania nemeckého jazyka. Aj v súlade s odporúčaniami Rady pre nemecký pravopis sa v nemčine v súčasnosti používajú viaceré spôsoby na rodovo citlivé vyjadrovanie. Uplatňuje sa najmä stratégia rodovej špecifikácie prostredníctvom dvojitého označenia osôb v plnom znení a s lomkou (*Lehrer und Lehrerin*, *Lehrer und Lehrerinnen*, *Lehrer/Lehrerin*, *Lehrer/Lehrerinnen*) alebo tzv. *splitting* pomocou označovania osôb so zakončením ženského rodu za lomkou (*Lehrer/in*) a v zátvorke (*Lehrer(in)*). Okrem toho sa na rodovo vyvážené označenie osôb používajú lexémy s tzv. *Binnen-I/* Veľké I pred koncovkou ženského rodu (*ein/e HerausgeberIn*) a vytvorili sa aj nové špecifické jazykové formy: *Gender-Gap* „_“/rodový podtržník (*Student_innen*), *Gender-Sternchen* „*“/rodová hviezdička (*Student*innen*) a tzv. „*X-Form*“ (*StudierX*, *ProfessX*), ktoré sa v dôsledku zviditeľnenia problematiky intersexuality a transsexuality začali používať najmä na zobrazenie celého spektra pohlaví.¹²

¹² Porov.: https://www.rechtschreibrat.com/DOX/rfdr_2018-11-28_anlage_3_bericht_ag_geschlechterger_schreibung.pdf.

I keď problematike uplatňovania rodovo vyváženého jazyka sa na Slovensku doteraz venovala menšia pozornosť ako napr. v nemecky hovoriacich oblastiach, v posledných rokoch tu možno sledovať rôzne iniciatívy zamerané na odhaľovanie a prevenciu diskriminácie v jazyku. Významným krokom na zviditeľnenie tejto problematiky bolo najmä vydanie publikácie s názvom *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka* v roku 2014, ktorá sa zaoberá vybranými otázkami súvisiacimi s používaním rodovo vyváženého jazyka na Slovensku (Cviková a kol., 2014a). Prínosom bolo aj publikovanie príručky *Ako používať rodovo vyvážený jazyk. Možnosti, otázky, príklady* (porov. Cviková a kol., 2014b) s príkladmi na uplatňovanie rodovo vyváženého jazyka v slovenčine vo verejnej sfére. Kolektív autorov a autoriek napr. v kapitole s názvom *Podpísal by muž zmluvu, ktorá by ho nazývala zamestnankyňou?* poukázal na to, že mnoho uchádzačiek o prácu sa na Slovensku stretáva s diskriminačnými pracovnými zmluvami, v ktorých sa im ponúka označenie *zamestnanec* alebo *pracovník* (porov. Cviková a kol., 2014b). M. Terkanič poukázal na to, že záujem o problematiku rodovo vyváženého jazyka sa na Slovensku odráža v rôznych etických kódexoch, vnútropodnikových pravidlách, prípadne súkromnoprávných zmluvách, dohodách či iných dokumentoch, ktoré sa ale zväčša nedostávajú do vedomia širšej verejnosti. (porov. Terkanič, s. 39 v Cviková a kol., 2014a). Rastúci záujem o rodovo vyvážené vyjadrovanie sa odrazil aj v činnosti Rady pre reklamu, orgánu etickej samoregulácie reklamy. Rada združuje subjekty, ktoré aktívne vstupujú do procesu marketingovej komunikácie. V roku 2014 prijalo Valné zhromaždenie Rady pre reklamu viacero zmien svojho etického kódexu, na základe ktorého posudzuje Arbitrážna komisia Rady pre reklamu sťažnosti na reklamy. Medzi tieto zmeny patrí aj doplnenie článku 11, odseku 1 etického kódexu o požiadavku rodovo vyváženého jazyka. Ako sme už uviedli, používanie rodovo vyváženého jazyka sa snaží podporovať aj Rada Európy, ktorá vydáva usmernenia a príručky vo všetkých úradných jazykoch. Príspevkom do tejto oblasti je aj usmernenie vydané v roku 2018 s názvom *Inkluzívna komunikácia v rámci GSR*^[4] (Generálneho sekretariátu Rady Európy), ktoré bolo vydané špecificky pre jednotlivé jazyky, keďže každý jazyk má svoj vlastný gramatický systém a štýl. V slovenskej verzii príručky sú uvedené príklady, ktoré, vychádzajúc zo slovenskej jazykovej praxe, môžu pomôcť používateľom slovenského jazyka pri uplatňovaní rodovo vyváženého jazyka v administratívnej oblasti a vo verejnej sfére. Ak to technické možnosti dovoľujú a nenarúša sa tým plynulosť textu, odporúča sa používať oba rody (napr. *Generálny sekretariát Rady navštívili študenti a študentky univerzity v Leuvene*). Tento spôsob je vhodné používať najmä v oznámeniach o voľných pracovných miestach (napr. *Oddelenie pre ľudské zdroje prijme asistenta/asistentku*.) a vo formulároch, kde podľa autorov/autoriek usmernení nie je vhodné používať alternatívy vo forme prípon (napr. *študent/-ka*). Pri zdvorilostnom oslovovaní nehomogénnej skupiny je rovnako

vhodné dôsledne používať oba rody (napr. *Vážené dámy a vážení páni, ... Vážené poslankyne, vážení poslanci, ...*). Ak skupinu tvoria len muži/ženy, preferuje sa používanie len mužského alebo ženského rodu. Autori/autorky príručky ale zdôrazňujú, že v mnohých prípadoch sa nedá vyhnúť generickému maskulínu (napr. z hľadiska zrozumiteľnosti a plynulosti výpovede, na webových stránkach či z technických dôvodov, keď je pevne stanovená dĺžka textu v tabuľkách).^[4]

Snahy o zviditeľnenie problematiky inkluzívneho/rodovo vyváženého jazyka vychádzajú aj z radov slovenských jazykovedcov. L. Urbancová poukázala na možnosti uplatňovania rodovej symetrie v slovenskom jazyku nasledovne: „Pri tvorbe rodovo vyváženého jazyka sú dve hlavné tendencie – feminizácia a neutralizácia. Pri feminizácii sa explicitne pomenúvajú osoby ženského rodu, pri neutralizácii sa rod stáva irelevantný a hľadajú sa pomenovania, ktoré ho neoznačujú“ (Urbancová, 2018, s. 295). V príručke o rodovo vyváženom vyjadrovaní k publikácii *Analýza významu a možnosti používania rodovo vyváženého jazyka* (Cviková a kol., 2014) a v usmernení Rady Európy sa rovnako odporúčajú dva prístupy prístupy k rodovo citlivému vyjadrovaniu v slovenskom jazyku: **rodová špecifikácia** a **rodová neutralizácia**.

Pod **rodovou špecifikáciou** sa rozumie explicitné vyjadrenie rodu, pričom sa namiesto generického maskulína používa rodová diferenciácia s uvádzaním oboch gramatických tvarov súčasne, a to buď paralelným pomenovaním, napr. *klienti a klientky, zamestnanci a zamestnankyne* alebo rodovými dvojtvarmi oddelenými lomkou (ženský rod sa signalizuje len gramatickou morférou) *klienti/klientky, klienti/-ky, zamestnanci/zamestnankyne, zamestnanci/-kyne* a pod. (porov. Košková – Satoľa-Staškowiaková, 2017). Ďalšou alternatívou nahrádzania generického maskulína v slovenčine je **rodová neutralizácia**, ktorá spočíva v minimalizovaní vyjadrovania rodu jazykovými prostriedkami. Namiesto výrazu v mužskom rode je možné použiť aj skupinový alebo abstrahujúci názov, prípadne všeobecné pomenovanie. Vo všeobecnosti sa ale uznávajú obmedzené možnosti neutralizácie v slovenčine ako flektívnom type jazyka (porov. Cviková, 2014a, s. 5). Ako príklad možno uviesť použitie výrazov: *učiteľský zbor* namiesto *učiteľa*, *vedenie* namiesto *riaditeľ*, *zdravotnícky personál* namiesto *lekári a sestričky*, *poslanectvo* namiesto *poslanci*, *senátorstvo* namiesto *senátori* (porov. Košková – Satoľa-Staškowiaková, 2017). Za rodovo nepríznakové (z hľadiska rodovo vyváženého jazyka) sa v slovenčine považujú aj slová *človek/ludia* a *osoba/osoby*, hoci majú formu mužského, resp. ženského rodu, napr. *starostlivosť o maloleté osoby* (namiesto *o maloletých*); *aj títo ľudia majú právo na rovnaké zaobchádzanie* a pod. Generické pomenovanie v mužskom rode sa môže nahradiť aj *prídavným menom*, napr. *hlavné body ministerského zasadnutia v Tallinne* (namiesto *zasadnutia ministrov* – porov. príručku Inkluzívna komunikácia v rámci GSR – Príručka Generálneho sekretariátu Rady Európy, 2018).

Podľa Urbancovej „vychádza potreba rodovo vyváženého jazyka zvnútra jazykového kolektívu a zároveň je ovplyvnená aj vývinom v iných jazykoch“ (Urbancová, 2018, s. 303). Taká zmena je sprevádzaná protichodnými postojmi, a teda „... sú osoby, ktoré ju podporujú, aj osoby stojace proti“ (Urbancová, 2018, s. 303). Na tradičné používanie generického maskulína v slovenčine existujú dva protichodné názory.

Zástancovia vnímajú používanie zástupého mužského rodu ako prirodzený jav a kritizujú jeho nahrádzanie inými jazykovými tvarmi. Považujú to za účelové narušenie dobre fungujúceho, praktického a normou ukotveného gramatického pravidla, ktoré je pevne zakódované v jazykovom vedomí spoločnosti. Špecifické vyjadrenia, ako napr. *klienti a klientky, účastníci a účastníčky*, vnímajú ako násilné a neprirodzené pre jazyk (porov. napr. Sokolová, 2007, s. 27). Aj tvorcovia slovenských verzií dokumentov Rady Európy považujú generické maskulínium za veľmi praktické, pretože pri použití oboch rodov substantíva by museli rovnakú (teda dvojakú) rodovú formu nadobudnúť všetky zhodné menné a príslušné slovesné tvary (*Štrajkujúci pracovníci a štrajkujúce pracovníčky rokovali so zástupcami a zástupkyňami vedenia podniku.*)^[4]. Pomerne častý argument proti nahrádzaniu generického maskulína je aj v súlade s ideológiou jazykového efektívizmu, v ktorej na mikroúrovni ide o „presvedčenie, že jazykové formy vyhovujúce požiadavke jazykovej ekonómie sú správnejšie ako dlhšie formy“ (Lanstyák, 2016, s. 19).

Kritici používania zástupného mužského rodu zastávajú opačný názor, podľa nich je dominancia mužských tvarov vylučujúca, necitlivá a v značnej miere diskriminuje ženy. P. Jesenská poukázala na nevhodné aplikovanie generického maskulína v slovenčine na konkrétnych situáciách a príkladoch. Na príklade zastúpenia dvojice slov *učiteľ – učiteľka* v Slovenskom národnom korpuse preukázala silné zastúpenie generického maskulína (*učiteľ/učitelia*) v neprospech prechýlených tvarov (*učiteľka/učiteľky*) v skúmanej vzorke textov (Jesenská, 2015, s. 200). Na pnutie medzi názorom, že princípy rodovej rovnosti vrátane inkluzívneho jazyka sú prirodzené a ľuďom vlastné, a protichodným názorom, podľa ktorého ide pri používaní inkluzívneho jazyka o neprirodzené a účelové narušenie jazykového systému alebo dokonca o znásilňovanie slovenčiny, poukázala aj K. Motyková, ktorá sa zaoberala metajazykovými výroky v internetovej diskusii k článku M. Hanusa a F. Múčku vydanom s ironickým názvom *Čo vymysleli progresívci a progresívky* (2019) v konzervatívnom denníku Postoj. Tento článok sa venuje použitému jazyku vo volebnom programe Bod zlomu, pričom podľa K. Motykovej až zdruvujúco zosmiešňuje text a použitie rodovo citlivého jazyka. Autori v ňom kritizujú, že v programe sa nenájde zmienka o *šudentoch*, ale vždy len o *šudentoch a študentkách, učiteľoch a učiteľkách, tréneroch a trénerkách, živnostníkoch a živnostníčkach* a podobne. K. Motyková citovala ironické a zosmiešňujúce výroky autorov, napr.: „Keď sa takto pre-

lúskate desiatkami rodovo scitlivených párov substantív, zrazu vás znepokojí, že editor Bodu zlomu občas zaspí a nechtiac mu preklzne veta ako „štát nesmie zanebávať úlohu investora“ (prečo by štát na seba nemohol zobrať súčasne aj úlohu investorky?)“ alebo „Ak by sme sa chceli tomuto štýlu prispôbiť, mali by sme s plnou vážnosťou ďalej písať o tom, čo navrhujú ‚progresívci a progresívky‘, ale tento žáner genderovej lingvistiky radšej prenecháme iným expertom a expertkám“ (Motyková, 2020, s. 253). Internetová diskusia k uvedenému článku bola sprevádzaná protichodnými názormi a výroky vo vzťahu k uplatňovaniu rodovo vyváženého jazyka, ktoré analyzuje K. Motyková vo svojom článku (porov. Motyková, 2020).

Domnievame sa, že používať rodovo vyvážený jazyk znamená hľadať rôzne alternatívy a spôsoby nediskriminujúceho vyjadrovania, zohľadňovať kontext a potreby používateľa jazyka. Rodovo inkluzívny jazyk v súčasnosti umožňuje uchopiť súvislosti medzi tým, ako ľudia myslia, ako sa vyjadrujú a ako konajú.

V našej štúdii upriamujeme pozornosť na uplatňovanie inkluzívneho jazyka v publicistickej sfére v slovenskom jazykovom prostredí. Vychádzame zo skutočnosti, že na Slovensku zatiaľ neexistujú žiadne záväzné legislatívne usmernenia na uplatňovanie rodovo vyváženého jazyka pre príslušné oblasti s výnimkou vyššie uvedených odporúčaní, ktoré sa vzťahujú predovšetkým na jazyk verejnej sféry. Publicistický jazyk stál zatiaľ na okraji vedeckého záujmu.

4. KORPUSOVÁ ANALÝZA PUBLICISTICKÝCH A INFORMATÍVNYCH TEXTOV V SLOVENSKOM NÁRODNOM KORPUSE^[2] – TEORETICKO-METODOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ KORPUSOVEJ ANALÝZY

Nasledujúca kapitola opisuje teoreticko-metodologické východiská výskumu rodovo symetrických označení osôb v slovenskom písanom jazyku na podklade korpusovej analýzy textov. Naším cieľom bolo zistiť, či v slovenskom jazyku (rovnako ako v iných európskych jazykoch) dochádza k zmenám vo vzťahu k používaniu rodovo vyváženého jazyka, pričom sme sa zamerali na uplatňovanie rodovo symetrických jazykových foriem v oblasti publicistického jazyka. Uplatňovanie inkluzívneho jazyka v publicistickej sfére pokladáme za opodstatnené najmä so zreteľom na skutočnosť, že rodovo citlivé pomenovanie osôb sa odporúča v rôznych medzinárodných dokumentoch a je aj v súlade s odporúčaním Rady Európy, podľa ktorého by členské štáty mali prijať usmernenia na používanie rodovo vyváženého jazyka nielen v úradnom styku a vo vzdelávaní, ale aj v médiách v ústnej a písomnej podobe jazykového prejavu. Noviny a časopisy pritom môžu významnou mierou prispieť k zviditeľneniu tohto fenoménu tým, že každodenným používaním jazyka spoluvytvárajú alebo modifikujú normy. Daný jav sme skúmali najmä na pozadí súčasnej medzinárodnej rodovej politiky a politiky zameranej na inkluzívny jazyk. Vychádza-

júc zo stratégie EÚ pre rodovú rovnosť na roky 2020 – 2025, vyzýva nový *Akčný plán EÚ pre rodovú rovnosť na roky 2021 – 2025 (GAP III)* na rodovú rovnosť vo svete a dopĺňa túto stratégiu aj o rovnosť osôb LGBTIQ na nasledujúce roky. Ciele a opatrenia na dodržiavanie rodovej rovnosti ustanovené v tomto akčnom pláne sú záväzné pre medzinárodnú spoluprácu EÚ a tiež pre všetky členské krajiny EÚ, ku ktorým patrí aj Slovensko. Odstraňovanie rodovej nerovnosti si pritom v súlade s akčným plánom vyžaduje prístup, ktorý zohľadňuje mnoho aspektov, pričom jedným z nich je aj uplatňovanie rodovej rovnosti v jazyku. V našom výskume sme ale zároveň brali do úvahy skutočnosť, ktorá hovorí v neprospech používania rodovo symetrických jazykových foriem, pretože v slovenčine je generické maskulínium pevne zakotvené vo vedomí používateľov jazyka a uplatňovanie rodovo citlivého jazyka zatiaľ sprevádzajú skôr negatívne postoje (porov. Cviková a kol., 2014a). Na Slovensku okrem toho doteraz neexistujú žiadne predpisy alebo usmernenia, ktoré by ustanovovali používanie rodovo vyváženého jazyka v publicistickej oblasti, do ktorej žánrovo patria najmä texty novín a časopisov zahrnuté v skúmaných korpusoch textov. Predpokladali sme preto len zriedkavé používanie vybraných rodovo vyvážených označení vo vybranom korpusu publicistických textov, ku ktorým sa v SNK zaraďujú aj administratívne texty a texty z internetových stránok a blogov.

Na skúmanie inkluzívneho jazyka v publicistickej oblasti sme použili metódy korpusovej lingvistiky. Vznik korpusovej lingvistiky ako odboru počítačovej lingvistiky je úzko spätý s rozvojom počítačových technológií, pričom predmetom skúmania sú jazykové fenomény zisťované na základe korpusov, teda na veľkom množstve reálnych textov, v ktorých sa slová a jazykové javy nachádzajú v prirodzených kontextoch¹³. Na základe analýzy korpusových textov sa overujú doterajšie lingvistické teórie a môžu vzniknúť nové hypotézy a teórie. Z. Tuhárska poukázala na to, že „... výstupy korpusovej analýzy tvoria súbory dát majúce empirický charakter, čím je podčiarknutá objektívna povaha zistených skutočností a eliminovaný vplyv subjektívnej inferencie analyzujúceho. Zostavenie, resp. výber dostatočne rozsiahleho korpusu zabezpečuje jeho reprezentatívnosť, t. j. prostredníctvom metódy korpusovej analýzy je možné získať potrebné množstvo empirických dát, ktorých interpretácia má štatistickú relevantnosť a zistené závery sa dajú aplikovať aj na iné texty rovnakého typu“ (Tuhárska, 2014, s. 198). V našom výskume sme s využitím metódy kvantitatívnej korpusovej analýzy zisťovali, v akom rozsahu sa v slovenských publicistických textoch uplatňuje rodovo vyvážený jazyk s použitím feminizácie, resp. rodovej špecifikácie. Ako sme uviedli v kapitole 3, pod feminizáciou alebo rodovou špecifikáciou sa rozumie explicitné vyjadrenie rodu s uvádzaním oboch gramatických tvarov súčasne, a to buď paralelným pome-

¹³ Viac o korpusoch: Slovenský národný korpus. Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied: <https://korpus.sk/what.html> [6].

novaním so spojkou/bez spojky (*klienti a klientky*), s lomkou (*klienti/klientky*), alebo pomocou ďalších konfigurácií, v ktorých sa ženský rod signalizuje len gramatickou morférou (*klienti/ky*). Vo výskume sme upriamili pozornosť na **rodový paralelizmus, resp. rodovú symetriu** ako základný fenomén feminizácie. Rodovo vyvážený jazyk pritom vnímame ako komplexný spôsob vyjadrovania, s empatiou, ohľadmi a rodovú symetriu/asymetriu ako konkrétny jav, ktorý sa manifestuje lexikálne, má rôzne stupne a podoby a ktorý je len jedným z ukazovateľov rodovo vyváženého jazyka. Sledovali sme na jednej strane **plnovýrazový rodový paralelizmus, resp. plnovýrazovú rodovú symetriu** (manifestovanú prostredníctvom paralelných rodových dvojíc/označení osôb v plnom znení) a na druhej strane **čiasťočnú rodovú symetriu**, pri ktorej je rodovosť len naznačená prostredníctvom referenčného segmentu (prípony ženského rodu). S cieľom poukázať na rodový paralelizmus a jeho prejavy v slovenskom písanom jazyku sme v podkorpuse publicistických textov vyhľadávali označenia osôb v plnom znení, teda paralelné rodové dvojice so spojkou, s čiarkou a s lomkou v jednotnom a množnom čísle v oboch slovosledných variantoch (*učiteľ a/i učiteľka, učiteľka a/i učiteľ, učitelia a/i učiteľky, učiteľky a/i učitelia, učiteľ/učiteľka, učiteľka/učiteľ, učitelia/učiteľky, učiteľky/učitelia*), a neúplné koordinácie s lomkou s príponou ženského rodu v jednotnom a množnom čísle (*učiteľ/ka, učitelia/ky*). Pri skúmaní čiastočnej symetrie sme sa zamerali len na zistenie neúplných koordinácií s lomkou, pričom sme nevyhľadávali tvary so spojovníkom (napr. *učiteľ/-ka*) a neskúmali ani označenia so zátvorkou (napr. *učiteľ(ka)*).

Slovenský národný korpus (SNK) je elektronickou databázou slovenských textov, ktoré boli zozbierané od roku 1955 z rôznych štýlov, žánrov, vecných oblastí, regiónov a pod. Od roku 2009 sa nové korpusy zverejňujú v dvojročných intervaloch (porov. Šimková, Gajdošová, Kmeťová, Debnár, 2017, s. 23, 24). Jazykové prostriedky súčasného SNK sú rovnako ako korpusy iných jazykov lematizované (každému tvaru slova v texte je priradený jeho základný tvar) a morfológicky anotované (každému tvaru slova v texte sú priradené informácie o jeho morfológických kategóriách – porov. Šimková, Gajdošová, Kmeťová, Debnár, 2017, s. 93). V SNK sa vyhľadáva pomocou nástroja NoSketch Engine.¹⁴ Na vyhľadávanie jazykových prostriedkov v korpusoch SNK, ich triedenie a usporadúvanie sa používajú metódy korpusovej lingvistiky, ktoré sú v úzkom prepojení s matematickými a štatistickými metódami (porov. Šimková, Gajdošová, Kmeťová, Debnár, 2017, s. 10).

V našom výskume sme pracovali s podkorpused publicistických textov s názvom *prim-8.0-public-inf* – podkorpus publicistických (informatívnych) textov s počtom 1 009 613 215 tokenov a 791 376 893 slov, v ktorom sú v SNK zaradené

¹⁴ <https://www.sketchengine.co.uk/> ^[7].

texty publicistického štýlu. K publicistickému štýlu sa popri štandardných publicistických textoch, akými sú články novín a časopisov, priradujú v databázach SNK aj administratívne texty a texty z niektorých internetových stránok a blogov (porov. Šimková, Gajdošová, Kmeťová, Debnár, 2017, s. 93). Kliknutím na vybraný podkorpus publicistických textov sme aktivovali príslušné dáta na vyhľadávanie jazykových informácií. Vyhľadávanie sme realizovali buď formou jednoduchého hľadania, alebo prostredníctvom vyhľadávania CQL pomocou regulárnych výrazov, teda reťazcov znakov a špeciálnych metaznakov.¹⁵ Aby sme v korpuse publicistických textov zistili výskyt plnovýrazových/paralelných pomenovaní so spojkou/bez spojky alebo s lomkou a ďalších konfigurácií, v ktorých sa ženský rod signalizuje len gramatickou morféomou, museli sme najskôr vytvoriť reťazce znakov a metaznakov, ktoré nám umožnili vyhľadať jazykové tvary s konkrétnymi zakončeniami.¹⁶ Keďže v slovenskom jazyku existuje široká škála zakončení pre dvojice podstatných mien ženského a mužského rodu v jednotnom aj v množnom čísle, museli sme tento fakt zohľadniť pri zostavovaní reťazcov znakov a metaznakov. Zamerali sme sa pritom na frekventované dvojice zakončení jednotného a množného čísla podstatných mien, ktoré prichádzajú do úvahy na paralelné označenie mužov a žien v slovenčine, pričom reťazce znakov obsahovali pokyn na vyhľadávanie označení osôb v plnom znení s konkrétnou dvojicou zakončení so spojkou/čiarkou alebo lomkou v oboch slovosledných variantoch alebo pokyn na zistenie konfigurácií s lomkou s príponou ženského rodu (napr. *učiteľ' a učiteľ'ka*, *učiteľ'ka a učiteľ'*, *učiteľ'/učiteľ'ka*, *učiteľ'ka/učiteľ'*, *učiteľ'/ka*, *učiteľ'/ky*). Týkalo sa to nasledovných zakončení v jednotnom čísle: **teľ-teľ'ka+teľ'ka-teľ'** (*učiteľ'/učiteľ'ka*); **t-tka+tka-t** (*študent/študentka*, *kandidát/kandidátka*, *muzikant/muzikantka*); **ník-ička+ička-ník** (*tanečník/tanečnica*); **an-nka+nka-an** (*barman/barmanka*), **ár-rka+rka-ár** (*kuchár/kuchárka*), **or-orka+or-ka-or** (*profesor/profesorka*), **ik-ička+ička-ik** (*historik/historička*); **óg-ička+ička-óg** (*gynekológ/gynekologička*, *archeológ/archeologička*); **ák-čka+čka-ák** (*spevák/speváčka*); **ta-tka+tka-ta** (*starosta/starostka*); **ec-kyňa+kyňa-ec** (*vedec/vedkyňa*); **ač-ačka+ačka-ač** (*upratovač/upratovačka*); **ca-kyňa+kyňa-ca** (*spávca/správkyňa*).

Okrem toho sme v príslušných reťazcoch znakov zadávali pokyn na vyhľadávanie zakončení v množnom čísle: **lia-l'ky+l'ky-lia** (*priatel'ia/priatel'ky*); **ti-tky+tky-**

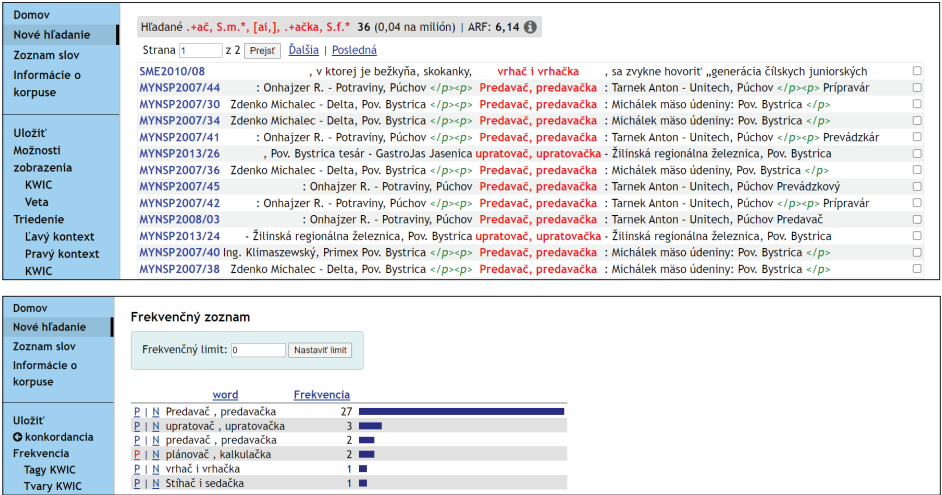
¹⁵ Rovnako ako v iných korpusových databázach ani v databáze SNK nie je možné čítať jednotlivé vybrané texty ako celok, ale vyhľadávajú sa v nich len slová, časti slov, spojenia a pod. Vyhľadané jazykové javy sa zobrazujú ako krátke kontexty zo všetkých textov obsiahnutých v korpuse – ako konkordancie, v ktorých sa zvyčajne uprostred jedného riadku textu nachádza kľúčové slovo alebo slová (porov. Šimková, Gajdošová, Kmeťová, Debnár, 2017).

¹⁶ Možnosti zadania a kombinovania znakov a metaznakov sme konzultovali s Mgr. Katarínou Gajdošovou, PhD., odborníčkou na vyhľadávanie pomocou nástrojov vyhľadávania v SNK, ktorá sa podieľala na vytvorení všetkých doteraz sprístupnených verzií SNK.

-ti (asistenti/ asistentky); **ci-čky+čky-ci** (časníci/časníčky); **ovia/kyne+kyne/covia** (kolegovia/kolegyne); **ri-rky+rky-ri** (kuchári/kuchárky); **ci-kyne+kyne-ci** (zamestnanci/zamestnankyne); **ni-nky+nky-ni** (barmani/barmanky); **lia-ky+ky-lia** (manželia/manželky).

Na vyhľadanie označení osôb v plnom znení s použitím spojky, čiarky alebo lomky s dvojicou zakončení **ač-ačka** v jednom slovoslednom variante v jednotnom čísle v tvare nominatívu (napr. *predavač a predavačka; predavač i predavačka; predavač, predavačka; predavač/predavačka*) a vyhľadanie neúplných koordinácií s použitím lomky so zakončením **ač-čka** (napr. *predavač/ka*) sme použili nižšie uvedené reťazce znakov a metaznakov, pomocou ktorých sme v prvom kroku zobrazili konkordančný zoznam nájdených jazykových tvarov a následne z neho vygenerovali frekvenčný zoznam. Na obrázkoch 1, 2, 3 sú zobrazené ukážky konkordančných a frekvenčných zoznamov s použitými reťazcami znakov. Medzi vyhľadanými dvojicami slov sa okrem rodových dvojíc (napr. *predavač, predavačka*) nachádzali aj lexémy, ktoré nepatria do kategórie rodovo symetrických označení osôb (v nižšie uvedenom frekvenčnom zozname napr. lexémy *plánovač, kalkulačka* – obr. 1). Pretože v SNK nie je možné prostredníctvom dostupných nástrojov na vyhľadávanie vygenerovať taký zoznam, ktorý by obsahoval len paralelné rodové dvojice, museli sme tieto lexémy z frekvenčných zoznamov vyčleniť manuálne.

Obr. 1: Rodové páry so spojkou/bez spojky so zakončením **ač-ačka** v nominatíve: [lemma_lc="+.ač" & word_lc="+.ač" & tag="S.m.*"] [word_lc="[ai,]"] [lemma_lc="+.ačka" & word_lc="+.ačka" & tag="S.f.*"]

Obr. 2: Rodové páry s lomkou so zakončením **ač-ačka** v nominatíve:
[word_lc="*.ač"|lemma_lc=".ač"] [word_lc=""/"|lemma_lc=""/"] [word_lc="*.ač-ka"|lemma_lc=".ačka"]

Domov	Hľadané „ač, .ač, /, .ačka, .ačka“ 13 (0,01 na milión) ARF: 6,53
Nové hľadanie	
Zoznam slov	MYŽN2011/34 divadlo Žitina prijme do TPP pracovníka na pozíciu stavač/stavačka javiskových dekorácií. Požiadavky: SŠ vzdelanie,
Informácie o korpuse	MYHN2015/19 o., info@boardparadise.sk Predavač/predavačka - Soňa Uhlířová LÚČKY, 430279, potravinylucky
	MYHN2015/19 /ka - Eduard Dian DIAN, 0904544709 Predavač/predavačka športových potrieb - Outdoor Slovakia s.r
	SME2016/08 " Cheesecake na tri spôsoby Ak ste pravidelný vymetač / vymetačka kaviární, tak nad tohotýždňovým výberom receptov mož
	HN2004/03 . Zachádza to až tak ďaleko, že rozprávač/rozprávačka knihy nemá celkom jasno ani v tom,
Uložiť	SME2007/09 NOSLUŠ, s. r. o. Predavač/predavačka , Košice, obchodné centrum Cassovia, Byteworks
Možnosti	SME2007/07 MANPOWER SLOVENSKO s.r.o. Predavač/predavačka , Bratislava, MANPOWER SLOVENSKO s.r
zobrazenia	HN2009/09 . r. o., Bratislavský kraj Predavač/predavačka Marks&Spencer, Bratislavský kraj C
KWIC	MYHN2014/06 . 0918777601, bozek@hbsecurity.sk Predavač/predavačka - Inezit s.r.o.
Veta	MYHN2015/18 /ka - Eduard Dian DIAN, 0904544709 Predavač/predavačka športových potrieb - Outdoor Slovakia s.r
Triedenie	SME2007/07 .SKO s.r.o. Predavač/predavačka v predajni so značkovým oblečením, Bratislava,
Lavý kontext	MYHN2015/16 .majerova@pd.coop.sk Predavač/predavačka - Soňa Uhlířová LÚČKY, 430279, potravinylucky
Pravý kontext	MYHN2015/18 predavačka - Jozef Kopál - Latex, 0903205261 Predavač/predavačka - Soňa Uhlířová LÚČKY, 430279, potravinylucky
KWIC	
Referencie	
Premiešať	
Vzorka	
Filter	
Obslahnúť	

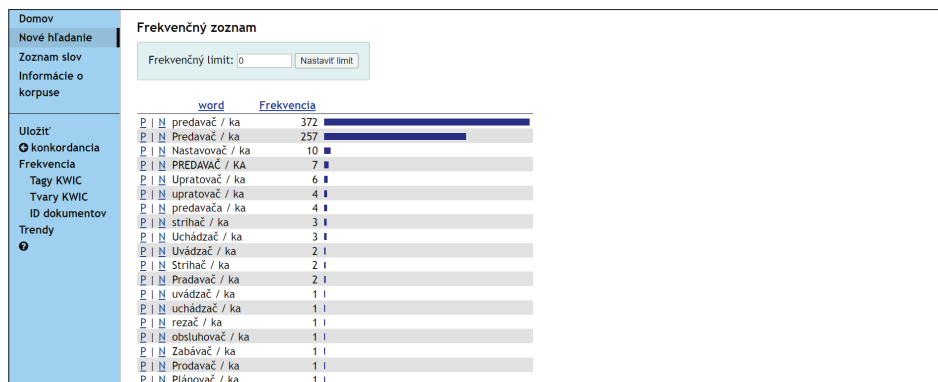
Domov	Frekvenčný zoznam
Nové hľadanie	
Zoznam slov	Frekvenčný limit: 0 Nastaviť limit
Informácie o korpuse	
Uložiť	
konkordancia	
Frekvencia	
Tagy KWIC	
Tvary KWIC	
ID dokumentov	
Trendy	

word	Frekvencia
P N Predavač / predavačka	8
P N Predavač / Predavačka	2
P N vymetač / vymetačka	1
P N stavač / stavačka	1
P N rozprávač / rozprávačka	1

[2]

Obr. 3: Neúplné koordinácie so zakončením **ač-ačka** s použitím lomky v nominatíve:
[word_lc="*.ač"|lemma_lc="*.ač"] [word_lc=""/"|lemma_lc=""/"] [word_lc="*-ka"|lemma_lc="ka"]

Nové hľadanie	Hľadané „ač, /, ka“ 679 (0,67 na milión) ARF: 86,98
Zoznam	Zadajte nové hľadanie v korpuse 1 z 34 Prejsť Ďalšia Posledná
Informácie o korpuse	MYTU2008/42 pokladník/čka 95 Sk/h, predavač/ka , dokladanie tovaru 85 Sk/h,
	MYHN2011/39 pallet), č.t. 5455610 Predavač/ka - M.S.-MONT (
	MYBB2007/46 pokladník/čka 110 Sk/h, predavač/ka + doklad. tovaru 86 Sk/h
Uložiť	MYLI2007/27 <p> v Ružomberku </p><p> hľadáme schopných pracovníkov na pozície: </p><p> PREDAVAČ/KA (na plný alebo skrátený úväzok) -
Možnosti	MYHN2013/06 predaj nábytku), Včelárska 1, Prievidza Predavač/ka - TOTIUS (aranžovanie živých kvetín, prax
zobrazenia	MYZP2007/45 pokladník/čka 108 Sk/h, predavač/ka + doklad. tovaru 84 Sk/h
KWIC	MYBB2008/32 pokladník/čka 95 Sk/h, predavač/ka +doklad. tovaru 86 Sk/h
Veta	MYHN2011/41 SBS), č.t. 0910874638 Predavač/ka - M.S.-MONT (
Triedenie	MYNSP2007/41 pokladník/čka 96 Sk/h, predavač/ka 84 Sk/h, sklad elektronika 90
Lavý kontext	MYTZ2008/46 pokladník/čka 110 Sk/h, predavač/ka , dokladanie tovaru 85 Sk/h,
Pravý kontext	MYHN2013/05 telefonicky), č.t. 0905711495 Predavač/ka v novinom stánku - JANA LETAVAYOVÁ (prax
KWIC	MYTZ2007/44 pokladník/čka 108 Sk/h, predavač/ka + doklad. tovaru 84 Sk/h
Referencie	MYTO2007/42 pokladník/čka 96 Sk/h, predavač/ka 84 Sk/h, sklad elektronika 90
Premiešať	HN2010/04 " upozorňuje Martinková. Najčastejšie brigádnické pozície - predavač/ka - pokladník - samostatný účtovník
Vzorka	MYHN2013/13 produktov), č.t. 0903255849 Predavač/ka / skladník - MEGAS-HOP (miesto
Filter	MYHN2011/36 z.jakubcova@azet.sk) Predavač/ka - MEGASHOP (len občan so ZP,
Obslahnúť	MYHN2013/31 Korzo), č.t. 0908161613 Predavač/ka na čerpacej stanici - CIBULKA, s.
1. výskyt v dokumente	MYTO2008/34 pokladník/čka 95 Sk/h, predavač/ka +doklad. tovaru 86 Sk/h
Frekvencia	MYTN2014/17 sk), č.t. 0914333692 Upratovač/ka - Ingrid Švecová - INBA (upratovacie práce
Tagy KWIC	MYTU2008/47 pokladník/čka 110 Sk/h, predavač/ka , dokladanie tovaru 85 Sk/h,

[2]

Rovnakým spôsobom sme postupovali pri vyhľadávaní paralelných rodových dvojíc s ďalšími dvojicami zakončení v oboch slovosledných variantoch, ako aj pri vyhľadávaní neúplných koordinácii s príponou. Aby sme zistili tvary v rôznych pádoch, museli sme v reťazcoch obmieňať znaky a metaznaky a reťazce opakovane zadávať do vyhľadávania CQL. Na zobrazenie zoznamu jazykových foriem s absolútnou frekvenciou každého jedného výrazu sme použili funkciu *FREKVENCIA* z hlavného menu. Pomocou ďalších funkcií (*viacúrovňová frekvenčná distribúcia*, *vytvoriť frekvenčný zoznam*) sme zobrazili frekvenčný zoznam rodovo symetrických označení osôb. Vygenerované frekvenčné zoznamy sme skúmali ďalej v súlade so stanoveným cieľom. V nasledujúcej kapitole uvádzame zistené výsledky výskumu.¹⁷

5. VÝSLEDKY KORPUSOVEJ ANALÝZY – PREJAVY RODOVEJ SYMETRIE V SLOVENČINE

Predmetná kapitola zobrazuje výsledky kvantitatívnej analýzy korpusu publicistických (informatívnych) textov prim-8.0-public-inf v databáze SNK. Naším cieľom bolo poukázať na používanie rodovo vyváženého jazyka v publicistických a informatívnych textoch s použitím feminizácie a sledovať rodovú symetriu v slovenčine ako základný jav feminizácie. V súlade s týmto cieľom sme sledovali plnovýrazovú rodovú symetriu v slovenčine manifestovanú lexikálne prostredníctvom paralelných rodových dvojíc a neúplnú/čiastočnú rodovú symetriu uplat-

¹⁷ Problematike používania rodovo symetrického jazyka v slovenčine a nemčine a jeho výskumu s použitím metód korpusovej analýzy textov sa venuje aj publikácia *Rodovo symetrický jazyk v slovenšom a nemeckom jazykovom prostredí v kontexte európskej jazykovej politiky a gender mainstreamingu* (Štefaňáková, 2020), v ktorej sú bližšie predstavené spôsoby vyhľadávania rodovo symetrických jazykových foriem s použitím rôznych dvojíc zakončení v slovenčine.

ňovanú prostredníctvom neúplných koordinácií/konfigurácií s feminínnym segmentom v textoch. V snahe poukázať na tieto javy sme vo vybranom podkorpuse zisťovali výskyt plnovýrazových rodových označení (označení osôb v plnom znení) so spojkou, s čiarkou a s lomkou v jednotnom a množnom čísle a neúplných koordinácií, pričom sme sa zamerali na konfigurácie s príponou ženského rodu s použitím lomky v jednotnom a množnom čísle (*učiteľ/ka*, *učitelia/ky*). Do výskumu sme nezahrnuli tvary so spojovníkom s použitím lomky (napr. *učiteľ/-ka*) ani tvary so zátvorkou (napr. *učiteľ(ka)*). Náš výskum má orientačný charakter, pretože je náročné zistiť presný počet rodovo symetrických označení osôb v skúmanom korpuse textov v SNK pri takom širokom spektre dvojíc zakončení v jednotnom a množnom čísle v slovenčine.

5.1 Plnovýrazová rodová symetria

V nasledujúcej podkapitole sumarizujeme výsledky kvantitatívnej korpusovej analýzy v podkorpuse publicistických a informatívnych textoch v SNK a poukazujeme na plnovýrazový rodový paralelizmus ako jeden z prejavov rodovej symetrie v textoch. V prípade plnovýrazového paralelizmu, resp. plnovýrazovej rodovej symetrie ide o jav, keď sa na označovanie osôb používajú paralelné rodové dvojice (označenia osôb v plnom znení). V našom výskume sme osobitne sledovali používanie plnovýrazových rodových dvojíc (označení osôb v plnom znení) so spojkou/s čiarkou a plnovýrazových rodových dvojíc s lomkou, pretože tieto dva spôsoby sa odporúčajú alternatívne používať na paralelné označovanie osôb, na čo poukazuje aj príručka Rady Európy s názvom *Inkluzívna komunikácia v rámci GSR*.^[4] Predpokláame preto, že paralelné koordinácie s použitím spojky/s čiarkou a koordinácie s lomkou sa budú uplatňovať v textoch v porovnateľnej miere. Tabuľka 1 poskytuje prehľad o výskyte tvarov plnovýrazových rodových dvojíc so spojkou a s čiarkou a tabuľka 2 zobrazuje výskyt plnovýrazových dvojíc s lomkou podľa použitých dvojíc zakončení v jednotnom a množnom čísle. Možno z nich vyčítať aj rodové páry s najvyššou frekvenciou výskytu (napr. najfrekventovanejší rodový pár so spojkou/s čiarkou s dvojicou zakončení *tel'-tel'ka/tel'ka-tel'* v korpuse publicistických textov je tvar *hostiteľka a hostiteľ* v nominatíve¹⁸ s počtom 7 výskytov).

¹⁸ Za najfrekventovanejšími označeniami osôb/rodovými párami v nominatíve sa neskrývajú lemy zastupujúce paradigmy tvarov v rôznych pádoch. V texte pod tabuľkami interpretujeme výsledky, ktoré vyplynuli z korpusovej analýzy textov.

5.1.1 Plnovýrazové rodové dvojice so spojkou/s čiarkou

Tab. 1: Feminizácia – plnovýrazová rodová symetria v texte. Prehľad výskytu tvarov so spojkou/s čiarkou podľa použitých dvojíc zakončení

Plnovýrazové dvojice so spojkou/s čiarkou so zakončením v jednotnom čísle	Počet všetkých výskytov	Rodové páry s najvyššou frekvenciou výskytu ¹⁹	Počet výskytov
teľ-teľka teľka-teľ	17	<i>hostiteľka a hostiteľ</i>	7
t-tka tka-t	43	<i>asistentka, asistent</i>	7
ník-nička nička-ník	203	<i>pokladník, pokladnička</i>	74
an-anka anka-an	13	<i>občan a občianka</i>	5
ar-rka rka-ar	5	<i>korčuliar a korčuliarka</i>	2
or-rka rka-or	31	<i>profesor, profesorka</i>	15
ik-čka čka-ik	5	<i>vnučka a vnúčik</i>	2
óg-ička ička-óg	4	<i>pedagóg, pedagogička</i> <i>psychológ a psychologička</i> <i>psychologička, psychológ</i> <i>sociológ, sociologička</i>	1 1 1 1
ák-čka čka-ák	15	<i>spevák a speváčka</i>	8
ta-tka tka-ta	11	<i>basketbalista a basketbalistka</i>	3
ec-kyňa kyňa-ec	27	<i>spolujazdkyňa a spolujazdec</i> <i>športovec a športovkyňa</i>	3 3
ač-ačka ačka-ač	33	<i>predavač, predavačka</i>	29
ca-kyňa kyňa-ca	60	<i>správca a správkyňa</i>	40
Plnovýrazové dvojice so spojkou/s čiarkou v jednotnom čísle spolu	413		

¹⁹ Lexikálne dvojice v nominatíve uvedené v tabuľke reprezentujú konkrétne tvary, nie celé paradigmy tvarov.

Plnovýrazové dvojice so spojkou/ s čiarkou s dvojicou zakončení v množnom čísle	Počet všetkých výskytov	Rodové páry s najvyššou frekvenciou výskytu	Počet výskytov
lia-fky fky-lia	240	čítatelia a čitateľky učiteľky a učitelia	38 38
ti-tky tky-ti	433	študenti a študentky	50
ci-čky čky-ci	1554	žiaci a žiačky rehoľníci a rehoľničky	469 167
ovia-kyne kyne-ovia	72	záujemcovia a záujemkyne	13
ri-rky rky-ri	711	juniori, juniorky	126
ci-kyne kyne-ci	311	bežci a bežkyne	62
ni-nky nky-ni	71	Barani a Baranky ²⁰	13
Plnovýrazové dvojice so spojkou/s čiarkou v množnom čísle spolu	3 392		
Plnovýrazové dvojice so spojkou/s čiarkou – celkový počet	3 805		

[2]

Z údajov v tabuľke 1 vyplýva, že v publicistických a informatívnych textoch významne prevládajú plnovýrazové rodové dvojice v množnom čísle (3392 výskytov) nad dvojicami v jednotnom čísle (413 výskytov). Najčastejšie používaným rodovým párom so spojkou/s čiarkou je pár **žiaci a žiačky**, ktorý sa v publicistických textoch vyskytol 469-krát. V podkorpuse textov celkove prevládajú rodové páry so zakončením **ci-čky** s počtom 1554 výskytov. Z tabuľky 1 možno vyčítať aj ďalšie najfrekvencovanejšie rodové páry v skúmanom podkorpuse textov s použitím príslušných dvojíc zakončení v jednotnom a množnom čísle, napr. *pokladník, pokladníčka; správca a správkyňa; predavač, predavačka; profesor, profesorka; rehoľníci a rehoľničky; juniori, juniorky* a pod. Najvyššiu frekvenciu výskytu vykazovali tvary v nominatíve. Z korpusovej analýzy vyplynulo, že v jednotnom čísle sa rodové páry so spojkou/s čiarkou používajú len v malom počte.

Na fenomén plnovýrazovej rodovej symetrie v textoch poukazujeme aj prostredníctvom ďalších nižšie uvedených príkladov rodových párov so spojkou/s čiarkou.

²⁰ Označenie osôb narodených v astrologickom/zvieratníkovom znamení Barana v mužskom a ženskom rode množného čísla.

Zakončenia: <i>ník-níka, níka-níka</i>
časník, čašníčka; družstevník a družstevníčka; kaderník, kaderníčka; kaderník a kaderníčka, klobučník, klobučníka; knihovníčka a knihovník; mládežník a mládežníčka; panovník, panovníčka; pokladník, pokladníčka; pokladník, pokladníčka; pracovník, pracovníčka; služobník, služobníčka; tajomník, tajomníčka ^[2]
Zakončenia: <i>t-tka, tka-t</i>
asistent, asistentka; asistentka, asistent; interpret, interpretka; asistent a asistentka; farmaceut farmaceutka; interpret a interpretka; kamarát a kamarátka; kamarát, kamarátka; kandidát i kandidátka; kandidát, kandidátka; komediantka a komediant, kozmonaut a kozmonautka; muzikant, muzikantka; policajt a policajtk; respondent a respondentka; respondent, respondentka; študent a študentka; študent, študentka ^[2]
Zakončenia: <i>ca-kyňa, kyňa-ca</i>
obhajkyňa, obhajca; príjemca, príjemkyňa; správca a správkyňa ^[2]
Zakončenia: <i>ač-ačka, ačka-ač</i>
predavač, predavačka; upratovač, upratovačka; vrhač i vrhačka ^[2]
Zakončenia: <i>ci-čky, čky-ci</i>
alkoholici a alkoholičky; amíci a amíčky; bojovníci a bojovníčky; časníci, čašníčky; čašníčky a časníci; diváčky a diváci; divadelníci a divadelníčky; dobrovoľníci a dobrovoľníčky; dobrovoľníci i dobrovoľníčky; dobrovoľníčky a dobrovoľníci; dospeláci a dospeláčky; drsníci a drsníčky; herci a herečky; herci i herečky; herečky a herci; historici a historičky; historici, historičky; hudobníci a hudobníčky; kaderníci a kaderníčky; katolíci a katolíčky; kibucníci a kibucníčky; koledníci a koledníčky; komici a komičky; kritici a kritičky; májovníci a májovníčky; maniaci a maniačky; milovníci a milovníčky; mládežníci a mládežníčky; mlatci a mlatáčky; nasledovníci a nasledovníčky; návštevníci a návštevníčky; odborníci a odborníčky; pamätníci a pamätníčky; panovníci a panovníčky; päťdesiatnici a päťdesiatničky; päťdesiatničky a päťdesiatnici; pokladníci a pokladníčky; politici a političky; poručníci a poručníčky; pracovníci a pracovníčky; pracovníci i pracovníčky; právnicki a právničky; právnicki i právničky; pravníci a pravničky; pravničky a pravníci; príslušníci a príslušničky; prváci a prváčky; pútníci a pútničky; rehoľníci i rehoľníčky; rehoľníci, rehoľníčky; rehoľníčky i rehoľníci; robotníci a robotníčky; robotníčky a robotníci; roľníci i roľníčky; rovesníci a rovesníčky; siláci a siláčky; speváci a speváčky; speváčky a speváci; speváčky, speváci; spolupracovníci a spolupracovníčky; spolužiaci a spolužiačky; spolužiaci i spolužiačky; straníci a straníčky; školáci a školáčky; tanečníci a tanečníčky; tanečníčky a tanečníci; tanečníčky i tanečníci; technici a techničky; účastníci a účastníčky; účtovníci a účtovníčky; úderníčky a úderníci; úradníci a úradníčky; útočníci a útočníčky; vinníci a vinníčky; vnuci a vnučky; vnučky a vnuci; vojaci a vojačky; vojaci i vojačky; vrstovníci a vrstovníčky; výskumníci a výskumníčky; vysokoškoláci a vysokoškoláčky; výtvarníci a výtvarníčky; výtvarníci i výtvarníčky; Záhoráčky a Záhoráci; Záhoráčky, Záhoráci; zákazníci a zákazníčky; zborníčky a zborníci; zdravotníci a zdravotníčky; žiaci a žiačky; žiačky i žiaci; živnostníci a živnostníčky ... ^[2]

Zakončenia: <i>ri-rky, rky-ri</i>
autori a autorky; autorky a autori; aktéri a aktérky; aktéri i aktérky; animátori a animátorky; animátorky a animátori; audítori a audítorky; audítori, audítorky; autori i autorky; autori, autorky; bábkari a bábkarky; blogeri a blogerky; blogéri, blogérky; cukrárky a cukrári; čipkárky a čipkári; dejepisárky a dejepisári; dizajnéri, dizajnérky; doktori a doktorky; doktorky a doktori; fajčiari a fajčiarky; farári a farárky; filmári a filmárky; filmárky a filmári; frajeri a frajerky; hackeri a hackerky; hádzanári a hádzanárky; hádzanárky a hádzanári; iniciátori a iniciátorky; Íri a Írky; Írky a Íri; jednotkárky a jednotkári; junióri a juniorky; junióri, juniorky; kacírky a kacíri; kajakári a kajakárky; kajakári, kajakárky; kajakárky a kajakári; kladivári a kladivárky; kolkári a kolkárky; komisárky a komisári; korčuliari a korčuliarky; krasličiarke a krasličiarke; krasokorčuliarky a krasokorčuliari; krčmárky a krčmári; kronikári a kronikárky; kuchári a kuchárky; kuchárky, kuchári; kuchárky a kuchári; kuchárky i kuchári; kurátori a kurátorky; kurátorky a kurátori; legionári a legionárky; lekári a lekárky; lekári, lekárky; lekárky, lekári; lektori a lektorky; lyžiari a lyžiarky; mačkári a mačkárky²¹; mačkárky a mačkári; magisterky, magistri; magistri a magisterky; majstri a majsterky; maliari a maliarky; manažéri a manažérky; manažérky a manažéri; maskéri a maskérky; matrikári a matrikárky; matrikárky a matrikári; ministerky a ministri; ministri a ministerky; ministri, ministerky; misionári a misionárky; moderátori a moderátorky; moderátorky a moderátori; návrhári a návrhárky; novinári, novinárky; novinári a novinárky; operátori a operátorky; operátori, operátorky; organizátori a organizátorky; partneri a partnerky; partnerky a partneri; pedikérky a pedikéri; pekári a pekárky; pekári, pekárky; pionieri a pionierky; pionieri, pionierky; pionierky a pionieri; prekážkari a prekážkarky; premiéri a premiérky; presbyteri a presbyterky; primátori a primátorky; primátorky i primátori; primátorky, primátori; profesori a profesorky; profesori, profesorky; proletári a proletárky; puškári a puškárky; recitátori a recitátorky; recitátorky a recitátori; recitátorky i recitátori; redaktori a redaktorky; redaktorky a redaktori; reformátorky i reformátori; rybári a rybárky; sanitári a sanitárky; sanitárky a sanitári; sekretárky a sekretári; sekretárky, sekretári; senátori, senátorky; seniori a seniorky; seniori, seniorky; slalomári a slalomárky; sochári a sochárky; striptéri a striptérky; škôlkari a škôlkarky; škôlkari, škôlkarky; šoféri a šoférky; šprintéri a šprintérky; Švajčiari i Švajčiarky; Švajčiarky a Švajčiari; tipéri a tipérky; tréneri a trénerky; triptéri a triptérky²²; trojbojári a trojbojárky; veľmajstri a veľmajsterky; vodníci a vodníčky; východiarky a východníci; výškari a výškarky; záhradkári a záhradkárky; zjazdári a zjazdárky; žandári a žandárky ...^[2]
Zakončenia: <i>ti-ty, ty-ti</i>
absolventi a absolventky; absolventky a absolventi; adepti a adeptky; advokátky a advokáti; aktivistky a aktivisti; anglisti a anglistky; architekti a architektky; asistenti a asistentky; asistentky a asistenti; astronauti a astronautky; atlétky a atléti; basketbalistky a basketbalisti, basketbalisti a basketbalistky; biatlonisti a biatlonistky; cyklistky i cyklisti; cimbalisti a cimbalistky; delegátky, delegáti; demokratky a demokrati; ekofeministky a ekofeministi; experti a expertky; feministky a feministi; finalisti a finalistky; florbalisti a florbalistky; florbalistky a florbalisti; folkloristi a folkloristky; futbalisti a futbalistky; futbalistky a futbalisti; gymnasti, gymnastky; gymnastky, gymnasti; hokejisti a hokejistky; kadeti i kadetky; kadeti, kadetky; kamaráti a kama-

²¹ Slová označujúce chovateľa, chovateľku a milovníka, milovníčku mačiek. Tieto slová M. Považaj usúvzťazňuje s pomenovaniami ako napr. psičár/psičkar „kto chová psa alebo psov, kto má rád psy“ a koničár „kto má záujem o kone“ uvedené v Krátkom slovníku slovenského jazyka, 1997 (Považaj, 2014, s. 36 – 38).

²² Označenie osôb, ktoré robia výlety (trip znamená v angličtine výlet).

rátky; kamaráti, kamarátky; kamarátky, kamaráti; kandidáti a kandidátky; kandidátky a kandidáti; karatisti a karatistky; klienti a klientky; masturbanti a masturbantky; maturanti a maturantky; medailisti a medailistky; miništranti a miništrantky; pacientky a pacienti; pesimistky, pesimisti; producenti a producentky; poeti a poetky; poetky a poeti; prostitúti a prostitútky; prostitútky a prostitúti; publicisti a publicistky, reprezentanti a reprezentantky; respondentky a respondenti; scenáristky a scenáristi; slovakisti a slovakistky; sólisti a sólistky; tenisti a tenistky; študenti a študentky; študentky a študenti; študenti i študentky; študentky, študenti; študenti, študentky; telefonisti a telefonistky; volejbalisti a volejbalistky; volejbalisti i volejbalistky; volejbalisti, volejbalistky; volejbalistky a volejbalisti ... ^[2]
Zakončenia: <i>lia-l'ky, l'ky-lia</i>
čítatelia a čitateľky; čitateľky a čitatelia; čitateľky i čitatelia; dobyvatelia a dobyvateľky; dopisovatelia a dopisovateľky; hlásatelia a hlásateľky; hlásatelia, hlásateľky; hlásateľky a hlásatelia; chovatelia a chovateľky; nepriatelia a nepriateľky; používatelia a používateľky; predstaviteľky a predstavitelia; obyvatelia a obyvateľky predstavitelia a predstavitelky; priatelia a priateľky; učitelia, učiteľky; učiteľky, učitelia; vychovávatelia a vychovávateľky; vyšetrovatelia a vyšetrovateľky; zakladatelia a zakladateľky; zbožňovatelia a zbožňovateľky ... ^[2]
Zakončenia: <i>ci-kyne, kyne-ci</i>
bezdomovci a bezdomovkyne; bežci a bežkyne; bežci i bežkyne; bežci, bežkyne; birmovan-ci a birmovankyne; blíženci a blížankyne; horolezci, horolezkyne; chodci a chodkyne; jazdci a jazdkyne; jednotlivci a jednotlivkyne; jednotlivci, jednotlivkyne; krasojazdkyne a krasojazdci; lovci a lovkyne; maratónci a maratónkyne; maratónkyne a maratónci; mudrci a mudrkyne ²³ ; nadšenci a nadšenkyne; neplavci a neplavkyne; odchovankyne a odchovanci; oslávenci a oslávankyne; otroci a otrokyne; plavci a plavkyne; plavkyne a plavci; poslankyne, poslanci; poslanci a poslankyne; poslankyne a poslanci; strelci a strelkyne; športovci a športovkyne; športovci, športovkyne; Turci a Turkyne; umelci a umelkyne; umelkyne a umelci; umelkyne, umelci; vedci a vedkyne; veľvyslanci a veľvyslankyne; veľvyslankyne a veľvyslanci; vešci a veštkyne; vytrvalci a vytrvalkyne; zamestnanci a zamestnankyne; zamestnankyne a zamestnanci; zverenci a zverenkyne; zverenkyne a zverenci ^[2]

5.1.2 Plnovýrazové rodové dvojice s lomkou

Tab. 2: Feminizácia – plnovýrazová rodová symetria v texte. Prehľad výskytu tvarov s lomkou podľa použitých dvojíc zakončení

Plnovýrazové dvojice s lomkou s dvojicou zakončení v jednotnom čísle	Počet všetkých výskytov	Rodové páry s najvyššou frekvenciou výskytu	Počet výskytov
teľ-teľka teľka-teľ	135	<i>riaditeľ/a/riadiateľky</i>	45
ač-ačka ačka-ač	25	<i>predavača/predavačku</i>	12
er-ka ka-er	86	<i>partnera/partnerku</i>	33

²³ „... Aj ja si rád užívam ten zvláštny vzťah a niečo silné vo vzduchu, až sa mi žiada napísať niečo silné, bojím sa však, že si to všimnú naši sociálne citiaci **mudrci a mudrkyne**, a budú to chcieť v mene pokroku zveľadiť ...“ (<https://www.tyzden.sk/casopis/5823/usami-michala-kascaka-200950/>).

an-anka anka-an	14	<i>barmana/barmanku</i>	6
ca-kyňa kyňa-ca	77	<i>zástupca/zástupkyňa</i>	40
óg-ička ička-óg	2	<i>gynekológa/gynekologičky</i> <i>sexuológa/sexuologičky</i>	1 1
el-elka elka-el	226	<i>manžela/manželky</i>	92
t-ka ka-t	95	<i>pacienta/pacientky</i>	22
ik-ička ička-ik	34	<i>právnik/právnička</i>	6
iak-ačka ačka-iak	6	<i>spolužiaka/spolužiačku</i>	1
ec-kyňa kyňa-ec	24	<i>športovec/športovkyňa</i>	8
Plnovýrazové dvojice s lomkou v jednotnom čísle spolu	724		
Plnovýrazové dvojice s lomkou s dvojicou zakončení v množnom čísle	Počet všetkých výskytov	Rodové páry s najvyššou frekvenciou výskytu	Počet výskytov
lia-lky lky-lia	5	<i>manželia/manželky</i>	3
ti-tky tky-ti	8	<i>študenti/študentky</i>	5
ci-čky čky-ci	28	<i>žiaci/žiačky</i>	15
ovia-kyne kyne-ovia	1	<i>kolegovia/kolegyne</i>	1
ri-rky rky-ri	15	<i>junióri/juniorky</i>	7
ci-kyne kyne-ci	3	<i>zamestnanci/zamestnankyne</i>	2
Plnovýrazové dvojice s lomkou v množnom čísle spolu	60		
Plnovýrazové dvojice s lomkou – celkový počet	784		

[2]

Tabuľka 2 zobrazuje fenomén plnovýrazovej symetrie a poskytuje prehľad o výskyte **paralelných rodových dvojíc s lomkou** v skúmanom podkorpuse textov. Z údajov v tabuľke vyplýva, že v publicistických textoch sa vo väčšom počte používajú paralelné rodové dvojice s lomkou v jednotnom čísle (724 výskytov) ako

dvojice v množnom čísle (60 výskytov). Najfrekvencovanejším rodovým párom s lomkou v skúmanom podkorpuse textov je tvar *manžela/manželky* s počtom 92 výskytov. V textoch celkove prevládajú rodové dvojice s lomkou so zakončením *el-ka/ka-el* (226 výskytov). Z tabuľky 2 možno vyčítať aj ďalšie najfrekvencovanejšie rodové dvojice s lomkou v jednotnom a množnom čísle v konkrétnom páde, napr. *žiaci/žiačky*; *riaditeľa/riaditeľky*; *zástupca/zástupkyňu*; *partnera/partnerku*; *pacienta/pacientky*; *juniori/juniorky* a pod. Korpusová analýza ukázala, že plnovýrazové rodové dvojice s použitím lomky v množnom čísle sa v publicistických a informatívnych textoch uplatňujú len v malej miere.

Prejav plnovýrazovej rodovej symetrie v textoch možno sledovať aj na ďalších nižšie uvedených príkladoch plnovýrazových rodových dvojíc s použitím lomky v jednotnom a množnom čísle. Keďže rodové páry s lomkou sa v tvare nomínatívu vyskytovali v menšom počte ako plnovýrazové dvojice so spojkou/s čiarkou, zahrnuli sme do zoznamov rodové dvojice s lomkou vo všetkých pádoch, v ktorých sa páry s príslušným zakončením našli v SNK.

Zakončenia: <i>teľ-teľka, teľka-teľ</i>
čitateľ/čitateľka; čitateľka/čitateľ, čitateľa/čitateľku; čitateľa/čitateľky; držiteľom/drži- teľkou; hlásateľ/hlásateľka; konateľ/konateľky; majiteľka/majiteľ; majiteľ/majiteľka; nepriateľka/nepriateľ; nositeľom/nositeľkou; nositeľke/nositeľovi; páchatel'/páchatel'ka; podnikateľka/podnikateľ; podnikateľom/podnikateľkou; priateľ/priateľka; priateľa/pria- teľku; priateľa/priateľky; priateľom/priateľkou; priateľovi/priateľke; riaditeľ/riaditeľka; riaditeľa/riaditeľky; riaditeľom/riaditeľkou; spisovateľka/spisovateľky; školiteľ/školiteľ- ka; školiteľka/školiteľ; učiteľ/učiteľka; učiteľka/učiteľ; učiteľa/učiteľky; učiteľa/učiteľ- ku; učiteľom/učiteľkou; zamestnávateľ/objednávateľ; žiadateľ/žiadateľka ...
Zakončenia: <i>ač-ačka, ačka-ač</i>
predavač/predavačka; predavača/predavačku; predavačka/predavač; predavačku/pre- davača; rozprávač/rozprávačka; uchádzača/uchádzačky; vymetač/vymetačka ...
Zakončenia: <i>er-ka, ka-er</i>
dispečera/dispečerku; frajer/frajerka; frajera/frajerku; frajerovi/frajerke; inžinier/inži- nierka; líder/líderka; majsterka/majster; majster/majsterka; majstra/majsterky; partne- ra/partnerku; partnera/partnerky; partnerom/partnerkou; partner/partnerka; partnerka/ partner; partnerku/partnera; partnerovi/partnerke; tréner/trénerka
Zakončenia: <i>ik-ička, ička-ik</i>
analytik/analytička; brigádnika/brigádničku; právnik/právnička; alkoholika/alkoholič- ky; brigádnička/brigádnik; čalúnik/čalúnička; grafik/grafička; grafička/grafik; grafika/ grafičku; mechanik/mechanička; metodik/metodička; politik/politička; politička/poli- tik; právnika/právničku; právnika/právničky; technik/technička ...

Zakončenia: <i>t-ka, ka-t</i>
atlét/atlétku; docent/docentka; docentka/docent; docentku/docenta; fyzioterapeut/fyzioterapeutka; interpret/interpretka; kandidátka/kandidát; kandidátku/kandidáta; kamarát/kamarátka; kamaráta/kamarátku; kamarátom/kamarátkou; kamarátovi/kamarátke; kandidát/kandidátka; kandidáta/kandidátku; kandidátovi/kandidátke; klient/klientka; klientka/klient; klienta/klientky; klientom/klientkou; koncipientka/koncipient; pacient/pacientka; pacienta/pacientky; prezidenta/prezidentky; referent/referentka; reprezentant/reprezentantka; respondent/respondentka; respondeta/respondentku; študent/študentka; študentka/študent ...
Zakončenia: <i>el-elka</i>
manžel/manželka; manžel/manželku; manžela/manželky; manželka/manžel; manželom/manželkou; manželkou/manželom; manželovi/manželke, manželku/manžela ...
Zakončenia: <i>ci-čky, čky-ci</i>
časník/časníčky; diváci/diváčky; divák/ďiváčkam; dorastenci/dorastenky; herci/herčky; kritici/kritičky; politikov/političky; speváci/speváčky; speváčky/speváci; štátnici/štátničky; všetci/všetky žiaci/žiačky;
Zakončenia: <i>ri-ky, ky-ri</i>
aktéri/aktérky; doktorky/doktori; junióri/juniorky; režisérky/režiséri; novinári/novinárky; lekári/lekárky; autori/autorky

5.1.3 Plnovýrazová rodová symetria a jej prejavy – zhrnutie

Tab. 3: Feminizácia – prejavy plnovýrazovej rodovej symetrie v jednotnom a množnom čísle v texte

Plnovýrazová feminizácia:	Počet všetkých výskytov	Najfrekv. dvojica zakončení	Rodové páry s najvyššou frekvenciou výskytu	Počet výskytov
Plnovýrazové rodové dvojice so spojku/s čiarkou v jednotnom čísle	413	ník-nička nička-ník 203 výskytov	<i>pokladník, pokladnička</i>	74
Plnovýrazové rodové dvojice so spojku/s čiarkou v množnom čísle	3 392	ci-čky čky-ci 1554 výskytov	<i>žiaci a žiačky</i>	464
Plnovýrazové rodové dvojice so spojku/s čiarkou spolu	3 805			
Plnovýrazové rodové dvojice s lomkou v jednotnom čísle	724	el/elka 226 výskytov	<i>manžela/manželky</i>	92
Plnovýrazové rodové dvojice s lomkou v množnom čísle	60	ci/čky 28 výskytov	<i>žiaci/žiačky</i>	15
Plnovýrazové rodové dvojice s lomkou spolu	784			
Plnovýrazové dvojice spolu	4 589			

[2]

Tabuľka 3 zhrňa zistenia týkajúce sa plnovýrazovej rodovej symetrie v slovenčine a zobrazuje uplatňovanie plnovýrazových rodových dvojíc v skúmanom podkorpuse textov. Vo vybranom podkorpuse sme zistili spolu 4589 plnovýrazových dvojíc s použitím spojky, čiarky a lomky, čo je 0,0004589 výskytov na sto slov (resp. 4,58 označení na jeden milión slov). Kvantitatívna korpusová analýza ukázala, že pri uplatňovaní rodových dvojíc významne prevládajú koordinácie s použitím spojky alebo čiarky (3805 výskytov) nad koordináciami s použitím lomky (784 výskytov), čím sa nepotvrdila naša hypotéza o ich rovnocennom používaní. Z tabuľky 3 možno vyčítať aj rozdiely v používaní rodových párov so spojkou/s čiarkou v jednotnom a množnom čísle, pričom sa ukazuje, že výrazne prevládajú tvary v množnom čísle s počtom 3392 výskytov nad tvarmi v jednotnom čísle s počtom 413 výskytov. Najfrekvencovanejším rodovým párom v podkorpuse textov je tvar *žiaci a žiačky* (464 výskytov). V textoch dominujú rodové dvojice so zakončením *ci-čky/čky-ci* (1554 výskytov). Z údajov v tabuľke 3 vyplýva, že v najmenšom počte sa uplatňujú dvojice s lomkou v množnom čísle (60 výskytov). Ak ale porovnáme výskyt rodových dvojíc bez lomky a s lomkou v jednotnom a množnom čísle, ukazuje sa, že v jednotnom čísle sa častejšie používajú dvojice s lomkou a v množnom čísle zase dominujú dvojice so spojkou/s čiarkou. Na vyššie uvedených príkladoch rodových dvojíc možno ešte detailnejšie sledovať fenomén plnovýrazovej rodovej symetrie v textoch, ktorý je lexikálne manifestovaný prostredníctvom plnovýrazových rodových dvojíc s použitím spojky, čiarky a lomky.

5.2 Neúplná rodová symetria

Pri skúmaní rodovej symetrie sme sledovali aj jav **neúplnej/čiasťovej rodovej symetrie** v slovenčine lexikálne manifestovaný prostredníctvom neúplných koordinácií/konfigurácií s príponou. Kým plnovýrazová feminizácia reálne pomenúva osoby a uvádza ich paralelne, feminizácia s referenčným segmentom nepomenúva osobu, len na ňu odkazuje rodovým zakončením. Jeden výraz je pritom plný a rodový ekvivalent je len naznačený rodovou príponou (*učiteľ/ka*). V našom výskume sme zisťovali výskyt konfigurácií s príponou ženského rodu s použitím lomky. Do nášho výskumu sme nezahrnuli tvary s pomlčkou (napr. *učiteľ/-ka*) ani tvary so zátvorkou (napr. *učiteľ(ka)*).

Predpokladali sme, že neúplné koordinácie s príponou sa v textoch budú vyskytovať v menšom počte ako plnovýrazové rodové dvojice, ktoré sa viac odporúčajú používať na rodovo symetrické označenie osôb v rôznych typoch textov, na čo poukazujú aj autori a autorky príručky *Inkluzívna komunikácia v rámci GSR*^[4] a príručky *Ako používať rodovo vyvážený jazyk. Možnosti, otázky, príklady* (porov. Cviková a kol., 2014b). Zistené výsledky uvádzame v tabuľkách. Tabuľka 4 poskytuje prehľad o výskyte tvarov neúplných koordinácií s príponou a tabuľka 5 sumarizuje vý-

skyt neúplných koordinácií v jednotnom a množnom čísle. Z tabuliek možno vyčítať aj rodové páry s najvyššou frekvenciou výskytu.

5.2.1 Neúplné koordinácie s príponou

Tab. 4: Feminizácia – neúplná rodová symetria s referenčným rodovým segmentom (s použitím lomky) v texte. Prehľad výskytu tvarov podľa zakončení

Neúplné koordinácie s príponou ženského rodu (s použitím lomky) v jednotnom čísle	Počet všetkých výskytov	Neúplné koordinácie s príponou s najvyššou frekvenciou výskytu	Počet výskytov
<i>teľ-teľka</i>	323	<i>opatrovateľ/ka</i>	147
<i>an-anka</i>	104	<i>barman/ka</i>	40
<i>ta-tka</i>	6	<i>telefonista/tka</i>	3
<i>ca-kyňa</i>	24	<i>zástupca/kyňa</i>	12
<i>ec-kyňa</i>	15	<i>zamestnanca/kyňu</i>	8
<i>t-ka</i>	269	<i>asistent/ka</i>	167
<i>el-ka</i>	62	<i>manžel/ka</i>	62
<i>er-ka, ér-ka</i>	273	<i>partner/ka</i>	138
<i>ač-ka</i>	678	<i>predavač/ka</i>	642
<i>ik-čka</i>	45	<i>brigádnika/čku</i>	23
<i>or-ka</i>	220	<i>operátor/ka</i>	84
<i>ar-ka, ár-ka</i>	541	<i>kuchára/ku</i>	438
Spolu	2560		
Neúplné koordinácie s príponou ženského rodu (s použitím lomky) v množnom čísle	Počet všetkých výskytov	Neúplné koordinácie s príponou s najvyššou frekvenciou výskytu	Počet výskytov
<i>lia-ľky</i>	118	<i>opatrovateľov/ky</i>	107
<i>ti-ky</i>	79	<i>študenti/ky</i>	34
<i>ci-čky</i>	41	<i>robotníci/čky</i>	13
<i>ci-kyne</i>	1	<i>zamestnanci/kyne</i>	1
<i>ri-rky</i>	33	<i>seniori/ky</i>	12
<i>ni-ky</i>	1	<i>veteráni/ky</i>	1
<i>ovia-kyne</i>	5	<i>zástupcov/kýň</i>	2
Spolu	278		

[2]

Tabuľka 4 uvádza prehľad o výskyte **neúplných koordinácií s príponou** a pokazuje na čiastočnú rodovú symetriu v slovenčine. Z údajov v tabuľke je zrejmé, že

v publicistických textoch významne prevládajú neúplné koordinácie s príponou v jednotnom čísle (2560 výskytov) nad neúplnými koordináciami v množnom čísle (278 výskytov). Najfrekventovanejším rodovo symetrickým označením s použitím neúplnej koordinácie je tvar ***predavač/ka***, ktorý sa vyskytol v podkorpuse textov 642-krát, pričom najpočetnejšiu skupinu tvorili neúplné koordinácie s príponami *ač-ka*. Ďalšie frekventované tvary neúplných koordinácií s príponou v skúmanom podkorpuse sú napr. *kuchára/ku*, *opatrovateľ/ka*, *asistent/ka*, *partner/ka*, *opatrovateľov/ky*, *študenti/ky* a pod. Tabuľka 5 sumarizuje výskyt neúplných koordinácií s príponou (s použitím lomky) v jednotnom a množnom čísle.

5.2.2 Neúplná rodová symetria a jej prejavy – zhrnutie

Tab. 5: Feminizácia – prejavy neúplnej rodovej symetrie v jednotnom a množnom čísle

Neúplné koordinácie s príponou ženského rodu (s použitím lomky) v jednotnom a množnom čísle	Počet všetkých výskytov	Najfrekv. dvojica zakončení	Neúplné koordinácie s najvyššou frekvenciou výskytu	Počet výskytov
Neúplné koordinácie s príponou ženského rodu (s použitím lomky) v jednotnom čísle	2 560	<i>ač/ka</i> 678 výskytov	<i>predavač/ka</i>	642
Neúplné koordinácie s príponou ženského rodu (s použitím lomky) v množnom čísle	278	<i>lia/ky</i> 118 výskytov	<i>opatrovateľov/ky</i>	107
Spolu	2 838			

[2]

Fenomén neúplnej rodovej symetrie v slovenčine možno demonštrovať aj na ďalších nižšie uvedených príkladoch neúplných koordinácií s príponou v jednotnom a množnom čísle.

Zakončenia: <i>teľ-ka</i>
čitateľ/ka; doučovateľ/ku; držiteľ/ku; expriateľ/ka; liečiteľ/ka; majiteľ/ka; obyvateľ/ka; odošielateľ/ka; opatrovateľ/ka; opatrovateľ/ku; ošetrovateľ/ka; pisateľ/ka; poskytovateľ/ka; priateľ/ka; priateľ/ku; priateľom/kou; riaditeľ/ka; riaditeľ/ku; riaditeľ/ku; riaditeľovi/ke; rozhodovateľ/ka; spisovateľ/ka; spisovateľ/ku; učiteľ/ka; učiteľ/ku; vychovávateľ/ka; vyšetrovateľ/ka; žiadateľ/ka ...
Zakončenia: <i>t-ka</i>
absolvent/ka; asistent/ka; asistent/ku; asistenta/ku; buzerant/ka; ergoterapeut/ka; expedient/ka; fakturant/ka; farmaceut/ka; fyzioterapeut/ka; interpret/ka; kamarát/ka; kamaráta/ku; kamarátovi/tke; kandidát/ka; klient/ka; konzultant/ka; laborant/ka; laboranta/ku; manipulant/ka; prezident/ka; projektant/ka; referent/ka; referenta/ku; reprezentant/ka; respondent/ku; študent/ka; terapeut/ku ...

Zakončenia: <i>er-ka, ér-ka</i>
dealer/ka; dispečer/ka; dispečera/ku; frajer/ka; hypochonder/ka; inžinier/ka; inžiniera/ku; krupier/ka; krupiera/ku; líder/ka; majster/ka; makléra/ku; manager/ka; managera/ku; manažéra/ku; maséra/ku; partnera/ku; partner/ka; partnerovi/ke; pizzer/ka; promoter/ka; tréner/ka ...
Zakončenia: <i>ar-ka, ár-ka</i>
gastroprevádzkára/ku; chatára/ku; korektora/ku; krčmára/ku; kuchára/ku; mäsiar/ka; minútkara/ku; múčnikára/ku; pekára/ku; pletiar/ka; prevádzkar/ka; prevádzkar/ka; prevádzkara/ku; prevádzkára/ku; rozpočtára/ku; rozvozára/ku; šéfkuchára/ku; šéfkuchára/ku; cukrára/ku ...
Zakončenia: <i>ač-ka</i>
nastavovač/ka; obsluhovač/ka; plánovač/ka; predavač/ka; predavača/ku; rezač/ka; strihač/ka; uchádzač/ka; upratovač/ka; uvádzač/ka; zabávač/ka ...
Zakončenia: <i>lia-ky</i>
čitatelia/ky; manželia/ky; obyvatelia/ky; opatrovateľov/ky; študentom/tkám; študentov/tiek; študentov/ky; terapeuti/ky; predstavitelia/ky; riaditelia/ky; učiteľov/ky; učiteľia/ky ...
Zakončenia: <i>ti-ty</i>
absolventi/ty; absolventov/ky; asistenti/ty; finalistov/tiek; kamaráti/ty; klienti/ty; klientov/tiek; nominantov/ky; reprezentantov/tiek; respondenti/ty; respondentov/tiek; študenti/ty; študentov/ky; študentom/tkám; študentov/tiek; študentov/ky; terapeuti/ty ...
Zakončenia: <i>ci-čky</i>
diváci/čky; dobrovoľníci/čky; dobrovoľníkov/čok; milovníkom/čkam; návštevníci/čky; odborníci/čky; odborníkov/čok; pracovníci/čky; pracovníkom/kam; príslušníci/čky; robotníci/čky; robotníkom/čkam; robotníkom/čkam; stredoškólači/čky; vysokoškólači/čky; výtvarníci/čok; žiaci/čky; žiakov/čok ...
Zakončenia: <i>ri-rky</i>
autori/ky; junióri/ky; kurátorom/kám; manažéri/ky; organizátorom/kám; pretekári/ky; profesorom/kám; primátori/ky; senióri/ky; tinedžeri/rky ...
Zakončenia: <i>ovia-kyne</i>
hovorcov/kýň; kolegovia/ne; príjemcov/kýň; zástupcov/kýň

6 ZHRNUTIE

Na základe výsledkov korpusovej analýzy možno konštatovať, že v slovenských novinách, časopisoch a iných informatívnych textoch a blogoch na internete sa uplatňuje rodovo vyvážený jazyk s použitím obidvoch skúmaných spôsobov feminizácie, a to rodovej špecifikácie s paralelným označením osôb v plnom znení (prostredníctvom plnovýrazových rodových dvojíc), ako aj s pomocou neúplných koordinácií (s naznačením rodovej ekvivalencie prostredníctvom rodovej koncovky). Vo vybranom podkorpuse textov sme zistili spolu 7427 rodovo symetrických označení osôb, čo je 0,00074270 % výskytov na sto slov (resp. 7,42 označení na jeden milión slov). Výsledky kvantitatívnej korpusovej analýzy ukazujú, že plnovýrazové rodové dvojice s počtom 4589 výskytov prevažujú nad neúplnými koordináciami s príponou v texte (2838 výskytov). Na základe týchto údajov vyvodzujeme, že v publicistických a informatívnych textoch sa vo vyššej miere uplatňuje plnovýrazová feminizácia ako feminizácia s referenčným segmentom, čo zároveň svedčí o tom, že v jazyku

publicistickej sféry prevláda plnovýrazová rodová symetria nad neúplnou symetriou. Tabuľka 6 zobrazuje prejavy rodovej symetrie v slovenčine a poukazuje na používanie rodovo symetrického jazyka prostredníctvom plnovýrazových rodových dvojíc s použitím spojky, čiarky, lomky a neúplných koordinácií s príponou v podkore publicistických a informatívnych textov.

Tab. 6: Feminizácia – plnovýrazová a neúplná rodová symetria v publicistických a informatívnych textoch

Feminizácia	Počet všetkých výskytov	Najfrekv. dvojica zakončení	Tvary s najvyššou frekvenciou výskytu	Počet výskytov
Plnovýrazová feminizácia – plnovýrazové rodové dvojice s použitím spojky, čiarky a lomky	4 589	ci-čky čky-ci 1554 výskytov	<i>žiaci a žiačky</i>	464
Feminizácie s referenčným segmentom – neúplné koordinácie s príponou ženského rodu	2 838	ač/ka 678 výskytov	<i>predavač/ka</i>	642
Spolu	7 427			

Pri používaní plnovýrazových rodových dvojíc významne prevládajú koordinácie so spojkou alebo s čiarkou (3805 výskytov) nad koordináciami s lomkou (784 výskytov), čo vyvracia našu hypotézu o ich rovnocennom používaní. Korpusová analýza ukázala aj rozdiely pri používaní plnovýrazových dvojíc so spojkou/s čiarkou v jednotnom a množnom čísle, pričom dominujú tvary v množnom čísle s počtom 3392 výskytov nad tvarmi v jednotnom čísle s počtom 413 výskytov. V prípade plnovýrazových dvojíc s lomkou, naopak, prevládajú rodové páry v jednotnom čísle nad rodovými párami v množnom čísle. Ak porovnáme výskyt plnovýrazových rodových dvojíc v jednotnom a množnom čísle, ukazuje sa, že v množnom čísle sa dominantne používajú rodové dvojice so spojkou/s čiarkou, kým v jednotnom čísle prevládajú rodové dvojice s lomkou.

Z výskumu rodovo symetrických označení osôb vyplynulo, že v publicistických a informatívnych textoch sa najviac používajú plnovýrazové rodové dvojice v množnom čísle (3392 výskytov), druhú najpočetnejšiu skupinu tvoria neúplné koordinácie s príponou v jednotnom čísle (2560 výskytov) a tretiu najpočetnejšiu skupinu plnovýrazové dvojice so spojkou/s čiarkou v jednotnom čísle (413 výskytov). Najnižší výskyt sme zaznamenali v prípade plnovýrazových dvojíc s lomkou v jednotnom čísle (60 výskytov). Podľa výsledkov korpusovej analýzy sa v textoch najčastejšie používajú neúplné koordinácie so zakončením *ač-ka* (678 výskytov), medzi ktorými dominovalo rodovo symetrické označenie *predavač/ka* (642 výskytov).

Kvantitatívna korpusová analýza preukázala použitie početných rodovo symetrických jazykových foriem a vyplynuli z nej aj rodovo symetrické označenia, ktoré nepatria do jazykového úzu a nie sú spracované v slovníku. Ide napr. o dvojice slov *mudrci a mudrkyne*²⁴, *vymetač/vymetačka* na pomenovanie ľudí, ktorí navštevujú bary a radi sa zabávajú v spoločnosti, *mačkári a mačkárky* používané najmä na blogoch chovateľov zvierat, ktoré označujú chovateľa/chovateľku alebo milovníka/milovníčku mačiek, alebo *triptéri a triptérky* vytvorenú z anglického slova „trip“/výlet na označenie účastníkov alebo účastníčok výletu²⁵.

Pri rodovo symetrických jazykových formách s použitím neúplnej koordinácie sme v niektorých prípadoch zaznamenali rozdielne formy zápisu feminínneho segmentu za lomkou. V neúplných koordináciách so zakončeniami segmentov *t-tka* sa napríklad používa zápis v tvare *-ka* vs. *-tka*: *asistent/tka*, *asistenta/tku*, *buzerant/ka*, *ergoterapeut/ka*, *laborant/ka*, *laboranta/tku*, *kamaráta/tku*, *kamarátovi/tke*, *kandidát/ka*, *klient/ka* a pod. Variantné formy prípony sme zistili aj pri zakončeníach *lia-l'ky* (napr. *riaditeľia/l'ky*, *učiteľia/ky*), *ti-ky* (napr. *študenti/ty*, *študenti/ky*) a *ri-rky* (napr. *primátori/ky*, *tínedžeri/rky*).²⁶

Tento jav súvisí podľa nášho názoru s tým, že zatiaľ neexistuje pravidlo, ako postupovať pri zápise neúplných koordinácií. V slovenčine sa tvorí ženský rod z mužského rodu prechýľovaním pomocou určitých slovotvorných prípon, napríklad *-ka*, *-ička*, *-(i)ca*, *-iná*, *-ovná alebo -yňa* (pri slovotvornej prípone *-yňa* dochádza k alternácii c/k). Prechýlené ženské pomenovania v rodových pároch sú potom *riaditeľ/riaditeľka*, *doktor/doktorka*, *biológ/biologička*, *archeológ/archeologička*, *sudca/sudkyňa*, *zástupca/zástupkyňa*, *gazda/gazdiná* atď. So zreteľom na vyššie uvedené odporúčame pri zápise neúplných koordinácií vychádzať z odvodzovania pomocou slovotvorného základu a slovotvornej prípony. Ak prechýľujeme napríklad podstatné meno *laborant*, segmentácia prechýleného tvaru je *labor-ant-k-a* a referencia na ženský rod je tvorená z formantov *k+a*, teda *-ka*. Odporúčaný zápis neúplnej rodovej koordinácie je v tomto prípade *laborant/ka*, nie *laborant/tka*. Pri zohľadnení slovotvorného základu by sa mal analogicky použiť zápis *kamarátovi/ke* (*kamarát-ovi/kamarát-ke*), nie *kamarátovi/tke*. Tu by sa dalo uvažovať aj o zápise *kamarát-ovi/ke*. Jasne by sa odčlenil slovotvorný základ a mohlo by sa pracovať aj s iným poradím, napr. *kamarát-ke/ovi*. Príponu *-ka* zahŕňajú aj neúplné koordiná-

²⁴ Táto dvojica bola použitá v článku *Ušami Michala Kaščáka* v politicko-spoločenskom týždenníku *Týždeň*, ktorý vychádza od roku 2004 a kriticky sa zaoberá politickou situáciou na Slovensku a v zahraničí (<https://www.tyzden.sk/casopis/5823/usami-michala-kascaka-200950/>).

²⁵ Táto lexéma bola použitá v blogu s názvom *Bodka Milana Lasicu* vo vete: „... predstavujem si, že keď ideš na trip, tak účastníci sú triptéri a triptérky...“ (<https://www.tyzden.sk/casopis/7286/bodka-milana-lasicu-200983/>).

²⁶ Na používanie rôznych foriem zápisu prípon v neúplných koordináciách poukazuje aj J. Štefaňáková v publikácii *Rodovo symetrický jazyk v slovenskom a nemeckom jazykovom prostredí v kontexte európskej jazykovej politiky a gender mainstreamingu* (Štefaňáková, 2020).

cie *priateľ/ka* (priat-eľ-ka), *aktér/ka* (akt-ér-ka), *šofér/ka* (šof-ér-ka) a pod. Ak prechýľujeme podstatné meno *archeológ*, potom k prípone *-ka* pribudne infix *-ič*, pričom použijeme referenčný segment *-ička*: *arceológ/ička*. Alternácia korelovaných vokálov *-ó/-o* sa v tomto prípade nemusí naznačovať. To isté platí aj pre zápis neúplných koordinácií v množnom čísle. Odporúčané formy zápisu sú napr. *učitelia/ky* (učitel-ia/učiteľ-ky), nie *učiteľ/lky*, *primátori/ky* (primátor-i/primátor-ky), nie *primátori/rky*, *tinedžeri/ky* (tinedžer-i/tinedžer-ky), nie *tinedžeri/rky*, alebo *študenti/ky* (študent-i/študent-ky), nie *študent/tky*. Takýmto spôsobom by bolo možné konvencionalizovať zápis neúplných koordinácií v slovenčine.

Z predchádzajúceho výkladu je zrejmé, prečo dochádza k variantnému používaniu zápisu niektorých neúplných koordinácií s príponou (napr. *asistent/tka*, *študenti/tky* namiesto *asistent/ka*, *študenti/ky*). Dôvodom je podľa nášho názoru skutočnosť, že tvorcovia textov (oznamov, inzerátov, reklám a pod.) majú rôzny jazykový cit, jazykové znalosti a prístup k používaniu jazyka, pričom neúplné rodové koordinácie používajú možno analogicky na základe iných príkladov. Ako sme uviedli vyššie, uplaňovanie týchto jazykových foriem je sťažené aj tým, že neexistujú presné pravidlá. Vzhľadom na túto skutočnosť odporúčame pri používaní rodovo symetrického jazyka uprednostňovať paralelné označenia osôb (označenia osôb v plnom znení) pred neúplnými koordináciami, ak to dovoľujú technické možnosti a nenarúša sa tým plynulosť textu. Rodové páry odporúčame používať vo všetkých oficiálnych textoch, pri zdvorilostnom oslovovaní nehomogénnej skupiny, v oznámeniach o voľných pracovných miestach, vo formulároch a reklamách. Menej vhodné je v týchto prípadoch používať alternatívy vo forme neúplných koordinácií, ktoré sa ale môžu vhodne uplatniť v textoch s pevne stanovenou dĺžkou, napr. v tabuľkách, grafoch, zoznamoch a pod. Ak je to potrebné pre zachovanie plynulosti textu alebo výpovede, nevylučujeme ani používanie generického maskulína ako zástupného rodu pre ženy a mužov. Uplatňovať rodovo inkluzívny jazyk znamená podľa nášho názoru hľadať rôzne alternatívy a spôsoby rodovo citlivého vyjadrovania.

Vyššie sumarizované údaje a príklady poskytujú obraz o používaní rodovo symetrických jazykových foriem v slovenskom publicistickom jazyku. Uvedené číselné údaje pokladáme len za orientačné, pretože pri existencii rôznych dvojíc zakončení podstatných mien pre mužský a ženský rod v slovenčine, a teda aj širokom spektre tvarov podstatných mien v ženskom a mužskom rode v jednotnom a množnom čísle v rôznych pádoch je zložitá zistiť presný počet rodovo symetrických označení v korpuse publicistických textov tak, ako je to možné napr. v prípade nemeckého jazyka v *Nemeckom referenčnom korpuse DeReKo*, kde sa dá prostredníctvom nástroja na vyhľadávanie v Cosmas II vygenerovať kompletný zoznam príslušných rodovo vyvážených foriem pomocou zadania jedného reťazca znakov. Na vyhľadanie rodovo vyvážených označení v SNK bolo preto potrebné v reťazcoch znakov

obmieňať kombinácie, resp. formy zakončení v rôznych pádoch, na čo upozorňujeme aj v metodologických východiskách.

Pri skúmaní kontextu jednotlivých rodovo vyvážených označení sme zistili ich najväčší podiel v inzercii, čo je v súlade s odporúčaniami Rady Európy pre všetky členské štáty, podľa ktorých by mal jazyk odrážať rovnosť šancí mužov a žien. Korpusová analýza textov písaného jazyka v korpuse publicistických textov prim-8.0-public-inf v Slovenskom národnom korpuse a výsledky, ktoré z nej vyplynuli, nepotvrdili predpokladaný malý výskyt rodovo symetrických jazykových foriem, ale naopak, ukázali tendenciu zviditeľňovať rod v publicistických a informatívnych textoch prostredníctvom odporúčaných spôsobov na špecifikovanie rodu s použitím *paralelného označenia osôb v celom znení* alebo *neúplných koordinácií s príponou*. I keď náš výskum nie je komplexný, túto tendenciu pokladáme za znak nastupujúcich zmien v slovenčine smerom k používaniu rodovo vyváženého jazyka v oblasti publicistického písaného jazyka.

ZÁVER

Cieľom našej štúdie bolo poukázať na používanie rodovo symetrického jazyka v slovenskom jazykovom prostredí s dôrazom na publicistickú oblasť. Pri skúmaní jazyka v publicistických a informatívnych textoch sme sledovali **rodový paralelizmus**, resp. **rodovú symetriu** ako základný jav feminizácie.

Problematicu rodovo citlivého vyjadrovania v slovenčine sme skúmali na pozadí medzinárodnej politiky zameranej na rodovo vyvážený jazyk, ako aj v kontexte zmien v iných jazykoch, pričom sme pozornosť upriamili najmä na nemecky hovoriace prostredie. Korpusová analýza textov písaného jazyka v podkorpuse publicistických textov prim-8.0-public-inf v Slovenskom národnom korpuse preukázala tendenciu zviditeľňovať rod prostredníctvom rodových párov v plnom znení (pomocou plnovýrazovej feminizácie), ako aj s použitím neúplných koordinácií s príponou (feminizácie s referenčným segmentom). Výskum rodovo symetrického jazyka v publicistických textoch ukázal častejšie uplatňovanie plnovýrazovej feminizácie ako feminizácie s referenčným segmentom.

Z analýzy vyplynuli aj také rodovo symetrické označenia, ktoré v slovenčine nepatria do jazykového úzu a nie sú spracované v slovníku. Na podklade výsledkov kvantitatívnej korpusovej analýzy konštatujeme, že rodovo symetrický jazyk sa dostáva prostredníctvom publicistických a informatívnych textov postupne do vedomia spoločnosti na Slovensku, čím sa napĺňa aj požiadavka uplatňovania rodovej rovnosti v jazyku v súlade so súčasnou medzinárodnou rodovou politikou a politikou zameranou na inkluzívny jazyk.

Náš výskum nepokladáme za uzavretý a sme si vedomí, že na získanie komplexnejšieho obrazu o uplatňovaní rodovo symetrického jazyka v publicistickej ob-

lasti by bolo potrebné preskúmať používanie rodovo symetrických označení v pomere ku generickému maskulínu alebo porovnávať sled slov v rodovo symetrických spojeniach. Ucelenejší pohľad na uplatňovanie rodovo vyváženého jazyka ako komplexného spôsobu vyjadrovania v publicistickej oblasti by poskytol aj dotazníkový prieskum zameraný na skúmanie implicitnej jazykovej politiky vydavateľstiev slovenských novín, časopisov a iných médií a zistenie individuálneho postoja novinárov alebo autorov iných oficiálnych textov k uplatňovaniu rodovo symetrických jazykových foriem v písaných textoch, na čo upriamime pozornosť v ďalších výskumoch.

Literatúra

- ADAMZIK, Kirsten – ALGHISI, Alessandra: Instanzen der Sprachnormierung. Standardvarietäten und Verwaltungssprache im Vergleich. In: *Studies on language norms in context*. Eds. E. M. Pandolfi – J. Miecznikowski – S. Christopher – A. Kamber. Frankfurt a. M.: Lang 2017, s. 37 – 72.
- CVIKOVÁ, Jana a kol.: *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka*. Bratislava: Centrum vzdelávania MPSVR SR 2014a. 183 s.
- CVIKOVÁ, Jana a kol.: *Ako používať rodovo vyvážený jazyk. Možnosti, otázky, príklady*. Bratislava: Centrum vzdelávania MPSVR SR 2014b. 39 s.
- DONČEVOVÁ, Silvia: *Rodová politika: možnosti implementácie vo verejnej správe*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave 2013 (CD-ROM).
- ĐURICOVÁ, Alena: *Preklad právnych textov: teória, prax, konvencie, normy*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum 2016. 147 s.
- JESENSKÁ, Petra: Identifikácia žien s mužskými pomenovaniami? In: *Varia XXI* (Zborník príspevkov z XXI. kolokvia mladých jazykovedcov, Banská Bystrica – Šachtičky 30. 11. – 2. 12. 2011). Banská Bystrica: Katedra slovenského jazyka a komunikácie FF UMB v Banskej Bystrici – Slovenská jazykovedná spoločnosť pri JÚLEŠ SAV 2015, s. 192 – 202.
- KARGL, Maria a kol.: *Kreatives Formulieren: Anleitungen zu geschlechtergerechtem Sprachgebrauch*. Wien: Bundesministerium für Unterricht und Kulturelle Angelegenheiten 1997. 150 s.
- KOBOVÁ, Ľubica: Feministické je politické: problémy feministickej politickej teórie. In: *Úvod do rodových štúdií. (Gender mainstreaming vo vzdelávaní na vysokej škole)*. Eds. Z. Kiczková – M. Szapuová – J. Zezulová. Bratislava: Univerzita Komenského 2010, s. 273 – 293.
- KOŠKOVÁ, Mária – SATOĽA-STÁŠKOWIAK, Joanna: Všeobecný mužský rod a maskulinizácia v slovenskom, poľskom a bulharskom jazykovom prostredí. In: *Slavica Slovaca*, 2017, roč. 52, č. 1, s. 3 – 15.
- Krátky slovník slovenského jazyka. 5. dopln. a upr. vyd. Priprav. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Martin: Vydavateľstvo Matice Slovenskej 2020. 960 s.
- LANSTYÁK, István: Jazykové problémy a jazykové ideológie týkajúce sa viacjazyčnosti a jazykových kontaktov. In: *Individualna in kolektivna dvojezičnost*. Eds. P. Stankovska – M. Wtorkowska – J. Pallay. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta 2012, s. 11 – 24.
- MOTYKOVÁ, Katarína: Rodovo inkluzívny jazyk v kontexte jazykových ideológií. In: *Na pomedzí lingvistiky a politológie* Ed. R. Štefančík. Bratislava: Ekonóm 2020, s. 551 – 560.
- POVAŽAJ, Matej: Jednoslovné pomenovania chovateľa mačiek a milovníka mačiek. In: *Kultúra slova*, 2014, roč. 48, č. 1, s. 36 – 38.
- SAMEL, Ingrid: *Einführung in die feministische Sprachwissenschaft*. 2., überarb. und erw. Aufl. Berlin: Erich Schmidt Verlag 2000. 244 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: *Nový deklinačný systém slovenských substantív*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 338 s.

- ŠIMKOVÁ, Mária – GAJDOŠOVÁ, Katarína – KMEŤOVÁ, Beáta – DEBNÁR, Marek: Slovenský národný korpus. Texty, anotácie, vyhľadávania. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied 2017. 168 s.
- ŠTEFANAĽKOVÁ, Jana: Rodovo symetrický jazyk v slovenskom a nemeckom jazykovom prostredí v kontexte európskej rodovej politiky a gender mainstreamingu. Banská Bystrica: Belianum 2020. 345 s.
- TERKANIČ, Maroš: Právne aspekty používania rodovo vyváženého jazyka. In: Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka. Ed. J. Cviková a kol. Bratislava: Centrum vzdelávania MPSVR SR 2014, s. 27 – 46.
- TRÖMEL-PLÖTZ, Senta – PUSCH, Luise F. – HELLINGER, Marlis – GUENTHERODT, Ingrid: Richtlinien zur Vermeidung sexistischen Sprachgebrauchs. In: Linguistische Berichte, 1980, roč. 71, s. 1 – 7.
- TUHÁRSKA, Zuzana: Od konvencii k normám – od empirie k praxi. Alebo: ako môže metóda korpusovej analýzy prispieť k zefektívneniu prekladateľskej praxe? In: Od textu k prekladu IX. Ed. A. Ďuricová. Praha: Jednota tlumočníků a překladatelů 2014, s. 198 – 211.
- URBANCOVÁ, Lujza: Slovenčina a diskurz o rodovej rovnosti. In: Studia Academica Slovaca. 47. Prednášky 54. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Eds. J. Pekarovičová – M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského 2018, s. 291 – 306.
- WODAK, Ruth a kol.: Sprachliche Gleichbehandlung von Frau und Mann. Linguistische Empfehlungen zur sprachlichen Gleichbehandlung von Frau und Mann im öffentlichen Bereich. Wien: Bundesministerium für Arbeit und Soziales. Schriftenreihe zur sozialen und beruflichen Stellung der Frau, č. 16, 1987.

Internetové zdroje

- [1] Glosár rodovej terminológie. Dostupný na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020JC0017&from=SKhttp://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1&vid=175> [cit. 18. 5. 2021].
- [2] Slovenský národný korpus – prim-8.0-public-inf. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018: Dostupný na: <https://korpus.juls.savba.sk> [cit. 18. 5. 2021].
- [3] Európska stratégia rodovej rovnosti 2020-2025. Dostupný na: <https://www.gender.gov.sk/europ-ska-strategia-rodovej-rovnosti-2020-2025/> [cit. 18. 5. 2021]
- [4] Inkluzívna komunikácia v rámci GSR (Generálneho sekretariátu Rady Európy). Rada Európskej únie, generálny sekretariát. Dostupný na: https://www.consilium.europa.eu/media/35439/sk_brochure-inclusive-communication-in-the-gsc.pdf [cit. 18. 5. 2021].
- [5] Rodovo neutrálny jazyk v Európskom parlamente, 2009. Dostupný na: https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/187110/GNL_Guidelines_SK-original.pdf [cit. 18. 5. 2021].
- [6] Slovenský národný korpus. Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied: Dostupný na: <https://korpus.sk/what.html> [cit. 20. 5. 2021].
- [7] NoSketch Engine. Dostupný na: <https://www.sketchengine.co.uk/> [cit. 20. 5. 2021].
- [8] DeReKo: Leibniz-Institut für Deutsche Sprache: Deutsches Referenzkorpus/Archiv der Korpora geschriebener Gegenwartssprache 2019-II (Relais vom 7. 11. 2019). Mannheim: Leibniz-Institut für Deutsche Sprache. PID: 00-00-04BB-AF28-761A-2901-2. www.ids-mannheim.de/DeReKo Dostupný na: <https://www1.ids-mannheim.de/kl/projekte/korpora/releases.html> [cit. 2. 5. 2021].

K PREKLADU ANGLICKÝCH KOLOKÁCIÍ DO SLOVENČINY V BELETRII

Barbara Jakubičková

*Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
Nitra*

JAKUBIČKOVÁ, B.: On the Translation of English Collocations in Fiction into Slovak. *Slovak Language*, 2021, Vol. 86, No. 3, pp. 328 – 353.

Abstract: This paper focuses on the translation of chosen English collocations in fiction into Slovak. The research source used is the Slovak National Corpus. Altogether forty-five collocations are presented and five of them are analysed in greater detail. Two research objectives are set in order to look at the discussed topic in a more precise and comprehensive way. The research findings show that thirty English collocations (67 %) are free word combinations in their translation into Slovak. However, one of the translation equivalents (2 %) is a collocation and fourteen of them (31 %) are idioms. Therefore, the context and the translator's decisions seem to play a very important role in the process of translating collocations.

Key words: Slovak National Corpus, fiction, collocation, translation, English language, Slovak language

ÚVOD

Spájateľnosť slov patrí medzi fascinujúce jazykové fenomény nielen v jazyku, ale aj v preklade. Na tento fenomén poukazuje aj G. Orsolya (2017, s. 287), keď píše, že „skúmanie spájateľnosti slov je jednou z najaktuálnejších oblastí v rámci lexikálnej sémantiky, keďže kombinatorické vlastnosti slov sú pre každý jazyk špecifické“. Podľa M. Vajíčkovej a M. F. Lužaovej (2019, s. 19) „spájateľnosť slov nie je daná len ich gramatickými vlastnosťami, ale najmä ich sémantikou, ktorá obmedzuje kombinatorické možnosti ich spájateľnosti“. P. Ďurčo (1994, s. 16, in G. Orsolya, 2017, s. 287) definuje „spájateľnosť (kolokabilitu) ako limitovanú formálnu a sémantickú kapacitu lexikálnej jednotky, čo je podmienkou pre vznik kolokácie“.

Cieľom článku je analýza prekladu vybraných kolokácií z anglického do slovenského jazyka. Taktiež sa zameriava na skúmanie vplyvu kontextu a rozhodnutí samotného prekladateľa vo vzťahu k translácii daných kolokácií v beletrii. Článok je štruktúrovaný nasledovne: v úvode článku definujeme pojem spájateľnosť a predstavujeme cieľ článku. Ďalej opisujeme lingvistickú konceptualizáciu kolokácií a preklad kolokácií v beletrii. V časti metodológia výskumu charakterizujeme výskumný materiál, výskumnú metódu a skúmané vzorky slovných spojení, z ktorých detailnejšie analyzujeme päť vybraných kolokácií v diskusii. V časti zhrnutie výsledkov prezentujeme výsledky korpusovej a kontrastívnej analýzy. V závere článku sumariujeme naše zistenia.

1. LINGVISTICKÁ KONCEPTUALIZÁCIA KOLOKÁCIÍ

Podstatou výskumu kolokácií je, že vzniknuté väzby medzi slovami v každom jazykovom systéme sú špecifické, a preto či už preklad, alebo výučba jazyka si vyžadujú nielen poznanie jednotlivých slov, ale aj typických slovných spojení.

Autor Kolokácií v nemeckom jazyku F. J. Hausmann (1984, s. 118) definuje kolokáciu ako „typickú kombináciu dvoch a viacerých slov, ktoré sa v texte nachádzajú spolu, prevažne v rovnakom kontexte“. Autori Sémanticky signifikantných kolokácií P. Pecina a M. Holub (2002, s. 7 – 8) definujú kolokácie ako „skupinu významovo príbuzných slov, ktoré sa v texte vyskytujú pomerne často a prevažne v rovnakom kontexte“. Obe definície poukazujú na tzv. kontextové hľadisko, pretože kontext zohráva dôležitú úlohu pri vymedzení tematiky kolokácií a takisto pri samotnom preklade kolokácií.

Autor Lexikálnej sémantiky D. A. Cruse (1985, s. 40) definuje kolokácie ako zaužívané spoluvýskyty slov, pričom „každá lexikálna zložka je súčasne aj sémantickou zložkou útvaru“. Uvádza tu menné pomenovania, napr. *fine weather* (pekné počasie), *torrential rain* (prudký dážď, lejak), *light drizzle* (slabé mrholenie) alebo *heavy drinker* (ťažký pijan). Kolokácie sa skladajú z kolokanta (nositeľ hlavného významu, sémanticky nezávislý) a kolokátora (sémanticky závislý od kolokantu), ich spojenie nadobúda špecifický význam (M. Vajičková – M. F. Luža, 2019, s. 20 – 21). A. Jarošová (2007, s. 84) definuje kolokácie ako spojenia, ktorých jeden komponent má metaforický alebo metonymický základ, t. j. je sémanticky transponovaný. Spomenutí autori akcentujú sémantické hľadisko, ktoré je kľúčové pri opise kolokácií.

Kolokácie sú skúmané nielen z hľadiska sémantiky, ale aj z hľadiska frazeológie. Týmto aspektom kolokácií sa zaoberajú najmä autori všeobecného úvodu v rámci Oxfordského slovníka súčasnej angličtiny idiómov A. P. Cowie a kol. (1983, s. 25), ktorí definujú kolokácie (z angl. *restricted collocations*) ako „poloidiomy“ (z angl. *semi-idioms*), kde jeden komponent má prenesený význam a druhý vystupuje vo svojom doslovnom význame. Patria sem napríklad verbo-nominálne spojenia, napr. *to give/allow/permitt access to* (umožniť prístup k niečomu), *to jogg one's memory* (oživiť niečiu pamäť), a menné spojenia, napr. *blind alley* (slepá ulica) alebo *cardinal error* (kardinálna chyba, omyl).

J. R. Firth, považovaný za otca kolokácií, hovorí, že kolokácie v sebe ukrývajú lexikálny význam na syntagmatickej úrovni, t. j. kolokácie treba skúmať v kontexte na úrovni vety, nie ako samostatné lexikálne jednotky (1957, s. 96). Význam kolokácie sa nedá jednoducho odvodiť od jednotlivých komponentov, z ktorých sa skladá, pretože kolokácie vystupujú ako celok. F. Čermák (2001, s. 254), autor Syntagmatiky slovníka: typy lexikálnych kombinácií, chápe kolokáciu ako „zmysluplné spojenie slov/-lexém, ktorých vznik je podmienený ich vzájomnou kolokabilitou

i kompatibilitou“. Autor Novej teórie slov a jazyka M. Hoey (2005, s. 158 – 159) pojmom kolokácia definuje „spojenie dvoch alebo viacerých lexikálnych jednotiek, ktoré sú skúmané z hľadiska tzv. lexikálneho kontextu, t. j. určité slovo (báza) sa spája s konkrétnou a ohraničenou skupinou iných slov (kolokátov)“. Ako príklady uvádza slová *tráva*, ktoré sa najčastejšie spája s adjektívom *zelený*, alebo *list*, ktoré sa najčastejšie spája so slovesami *písať* či *čítať*. Ďalšia definícia kolokácií hovorí, že ide o „skupinu dvoch slov, ktoré nemôžu byť len tak jednoducho nahradené inými slovami, inak by stratili svoj lexikálny význam“ (M. Parrot, 2010, s. 124). D. Majchráková (2011) používa pomenovanie kolokácia pri analýze dvojíc (tzv. bigramov) a trojíc (tzv. trigramov) slov nachádzajúcich sa tesne vedľa seba, ktoré boli následne vyselektované pomocou príslušného softvéru a zoradené podľa frekvencie. V rámci daných definícií sa zohľadňuje najmä lexikologické hľadisko a frekvenčný aspekt skúmania kolokácií. V rámci frekvenčného aspektu možno konštatovať, že za kolokáciu sa považuje každé slovné spojenie, ktoré sa spolu vyskytuje pomerne často. Takýmto spôsobom sú spracované mnohé slovenské kolokačné slovníky, medzi nimi napríklad *Slovník kolokácií prídavných mien v slovenčine* (2017) alebo *Slovník slovných spojení. Podstatné mená* (2017).

Kolokácie sú skúmané aj z lexikografického hľadiska. Slovník súčasného slovenského jazyka (2006, 2011, 2015) definuje kolokáciu ako „dve alebo viac samostatných lexikálnych jednotiek, ktoré sa zvyčajne používajú spolu; ustálené slovné spojenie: *typické, najbežnejšie používané kolokácie; kolokácie v odborných textoch; výpočet kolokácií určitého slova*“. Substantívny slovník definuje kolokáciu ako „štatisticky signifikantné spojenie slov, pričom výber kolokátov (slov, ktoré sa so substantívami spájajú) súvisí s ich frekvenčnou distribúciou“ (D. Majchráková – P. Ďurčo, 2010, s. 103 – 114).

Slovník kolokácií prídavných mien v slovenčine definuje kolokácie ako „zmysluplné kombinácie kľúčového slova s iným slovom, resp. slovami, ktoré boli získané z korpusových dát pomocou štatistických nástrojov“ (D. Majchráková – K. Chlpíková – K. Bobeková, 2017, s. 9).

1.1 Kolokačné modely a štatistické parametre kolokácií

Existujú rôzne kolokačné modely špecifické pre každý jazykový systém, pomocou ktorých sú jednotlivé komponenty kolokácie triedené do rôznych slovnodruhových skupín.

Pre slovenský jazyk vychádzame z kolokačných modelov, ktoré vytvorili P. Ďurčo, D. Majchráková a kol. (2017, s. 9 – 12); D. Majchráková a kol. (2017, s. 7 – 12):

- AdjAku + SubAku: *za lacný peniaz*
- AdjLok + SubLok: *na poslednej ceste*

- AdjIns + SubIns: *s absolútnym nasadením*
- Adj + [Adjkol + Sub]: *mimoškolská odborná činnosť*
- Adjkol + [Adj + Sub]: *medzinárodné mierové sily*
- Adj + [Sub + Sub]: *utiahnutý spôsob života*
- Atr + Sub1Nom: *dobročinná aktivita, vzdelávacia aktivita*
- Sub1Nom + Sub2: *aktivita mozgu*
- Sub2 + Sub1Gen: *stupeň povodňovej aktivity*
- Verb + Sub1Gen: *zapojiť sa do nejakej aktivity*
- Verb + Sub1Dat: *nabádať niekoho k činnosti*
- Verb + Sub1Lok: *angažovať sa v nejakej činnosti*
- Sub2 + Sub1Aku: *priestor na aktivitu*
- Sub2 + Sub1Lok: *dohoda o činnosti*

Výskum v oblasti spájateľnosti slov na rozsiahlych jedno- a dvojjazyčných korpusoch má podľa P. Ďurča (2007, s. 4) „priame využitie v jedno- a dvojjazyčnej lexicografii, v teórii a praxi prekladu a v didaktike vyučovania materinského jazyka a cudzích jazykov“. Obsahujú informácie o štatistických hodnotách, ktoré sú pri výskume spájateľnosti slov (kolokability) dôležité. Ide o hodnoty MI-score, T-score a logDice. Hodnota T-score je tzv. miera kontrastu, ktorá určuje, či ide o náhodné spojenie slov v korpuse alebo nie. Čím je táto hodnota vyššia, tým je pravdepodobnejšie, že slovné spojenie je ustálené. „Z lingvistického hľadiska možno povedať, že T-score uprednostňuje časté kolokáty“ (V. Benko a kol., 2019, s. 42). Hodnota MI-score je tzv. miera spájateľnosti. Čím je táto hodnota vyššia, tým je pravdepodobnejšie, že dané slovné spojenie je kolokáciou. „Z lingvistického hľadiska možno povedať, že tento koeficient uprednostňuje silné kolokáty“ (ibid, s. 43). Tretia hodnota logDice je tzv. štandardný koeficient, ktorý bližšie určuje, či výskyt slovných spojení je nezávislý alebo náhodný a „používa sa pri vytváraní tzv. kolokačných profilov“¹ (ibid, s. 44). Avšak neexistuje presne dané rozpätie hodnôt, ktoré by boli určujúce pre ich interpretácie. V zásade platí, že čím je daná hodnota vyššia, tým je pravdepodobnejšie, že výskyt slovných spojení je nezávislý a ide o ustálené slovné spojenia.

Pre určenie toho, či slovné spojenie je alebo nie je kolokáciou, je smerodajná práve hodnota MI-score. Avšak pri určení toho, či naozaj ide o kolokáciu alebo nie, je dôležitý nielen frekvenčný alebo distribučný aspekt kolokácií, ale rovnako aj ich sémantický aspekt. Preto je potrebné skúmané slovné spojenia podrobiť detailnejšej lingvistickej analýze, ktorá pomôže bližšie určiť, či dané slovné spojenia sú alebo nie sú kolokáciami. Jednou z takýchto lingvistických analýz je analýza slovných

¹ Kolokačný profil je definovaný ako množina všetkých kolokátov, ktoré s konkrétnym slovom vystupujú v slovných spojeniach.

spojení M. Vajičkovej a M. F. Luťaovej (2019, s. 17 – 34), ktorá slovné spojenia delí do troch základných skupín: voľné slovné spojenia, ustálené slovné spojenia (kolokácie) a idiomatické slovné spojenia.

Voľné slovné spojenia sú spojenia, pri ktorých zostáva po zmene jednotlivých častí ich lexikálny význam zachovaný (J. Mistrik, 1993, s. 405). Príklady: spojenie *neverný manžel* môže byť nahradené spojeniami *cudzoložný manžel*, *záletnícky manžel* a i. Spojenie *pekný chlapec* môže byť nahradené spojeniami *šumný chlapec*, *švárny chlapec*, *fešný chlapec* a i. (D. Majchráková, 2010). V prípade všetkých slovných spojení možno hovoriť o jednom a tom istom lexikálnom význame aj napriek zmene ich jednotlivých komponentov. Voľné slovné spojenia sú typické tým, že jednotlivé časti možno voľne obmieňať a lexikálny význam zostáva pritom zachovaný.

Ustálené slovné spojenia (kolokácie) sú spojenia, pri ktorých sa po zmene jednotlivých častí ich lexikálny význam stratí, pretože sa viažu na konkrétny kontext, resp. vystupujú v typických ustálených väzbách (M. Caltíková, 2002, s. 35). Príklady: slovné spojenie *internetová bezpečnosť* (bezpečnosť pri práci s internetom) nemôže byť nahradené spojením *internetová ochrana*; spojenie *elektronická kniha* (kniha, ktorú možno čítať pomocou počítača, mobilu a pod.) nemožno nahradiť spojením *počítačová kniha*; spojenie *vzdušný most* (pravidelné letecké spojenie) nemožno nahradiť spojením *vzduchový most* a i.

Idiomatické slovné spojenia sú spojenia, pri ktorých je ich lexikálny význam skrytý a nemožno ho odvodiť od jeho komponentov (ibid., s. 50). Sú typické svojou obraznosťou. Príklady: *od buka do buka*, t. j. robiť niečo neporiadne a nesystematicky; *byť u niekoho dobre zapísaný*, t. j. urobiť na niekoho dobrý dojem; *mať podrezaný jazyk*, t. j. rád a s obľubou rozprávať a i.

Cieľom nášho výskumu je zistiť, či všetky skúmané anglické kolokácie sú kolokáciami aj v slovenčine. Zameriame sa na možnosti prekladu vybraných kolokácií v beletrii. Pôjde o preklad z anglického do slovenského jazyka. Použitým výskumným materiálom je Slovenský národný korpus, konkrétne jeho anglicko-slovenský paralelný podkorpus umeleckých textov par-sken-4.0-fic.² Konkrétne ilustráciu daného podkorpusu s prehľadom vybraných konkordancií ponúka obr. 1.

² Paralelný anglicko-slovenský podkorpus^[6] umeleckých textov obsahuje 261 mil. tokenov v slovenskej časti a 295 mil. tokenov v anglickej časti. Aktuálna verzia bola sprístupnená 7. 12. 2015. Korpus sa skladá z dvoch častí: podkorpusu beletrie (200 mil. tokenov – 92 mil. tokenov v slovenskej časti, 108 mil. tokenov v anglickej časti) a podkorpusu voľne dostupných textov. Tento podkorpus obsahuje vzájomné preklady z oboch jazykov, t. j. texty v slovenskom jazyku preložené do anglického jazyka a opačne. Texty sú automaticky zarovnané po vetách.

Užívateľ: jakubickova.barbara Korpus: par-sken-fic-4.0-en Popis: Slovensko-anglický paralelný korpus 4.0 (beletria) en Veľkosť: 107 695 416 pozícií Vyskyty: 23

Hľadané aktivity 2 914 > Pozitívny filter (nepocítajúc KWIC) extracurricular 23 (0,21 na milión) | ARF: 12,83

Strana 1 z 2 | Prejsť | Posledná

par-sken-fic-4.0-en	par-sken-fic-4.0-sk
DBal1 She had to admire the way Richmond accomplished his extracurricular activities .	DBal1 Musela obdivovať spôsob, ako Richmond uskutočňoval svoje mimomanzelské aktivity.
DBal1 I warned you, Alan, that one day your little extracurricular activities would get us into trouble.	DBal1 Varovala som ťa, Alan, že nás tvoje mimomanzelské aktivity raz privedú do ťažkostí.
KVon2 He invited a girl who was at the bottom of the social order, whose parents were illiterate and unemployed, who had two brothers in prison, who got very poor grades and engaged in no extracurricular activities , but who, nonetheless, was one of the prettiest young women anybody had ever seen.	KVon2 Pozval dievčinu, ktorá bola na samom spodku spoločenského rebríčka, ktorej rodičia boli negramotní a nezamestnaní, ktorá mala dvoch bratov vo väzení, ktorá dostávala mizerné známky a nezapája sa do nijakej mimomanzelskej činnosti, ale ktorá napriek tomu všetkému bola jednou z najkrajších mladých žien, akú kto kedy videl.
AHal1 Ruby had attended Booker T. Washington elementary school and Edison High, where she was a diligent student and volunteered for extracurricular activities , most aimed at social justice and change.	AHal1 Chodila do Základnej školy Bookera T. Washingtona a na Edisonovo gymnázium, kde usilovne študovala a dobrovoľne sa zapájala do mimomanzelských činností, zameraných výhradne na sociálnu spravodlivosť a zmenu spoločnosti.
XXB4 But it turned out to be a marvelous cover for his extracurricular activities .	XXB4 Obával sa, že rodina sa mu stane ťažkým bremenom, ktoré ho stiahne na dno, ale zmenila sa na parádnu zásterku pre jeho mimomanzelské hry.

Obr. 1: Konkordancia pre anglickú kolokáciu *extracurricular activity*

V rámci článku predstavíme štyridsaťpäť kolokácií z vybraných tematických okruhov a následne z každého tematického okruhu vyberieme jednu kolokáciu, ktorú podrobíme detailnejšej analýze v diskusii. Spolu tak zanalyzujeme päť vybraných kolokácií.

Výskumný cieľ pozostáva z dvoch čiastkových úloh:

1. Analýza prekladu vybraných kolokácií z anglického do slovenského jazyka.
2. Skúmanie vplyvu kontextu a prekladateľských rozhodnutí³ vo vzťahu k translácii daných kolokácií v beletrii.

2. PREKLAD KOLOKÁCIÍ V BELETRII

Preklad umeleckého textu je charakteristický interpretáciou daného textu, ktorá sa chápe ako metóda poznávania literárneho diela (E. Gromová, 2003, s. 75). V každom umeleckom texte hovoríme najmä o poznávacej, emocionálnej a estetickej funkcii, ktoré by pri preklade do cieľového jazyka mali zostať zachované. Umelecký text sa vyznačuje aj bohatšou slovnou zásobou, zvýšenou variabilitou výrazových prostriedkov (aj pri preklade), využívaním synonym či dôležitosťou konotatívneho významu slov (M. Hebrón, 2004, s. 133). Napríklad anglické slovo *harvest* – *žatva* (denotatívny význam). Prvotný význam príde recipientovi textu na um ako prvý, avšak po detailnejšej analýze slova recipient zistí, že toto slovo má v angličtine aj iné významy, ako napríklad *úroda* či *zlaté polia*. Stotožňujeme sa s tvrdením P. Ďurča (2010, s. 66) a G. Orsolyovej (2017, s. 293), že „čím viac významov má slovo vo východiskovom jazyku, tým viac ekvivalentov má aj v cieľovom jazyku a tým bohatší je jeho kolokačný profil“. M. Bakerová (1992, s. 49 – 50) spomína, že kolokačný profil slova môže byť ovplyvnený aj charakterom významu slova, pričom rozlišuje všeobecný (z angl. general) a konkrétny (z angl. specific) význam. V súvislosti s významom spomína istú skupinu slov (kolokátov), ktoré sa vyskytujú v spojení s konkrétnym slovom (bázou). Napríklad anglické sloveso *shrug* – *pokrčiť*, *krčiť* sa spája s ohraničenou skupinou slov, najčastejšie však so substantívom *shoulders* – *ramená*. Avšak sloveso *run* sa okrem svojho prvotného významu, t. j. *bežať*, *utekať* vyskytuje aj vo funkcii iných významov v závislosti od kontextu, v ktorom sa nachádza, napr. *run a company* –

³ Preklad je definovaný ako „séria ťahov“, t. j. ide o rozhodovací proces. (J. Levý, 1963, s. 35).

viest', riadiť spoločnosť, run water – pustiť vodu, run nose (runny nose) – nádcha a i. Autorka ďalej uvádza (ibid, s. 51), že „čím je slovo všeobecnejšie, tým má širší kolokačný profil“. Naopak, „čím je slovo špecifickejšie, tým má užší kolokačný profil“. Dôležitú úlohu zohráva najmä to, koľko významov dané slovo má.

2.1 Typy kolokácií v umeleckých textoch

Ďalším významným prvkom umeleckých textov je pomerne častý výskyt nasledujúcich kolokácií (J. Jaber, 2005, s. 191 – 192):

- kolokácie obsahujúce podstatné meno a prídavné meno, kde sa prekladateľ snaží nájsť vhodný atribút v cieľovom jazyku (*a beloved wife* – *milovaná manželka*);
- kolokácie obsahujúce sloveso a podstatné meno (predmet z hľadiska vetných členov), v ktorých sa prekladateľ snaží nájsť vhodné sloveso v cieľovom jazyku (*have a rest* – *odpočinúť si, oddýchnuť si*);
- kolokácie obsahujúce počítateľné a nepočítateľné podstatné mená, v ktorých sa prekladateľ snaží nájsť vhodné počítateľné podstatné meno v cieľovom jazyku (*a piece of cheese* – *kúsok syra*);
- kolokácie obsahujúce podstatné meno (podmet z hľadiska vetných členov) a sloveso, kde sa prekladateľ snaží nájsť vhodné sloveso v cieľovom jazyku (*the bird chirps* – *vtáčik šteboce*);
- kolokácie tvorené dvoma synonymami alebo dvoma antonymami (*good and evil* – *dobro a zlo*).

Všetky typy spomenutých kolokácií je jednoduchšie prekladať, ak prekladateľ nájde vhodný ekvivalent v cieľovom jazyku. Občas sa stane, že pri preklade kolokácie z východiskového do cieľového jazyka sa slovosled slovného spojenia nezachová, ale sa zmení. Ak umelecký text obsahuje nejaké odchýlky v kolokáciách, resp. v ich preklade, prekladateľ by mal tieto odchýlky zachovať aj v cieľovom texte, pokiaľ to bol zámer autora východiskového textu (ibid., s. 193). Napríklad slovné spojenie *poisonous woman* hovorí o tom, aká je žena nebezpečná, preto nemožno toto slovné spojenie prekladať doslova. Pokiaľ má prekladateľ za úlohu preložiť nejakú kolokáciu, jej doslovný preklad nie je najvhodnejším variantom.

Pri ich preklade sa prekladatelia snažia dosiahnuť najmä ekvivalenciu a pokúšajú sa nájsť vhodný ekvivalent v cieľovom jazyku. P. Newmark (1988) je však toho názoru, že problém prekladu slovných spojení spočíva v samotnej podstate spájateľnosti slov, pretože medzi jednotlivými komponentmi kolokácie (kolokátom a kolokantom)⁴ je arbitrárny vzťah, pričom minimálne jeden z komponentov má polysé-

⁴ Bázové slovo (kolokant) sa vyznačuje vzťahom k jeho ľavostranným a pravostranným kolokátom. Napr. medzi kolokátmi *mladý* a *starý* viažucimi sa k báze (kolokantu) *chlap* vzniká spomínaná arbitrárnosť, z hľadiska kolokability úplná.

mantický význam a v danom spojení nadobúda sekundárny význam. M. Bakerová (1992) spomína prítomnosť závislosti medzi komponentmi kolokácie a jej významom. Vďaka tomu sa i nezvyčajné kombinácie slov vyskytujú prirodzene, pretože slová majú tendenciu spájať sa s inými slovami. Problémy pri preklade kolokácií nastávajú práve kvôli rozdielnym kolokačným modelom východiskového a cieľového jazyka. Ako bolo spomenuté už v lingvistickej konceptualizácii kolokácií, je potrebné poznať nielen jednotlivé slová, ale i typické slovné spojenia daného jazykového systému. Pri preklade by mal preto prekladateľ disponovať nielen znalosťou východiskového jazyka, ale i cieľového jazyka vrátane znalosti kolokácií.

Preklad kolokácií je chápaný ako súbor viacerých faktorov, ktoré by mal každý prekladateľ v procese prekladu vziať do úvahy. Výsledkom tak zostane komplexný preklad z hľadiska produktu, resp. translátu.

3. METODOLÓGIA VÝSKUMU

Vo výskume sa zameriame na analýzu prekladu vybraných anglických kolokácií v beletrii z tematických okruhov *práca a povolanie, domov a bývanie, šport, umenie a kultúra a cestovanie*. Ako už bolo uvedené, výskumným materiálom pre vybrané kolokácie je Slovenský národný korpus (ďalej len SNK), konkrétne jeho paralelný anglicko-slovenský podkorpus umeleckých textov. Dané témy sme zvolili preto, lebo patria nielen medzi maturitné okruhy na stredných školách, ale sú i súčasťou lekcii v rámci jednotlivých učebníc využívaných pri výučbe cudzích jazykov. Zvolený výber tematických okruhov tak môžeme považovať za opodstatnený a relevantný. Zameriame sa na štyridsaťpäť rôznych kolokácií z vyššie menovaných tematických okruhov a následne z každého tematického okruhu vyberieme jednu kolokáciu, ktorú podrobíme detailnejšej analýze. Spolu tak zanalyzujeme päť vybraných kolokácií. Pri každej kolokácii určíme frekvenciu výskytu v korpuse a frekvenciu prekladu, t. j. koľkokrát sa daný variant prekladu kolokácie vyskytoval v korpuse. Tento údaj bude uvedený v zátvorke za každou kolokáciou. Taktiež budeme sledovať, ako kontext a rozhodnutia prekladateľa ovplyvňovali preklad danej kolokácie. Pri preklade jednotlivých kolokácií navyše zintegrujeme terminológiu deskriptívnej translatológie (P. Newmark, 1988, s. 45 – 47) a terminológiu prekladateľských postupov (J. Munday, 2016, s. 88 – 93), aby sa výskum lepšie zasadil do oblasti prekladu a aby sa odborný diskurz viac profesionalizoval.

Predmetom nášho výskumu bude sledovanie prekladu adjektívno-substantívneho typu kolokácií, pričom na výber substantív v rámci jednotlivých slovných spojení bude použitý svetovo najväčší online anglický slovník wordnik.com. Jednotlivé substantíva sme vyhľadávali pomocou funkcie relate, t. j. hľadali sme slová, ktoré sa s danou témou najčastejšie spájajú. Výber adjektív sme realizovali na základe ich frekvencie s daným substantívom v SNK, t. j. koľkokrát sa v spojení s daným sub-

stantívom v korpuse nachádzali. Rovnako sme zohľadňovali aj hodnotu MI, ktorá indikovala, či by mohlo ísť o kolokáciu alebo nie, keďže východiskom nášho výskumu je práve preklad kolokácií.

V rámci tohto výskumu vybraných kolokácií skúmame kolokácie ako kombinácie autonómnych jazykových tvarov a pri ich zatriedení do správnej skupiny budeme vychádzať práve zo spomínaného delenia slovných spojení od M. Vajičkovej a M. F. Lužaovej (2019, s. 19), t. j. ak osamotené komponenty slovného spojenia sú sémanticky podobné s ich spoluvýskytom, ide o voľné spojenie a opačne, ak sú viac rozdielne ako podobné, tak ide o ustálené slovné spojenie. Na kontrolu slovných spojení v slovenskom jazyku použijeme Slovník súčasného slovenského jazyka (2006, 2011, 2015), pretože je rovnako sémanticky orientovaný a pomocou neho rozlíšime kolokáciu od frazeologizmu. Cieľom bolo usúvzťažniť a prepojiť tieto dva pohľady, aby sa náš výskum stal kompatibilnejším. V slovenskom jazyku existujú aj iné slovníky, resp. slovníky, ktoré sú priamo orientované na kolokácie, avšak tie sú spravidla spracované z frekvenčného hľadiska, t. j. za kolokáciu považujú každé slovné spojenie, ktoré sa v spoluvýskyte objavuje pomerne často. Takýmto spôsobom je spracovaný napríklad Slovník kolokácií prídavných mien v slovenčine (2017) alebo Slovník slovných spojení. Podstatné mená (2017). Obe publikácie zachytávajú spájateľnosť podstatných a prídavných mien súčasného slovenského jazyka a ponúkajú zoznam najfrekventovanejších kolokátov, t. j. slov, ktoré sa s danými podstatnými či prídavnými menami najčastejšie vyskytovali (P. Ďurčo – D. Majchráková a kol., 2017; D. Majchráková – K. Chlpíková – K. Bobeková, 2017, s. 7).

Slovník súčasného slovenského jazyka (ďalej len SSSJ) okrem výkladovej časti heslovitého slova (za značkou „trojuholník“) uvádza aj viacslovné pomenovania a ustálené formuly (za značkou „štvorček“), tak aj frazémy a parémie (za značkou „štvorček s krúžkom“).

Slovník súčasného slovenského jazyka A – G, H – L, M – N z r. 2006, 2011, 2015.

lacný -ná -né 2. st. -nejší príd. 1. ► ktorý stojí málo peňazí; op. drahý: *l. tovar; l. obed; l. dar; lacná rekreácia; lacná energia; lacná výroba; veľmi lacná pracovná sila; drevo bývalo najlacnejším materiálom; Vystavila na obdiv lacní bižutériu alebo vzácne rodinné klenoty; nádhorne opracované.* [V. Šikulová] nehodnotnú □ ekon. **lacné peniaze** označenie pôžičiek, ktoré možno získať pri nízkej úrokovej miere; fin. **lacný úver** za nízke úroky □ **lacné knihy** a) predávané so zľavou b) vydávané v masovom náklade, paperbacky 2. ► ktorý nestojí veľa úsilia; získaný bez námahy, ľahko; syn. ľahký: *l. úspech; lacná sláva, popularita; lacné víťazstvo; lacná korisť; strelit' l. gól* 3. **trochu pejor.** ► ktorý nejde do hĺbky, k podstate, povrchný; ktorý nemá hodnotu, (často umelecky) bezcenný, prázdny: *l. vtíp, fór banálny; l. efekt; l. optimizmus; lacná zábava; lacná útecha, výhovorka; hrdinka z lacného románu; byť zdrojom lacných senzácií; dávať lacné sľuby nemyslené úprimne* □ fraz. **byť z lacného kraja** chcieť niečo kúpiť veľmi lacno al. dostať zadarmo; publ. **lacná krajina** kde je lacno, lacnota, obyč. z hľadiska návštevníka z inej krajiny, turistu; **lacný frajer** neopodstatnené sebavedomý človek; **lacný Jožko** (priv) podomový predavač drobností malej ceny; *to nie je lacný špás* to stojí veľa peňazí; [kúpiť, predat', robiť niečo] *za lacný groš/peniaz* al. *za lacné peniaze* za málo peňazí, lacno □ parem. *čo je lacné, nie je vzácne* al. *čo je vzácne, nie je lacné* iba ťažko získané si vážime; *lacné mäso, riedka polievka* a) z mála nemožno očakávať veľa b) malá námaha nemôže priniesť uspokojivý výsledok

Obr. 2: Ukážka vyhladaného heslovitého slova *lacný* v rámci SSSJ

Z obr. 2 vyplýva, že spojenia *lacný tovar*, *lacný obed*, *lacná energia*, *veľmi lacná pracovná sila* a i. sú voľnými slovnými spojeniami. Spojenia *lacné peniaze*

a *lacné knihy* sú kolokáciami a spojenia *byť z lacného kraja*, *lacný frajer*, *lacný Jožko*, *za lacný peniaz/groš* a i. sú idiómami.

Na kontrolu slovných spojení v anglickom jazyku použijeme viaceré kolokačné slovníky, ako napríklad online Macmillan dictionary (2009 – 2021), Longman Dictionary, OXFORD Collocation Dictionary, Slovník vybraných anglických kolokácií z oblasti obchodnej angličtiny (H. F. Martins, 2017) a Longman Dictionary of Contemporary English – Slovník súčasného anglického jazyka.

4. VÝSLEDKY KORPUSOVEJ ANALÝZY

V rámci korpusovej analýzy sa zameriame na náš prvý cieľ, ktorý pozostáva zo syntetizujúceho prehľadu a následnej analýzy prekladu vybraných kolokácií z anglického do slovenského jazyka.

4.1 Tematický okruh: práca a povolanie

V rámci tematického okruhu *práca a povolanie* bolo dohromady nájdených deväť kolokácií v anglickom jazyku. Ide o nasledovné kolokácie:

painstaking effort – preložené ako *precízna práca*, *usilovná práca*, *piplavá práca*, *namáhavá práca*, *veľká trpezlivosť* a *trvať večnosť*

Vo všetkých variantoch prekladu ide o voľné slovné spojenia.

backbreaking work – preložené ako *namáhavá práca*, *vyčerpávajúca práca*, *ťažká práca*, *ťažká drina*, *krkolomná práca* a *nekonečná drina*

Všetky predošlé preklady sú voľné slovné spojenia.

brisk trade – preložené ako *výborný zisk*, *veľký obchod*, *skvelá tržba*, *ísť skvele* a *čulo obchodovať*

Všetky typy prekladu sú voľné slovné spojenia.

rough trade – preložené ako *drsné zaobchádzanie*, *poľovať v cudzom revíri*, *pochybná existencia* a *zamiešať sa do istých kruhov*

Aj v tomto prípade ide o voľné slovné spojenia.

profitable business – preložené ako *výnosný obchod*, *dostatočný príjem*, *zisková firma*, *lacný peniaz*, *výhodný obchodný vzťah*, *výnosné*, *výborne zarábať* a *zisková baňa*

Dané slovné spojenia sú po preklade do slovenského jazyka voľnými slovnými spojeniami, avšak spojenie *lacný peniaz*, resp. *kúpiť niečo za lacný peniaz* je v slovenčine idiómom (SSSJ, 2011). Tento idióm opisuje fakt, že daná osoba, resp. kupujúci kúpil niečo výhodne, lacno a za málo peňazí. Avšak je potrebné dodať, že tento slovenský ekvivalent je značne posunutý, resp. vyabstrahovaný, pretože vyjadruje len jednu stranu obchodu, a to kupujúcu. Obchod sa však nedá redukovať na jednu stranu, obchod vždy inherentne zahŕňa dve strany, a to kupujúcu i predávajúcu. Z tohto dôvodu nemôže fungovať ako univerzálny ekvivalent.

plush office – preložené ako *luxusná kancelária/prepychová kancelária, honosná kancelária, elegantná kancelária, komfortná kancelária, plyšová kancelária* (doslovný preklad), *prepychová kancelárska miestnosť* a *luxusný kancelársky apartmán*

Vo všetkých variantoch prekladu ide o voľné slovné spojenia.

regional office – preložené ako *miestna kancelária, regionálny úrad, miestna pobočka, oblasťná pobočka, okresné ústredie* a *regionálna kancelária* (doslovný preklad)

Vo všetkých typoch prekladu ide o voľné slovné spojenia.

busy schedule – preložené ako *nabitý program, rušný program, preplnený program, náročný rozvrh, nabitý pracovný program, pracovné zaťaženie, mať práce vyše hlavy, mať plné ruky práce, byť zaneprázdnený, nabitý rozvrh* a *prepchatý rozvrh*

Dané slovné spojenia sú po preklade do slovenského jazyka voľnými slovnými spojeniami, avšak spojenia, resp. preklady *mať práce vyše hlavy, nájsť si na niekoho čas* a *mať plné ruky práce* sú v slovenčine idiómami (SSSJ, 2015).

tight schedule – preložené ako *nabitý program, nabitý rozvrh, časový rozvrh, pevný termín, napätý časový plán, mať veľmi málo času* a *minimálny čas na napláňovanie*

Aj v tomto prípade ide vo všetkých variantoch prekladu o voľné slovné spojenia.

4.2 Tematický okruh: domov a bývanie

V rámci tematického okruhu *domov a bývanie* bolo dohromady nájdených sedem kolokácií v anglickom jazyku. Ide o nasledovné kolokácie:

convenient place – preložené ako *vhodné miesto/príhodné miesto, prístupné miesto, dobré miesto, príjemné miesto* a *byť ako stvorené*

V rámci slovenských prekladov hovoríme o voľných slovných spojeniach, avšak preklad *byť ako stvorené* je podľa SSSJ (2006) idiómom, t. j. veľmi sa na niečo hodiť.

fine house – preložené ako *pekný dom, krásny dom, krásny dom, výstavný dom, slušný dom, prepychový dom, nádherný dom, parádny dom, pekná vilka, veličizný dom, honosný palác* a *fajnový dom* (doslovný preklad)

Vo všetkých typoch prekladu ide o voľné slovné spojenia.

sheltered life – preložené ako *chránený život, striedmy život, utiahnutý život, nenápadný život, skleníkový život, krotký život, fádny život, bezstarostný život, bezpečný život, žiť zápečnícky, žiť v závetrí, žiť ako vo vatičke, žiť ako v klietke, žiť pod ochranou, byť chránený, nezažiť toho dosť, skleník, ulita, žiť utiahnuto a ústranie*

Dva varianty prekladu sú idiómami, a to *žiť ako vo vatičke*, t. j. mať sa veľmi dobre, a *žiť ako v klietke*, t. j. byť obmedzovaný vo voľnosti. Ostatné varianty prekladu sú voľnými slovnými spojeniami.

busy life – preložené ako *rušný život, plodný život, nabitý program, nabitý harmonogram, naplnený život, rušné hemženie, zaujímavý život, mať veľa práce, byť večne zaneprázdnený, mať priveľa roboty a byť priveľmi zaneprázdnený*

Vo všetkých typoch prekladu hovoríme o voľných slovných spojeniach.

empty feeling – preložené ako *pocit prázdna/pocit prázdnoty, zvláštne prázdno, čudný pocit, nepríjemný pocit, nepríjemne driapavý pocit, prázdny pocit* (doslovný preklad), *pocit nepokoja, pocítiť dutú prázdnotu a pocit asketickej prázdnoty*

Všetky typy prekladu sú voľnými slovnými spojeniami.

erie feeling – preložené ako *záhadný pocit/strašidelný pocit, čudný pocit, zvláštny pocit, zvieravý pocit, nepríjemný pocit, desivý pocit, hrozný pocit, divný pocit, desivý pokoj, zvláštny záchvev, čudná nostalgia, tajomná atmosféra, tajomný nádych a tajomný príznak*

Aj v prípade týchto prekladov do slovenčiny hovoríme o voľných slovných spojeniach.

different background – preložené ako *rôzne prostredie/rozličné prostredie, iné pomery, rozdielna vrstva, pestrý genetický pôvod, rozdielny pohľad, rozličná výchova a povstať z iného*

Vo všetkých typoch prekladu ide o voľné slovné spojenia.

4.3 Tematický okruh: šport

V rámci tematického okruhu *šport* bolo dohromady nájdených trinásť kolokácií v anglickom jazyku. Ide o nasledovné kolokácie:

excellent health – preložené ako *výborné zdravie/vynikajúce zdravie, dokonalé zdravie, skvelé zdravie, výborná kondícia, výborný zdravotný stav, skvelý zdravotný stav, cítiť sa výborne, byť úplne zdravý, zdravie výborne slúži, byť zdravý ako ryba a byť zdravý ako buk*

Preklady *býť zdravý ako ryba, byť zdravý ako buk* a *zdravie výborne slúži* sú podľa SSSJ (2006) idiómami, t. j. byť vo veľmi dobrej zdravotnej kondícii a cítiť sa výborne. Ostatné formy prekladu sú voľnými slovnými spojeniami.

ill health – preložené ako *podlomené zdravie/naštrbené zdravie, slabé zdravie, narušené zdravie, chabé zdravie, zhoršené zdravie, zlý zdravotný stav, byť chorľavý, zdravie už neslúži, zdravotné problémy* a *netešiť sa dobrému zdraviu*

Preklad *zdravie už neslúži* je idiómom, t. j. zdravie už nefunguje tak ako kedysi. Ostatné varianty prekladu sú voľnými slovnými spojeniami.

delicate health – preložené ako *krehké zdravie, podlomené zdravie, chatrné zdravie, slabé zdravie, chúlостivé zdravie* a *zdravotné problémy*

Pri všetkých variantoch prekladu hovoríme o voľných slovných spojeniach.

exquisite pleasure – preložené ako *mimoriadne potešenie, nádherná rozkoš, jedinečná rozkoš, náramná radosť, intenzívna rozkoš, intenzívna slasť, dokonalý pô-*

žitok, výnimočný pôžitok, slastný pocit, nesmierne potešenie, nevýslovná rozkoš, rozprávková rozkoš, trýznivá rozkoš, slintat' od blaha a prudký nával rozkoše

Vo všetkých typoch prekladu ide o voľné slovné spojenia.

sheer pleasure – preložené ako *číre potešenie, číra radosť, prosté potešenie, obyčajná radosť, prudká slasť a slastne si vychutnávať*

Opäť hovoríme o voľných slovných spojeniach.

sensual pleasure – preložené ako *zmyselné potešenie, zmyselná rozkoš, zmyslový pôžitok, čistá rozkoš, telesný pôžitok, intenzívne prežívaná radosť, telesné rozptýlenie a zmyselné radovánky*

Vo všetkých typoch prekladu hovoríme o voľných slovných spojeniach.

steely determination – preložené ako *nezlomné odhodlanie/pevné odhodlanie, nepoddajná vôľa, ocelové odhodlanie, ocelová rozhodnosť (doslovné preklady) a chladná rozhodnosť*

Opäť hovoríme o voľných slovných spojeniach.

stubborn determination – preložené ako *vzdorovitá rozhodnosť, nevidaná vytrvalosť, tvrdohlavé odhodlanie, tvrdohlavo si stáť za svojim, tvrdošíjne nástožiť na niečom, zanovitý výraz tváre a vziať si niečo do hlavy*

Preklad *vziať si niečo do hlavy* je podľa SSSJ (2011) idiómom, t. j. zaumieniť si. Ostatné varianty prekladu sú voľnými slovnými spojeniami.

fierce determination – preložené ako *pevné odhodlanie, pevné rozhodnutie, prudká rozhodnosť, nezlomná vôľa, zaťaté odhodlanie, vrúcna odhodlanosť, neochvejné odhodlanie, rázne rozhodnutie, nesmierne odhodlanie, pevne sa rozhodnúť, pevne si zaumieniť a z celej sily*

Vo všetkých typoch prekladu ide o voľné slovné spojenia.

proper training – preložené ako *správny tréning, vhodný tréning, poriadny výcvik, náležitá príprava, primeraný tréning, stále cvičenie, patričný výcvik a patričná výchova*

Vo všetkých typoch prekladu ide o voľné slovné spojenia.

legal training – preložené ako *právnická prax, právnické znalosti, právnický tréning (doslovný preklad), právnické vzdelanie, štúdium práva a právnická škola*

Vo všetkých typoch prekladu ide opäť o voľné slovné spojenia.

social skill – preložené ako *spoločenské zručnosti, spoločenská danosť, styk s ľuďmi, spoločenský život, spoločenské správanie, spoločenské kontakty, spoločenský styk, spoločenský šarm, sociálna zrelosť, spoločenské maniere, sociálne zručnosti a sociálna inteligencia*

Vo všetkých variantoch prekladu ide o voľné slovné spojenia.

considerable skill – preložené ako *značná zručnosť/značná schopnosť, nesmierna zručnosť, pozoruhodné schopnosti, byť v niečom dobrý, mať na niečo talent, skúsený tesár a šikovné ruky*

Aj v tomto prípade hovoríme o voľných slovných spojeniach vo všetkých variantoch prekladu.

4.4 Tematický okruh: umenie a kultúra

V rámci tematického okruhu *umenie a kultúra* bolo dohromady nájdených šesť kolokácií v anglickom jazyku. Ide o nasledovné kolokácie:

liberal art – preložené ako *slobodné umenie, umenie, umelecká oblasť, humanitná vysoká, humanitný predmet, liberálne umenie* (doslovný preklad), *výtvarná akadémia* a *vysoká škola múzických umení*

Preklad *vysoká škola múzických umení* je podľa SSSJ (2015) kolokáciou, t. j. umelecká vysoká škola pripravujúca odborníkov z oblasti divadla, bábkarstva, hudby, tanca, filmu a televíznej tvorby. Ostatné formy prekladu sú voľnými slovnými spojeniami.

slow dance – preložené ako *pomalý tanec* (doslovný preklad), *pomalý balet, pomalá pieseň, pomalý manéver* a *pomalé rytmy*

Vo všetkých typoch prekladu ide o voľné slovné spojenia.

nasty habit – preložené ako *odporný zvyk, hnusný zvyk, príšerný zvyk, nemilý zvyk, zlý zvyk, otrasný zlozvyk, škaredý zvyk, nepekny zvyk, nechutný zvyk* a *hnusný zlozvyk*

Vo všetkých formách prekladu ide o voľné slovné spojenia.

personal habit – preložené ako *osobný návyk, osobný zlozvyk, povahová črta, súkromné veci, čudné zvyky* a *pochybné spôsoby*

Opäť možno hovoriť o voľných slovných spojeniach vo všetkých variantoch prekladu.

filthy habit – preložené ako *hnusný zlozvyk, odporný zlozvyk, mrzký zlozvyk, nezriadené chůtky* a *špinavý habit* (doslovný preklad)

Vo všetkých typoch prekladu ide o voľné slovné spojenia.

extreme gentleness – preložené ako *extrémna nežnosť* (doslovný preklad), *mimoriadna nežnosť, mimoriadna neha* a *prehnaná nežnosť*

Aj v tomto prípade možno vo všetkých variantoch prekladu hovoriť o voľných slovných spojeniach.

4.5 Tematický okruh: cestovanie

V rámci tematického okruhu *cestovanie* bolo dohromady nájdených desať kolokácií v anglickom jazyku. Ide o nasledovné kolokácie:

ultimate destination – preložené ako *konečný cieľ, cieľ, posledné miesto, konečný adresát, konečná, krátka zastávka, posledný kus, koniec cesty, niekde skončiť, cieľ cesty, posledná cesta, ísť do Gustávie* a *mať namierené do Kráľovského divadla*

Preklad *posledná cesta* je podľa SSSJ (2006) idiómom, t. j. pohreb. Ostatné varianty prekladu sú voľnými slovnými spojeniami.

intended destination – preložené ako *určený cieľ, zamýšľaný cieľ, určená adresa, niekam odcestovať a ísť tam, kam má človek namierené*

Vo všetkých typoch prekladu ide o voľné slovné spojenia.

exciting adventure – preložené ako *vzrušujúce dobrodružstvo, napínavé dobrodružstvo, ohromné dobrodružstvo, uchvacujúce dobrodružstvo, vzrušujúci príbeh a vzrušujúca výprava*

Opäť hovoríme o voľných slovných spojeniach.

deft movement – preložené ako *obratný pohyb, šikovný pohyb, ľahký pohyb, zručný pohyb, precízny pohyb, rýchly pohyb a šikovné narábanie*

Aj v tomto prípade hovoríme o voľných slovných spojeniach.

convulsive movement – preložené ako *kŕčovitý pohyb, nervózne sa potrhávať, byť v kŕčoch, kŕčovito sa pohnúť, kŕčovito sa mykať, nepokojne sa vrtieť a prudký kŕč*

Vo všetkých variantoch prekladu hovoríme o voľných slovných spojeniach.

stealthy movement – preložené ako *kradmý pohyb (doslovný preklad), opatrný pohyb, zakrádava chôdza, úsporný pohyb a rovnomerný pohyb*

Vo všetkých variantoch prekladu ide o voľné slovné spojenia.

brilliant plan – preložené ako *vynikajúci plán, geniálny plán, brilantný plán (doslovný preklad), skutočne jedinečný plán, výborný plán, úžasný plán a skvelý plán*

Vo všetkých variantoch prekladu ide o voľné slovné spojenia.

clever plan – preložené ako *múdry plán, bystrý plán, dobrý plán, šikovný plán, dôvtipný plán, skvelý plán, chytrý plán, dômyselný plán a dobre vymyslené*

Aj v tomto prípade ide o voľné slovné spojenia.

wry amusement – preložené ako *ironické pobavenie, sarkastické pobavenie, suché pobavenie, ironický podtón, uštipačný tón, trpký úsmev, trpký úžas, šibalské ohníčky, povýšenecký výraz, pobavenie sa uškrnúť a všetko obrátiť na žart*

Preklad *všetko obrátiť na žart* je idiómom, t. j. nevedieť brať veci vážne a zo všetkého si robiť srandu. Ostatné formy prekladu sú voľnými slovnými spojeniami.

sardonic amusement – preložené ako *ironické pobavenie, trpké pobavenie, ironický tón, ironický úsmev, trpko pobavený a posmešné pobavenie*

Aj v tomto prípade ide o voľné slovné spojenia.

5. DISKUSIA

V rámci diskusie sa zameriame na náš druhý stanovený cieľ, ktorý pozostáva zo skúmania vplyvu kontextu a prekladateľských rozhodnutí vo vzťahu k translácii daných kolokácií v beletrii.

5.1 Tematický okruh: práca a povolanie

Vybrané substantívum v rámci tematického okruhu *práca a povolanie* je substantívum *business*. V korpuse sa vyskytuje 20 290-krát. Toto substantívum sme si

zvolili preto, lebo biznis je jednou zo súčastí práce a povolania. Mnoho ľudí si zarába na živobytie práve tým, že majú rozbehnuté rôzne formy biznisu. V rámci kolokačnej štatistiky pre anglický jazyk sú asociačné miery anglickej kolokácie *profitable business* nasledovné: MI-score = 18,223, T-score = 3,606 a logDice = 10,189. V rámci kolokačnej štatistiky pre slovenský jazyk sú asociačné miery slovenského prekladu *výhodný obchod* nasledovné: MI-score = 20,729, T-score = 3,873 a logDice = 12,819.

Spojenie *profitable business* v anglickom jazyku naozaj je kolokáciou. Indikuje to vysoká hodnota MI v korpuse (18,223) a potvrdzuje to aj Martins (2017, s. 22). V slovenskom jazyku ide o voľné slovné spojenie aj napriek vysokej hodnote MI (20,729) v slovensko-anglickej časti paralelného podkorpusu. Avšak preklad *lacný peniaz*, t. j. *kúpiť niečo za lacný peniaz* je podľa SSSJ (2011) idióm.

V spojení s adjektívom *profitable* sa dané substantívum vyskytuje 13-krát. Preklady anglickej kolokácie *profitable business* nájdené v anglicko-slovenskej paralelnej časti SNK^[6] sú nasledovné: *výnosný obchod* (4), preložili Tamara Chovanová a Milada Paulenová; *dostatočný príjem* (1), preložil Milan Kopecký; *lacný peniaz* (1), preložila Elvíra Haugová; *zisková firma* (1), preložila Jarmila Samcová; *výhodný obchodný vzťah* (1), neznámy prekladateľ; *výnosné* (3), preložila Katarína Karovičová; *zisková baňa* (1), preložila Viera Detková; *výborne zarábať* (1), preložil Viktor Krupa.

Slovné spojenie *profitable business* bolo preložené explicitačne ako *výhodný obchodný vzťah*, kalkovo *zisková firma*, modulačne *lacný peniaz* či *dostatočný príjem*.

Modulačno-idiomatickým prekladom *lacný peniaz* opisovala prekladateľka Elvíra Haugová starú fabriku, ktorú mohol Clay z diela *Vnútorňý oheň* od Kat Martiновой získať lacnejšie a výhodnejšie.

Ďalší modulačný preklad *dostatočný príjem* bol použitý prekladateľom Milanom Kopeckým. Prekladateľ opisoval obchod, ktorý poskytoval rodine zdroj peňazí a stal sa pre nich postačujúcim prostriedkom na zaobstaranie živobytia.

Explicitačným prekladom *výhodný obchodný vzťah* opisoval neznámy prekladateľ spojenectvo dvoch rodinných podnikov, ktoré po spojení zosilneli.

Kalkový preklad *zisková firma* opisoval firmu Saxony Franklin, ako to vyplývalo z účtovných kníh. Kalkovo-modulačný preklad *zisková baňa*, ktorý použila prekladateľka Viera Detková, označoval rodinnú baňu, ktorú Tolliver Deene premenil na prosperujúci rodinný podnik, ktorý sa stal prameňom bohatstva pre celú rodinu.

Generalizačno-transpozičným prekladom *výnosné* opisovala prekladateľka Katarína Karovičová pestovanie cukrovej trstiny aj v čase krízy.

Napokon prekladateľ Viktor Krupa komunikatívno-explicitačným prekladom *výborne zarábať* poukazoval na tesára, ktorý sa výborne živil svojím remeslom.

Ekvivalenčným prekladom *výnosný obchod* opisovali prekladateľky Tamara Chovanová a Milada Paulenová výhodnú kúpu kosačky v akcii alebo vzájomnú dohodu dvoch kamarátov o prerozdelení majetku po ich zosnulom kamarátovi z vysokej školy.

Z korpusovej analýzy slovného spojenia *profitable business* vyplýva, že toto slovné spojenie sa vyskytuje v troch sémantických oblastiach, a to v obchodnej (*výnosný obchod*, *výnosné*, *lacný peniaz*), v pracovnej (*dostatočný príjem*, *výborne zarábať*) a v podnikateľskej oblasti (*zisková firma*, *zisková baňa*, *výhodný obchodný vzťah*). Prekladatelia vychádzali z kontextu, v ktorom bolo dané slovné spojenie použité. Variant prekladu teda závisel od toho, o čo v danom texte išlo. V rámci prekladov boli spomenuté tri oblasti, a to obchodná, pracovná a podnikateľská. Prekladatelia sa navyše vo všetkých oblastiach prekladu snažili hľadať vhodné slovné spojenia aj v inom ako v ich prvotnom význame. Tým preukázali svoju výbornú interpretačnú prekladateľskú kompetenciu.

5.2 Tematický okruh: domov a bývanie

Vybrané substantívum v rámci tematického okruhu *domov a bývanie* je substantívum *life*. V korpuse sa vyskytuje 68 129-krát. Toto substantívum sme si zvolili preto, lebo život je typickou súčasťou domova. V usporiadanom domove sa život môže naplno a plnohodnotne rozvíjať. V rámci kolokačnej štatistiky pre anglický jazyk sú asociačné miery anglickej kolokácie *sheltered life* nasledovné: MI-score = 18,671, T-score = 5,831 a logDice = 11,898. V rámci kolokačnej štatistiky pre slovenský jazyk sú asociačné miery slovenského prekladu *chránený život* nasledovné: MI-score = 14,160, T-score = 8,660 a logDice = 8,911.

Spojenie *sheltered life* v anglickom jazyku je kolokáciou, ako to indikuje vysoká hodnota MI v korpuse (18,671). Potvrdzuje to aj slovník Longman Dictionary. V slovenskom jazyku ide o voľné slovné spojenia aj napriek vysokej hodnote MI (14,160) v slovensko-anglickej časti podkorpusu. Avšak preklady *žiť ako vo vatičke*, t. j. mať sa veľmi dobre, a *žiť ako v klietke*, t. j. byť obmedzovaný vo voľnosti, sú idiómami. Ostatné formy prekladu do slovenského jazyka sú voľnými slovnými spojeniami.

V spojení s adjektívom *sheltered* sa dané substantívum vyskytuje 34-krát. Prekladové ekvivalenty anglickej kolokácie *sheltered life* nájdené v anglicko-slovenskej paralelnej časti SNK^[6] sú nasledovné: *chránený život* (3), neznámy prekladateľ; *striedmy život* (3), neznámy prekladateľ; *utiahnutý život* (2), preložil Tomáš Trancygier; *nenápadný život* (2), neznámy prekladateľ; *skleníkový život* (3), preložil Juraj Vojtek; *krotký život* (3), neznámy prekladateľ; *fádny život* (1), preložila Nora Hrušková; *bezstarostný život* (1), preložila Oľga Ruppeldtová-Andrášová; *bezpečný život* (1), neznámy prekladateľ; *žiť zápečnícky* (1), preložil Otakar Kořínek; *žiť v závetri*

(1), preložil Otakar Kořínek; *žiť ako v kletke* (1), preložila Dáša Zvončeková; *žiť ako vo vatičke* (1), neznámy prekladateľ; *žiť pod ochranou* (1), neznámy prekladateľ; *byť chránený* (2), preložila Adriana Oravcová; *nezažiť toho dost'* (1), preložila Miriam Ghaniová; *žiť utiahnuto* (3), preložili Tamara Chovanová a Alexandra Ruppeldtová; *ulita* (1), preložila Mária Orliková; *ústranie* (2), preložili Tamara Chovanová a Viktor Krupa; *skleník* (1), preložila Tamara Chovanová.

Generalizačno-transpozičné preklady *ulita*, *ústranie* či *skleník* vyjadrovali rezervovaný spôsob života spomínaných postáv.

Verný preklad *striedmy život*, komunikatívny preklad *krotký život*, sémantický preklad *nenápadný život*, verný preklad *utiahnutý život* či modulačný preklad *skleníkový život* vyjadrovali, že spomínané postavy v dielach sa vyznačujú svojou skromnosťou a nepotrpia si na drahé a prepychové veci, ale dokážu žiť aj veľmi jednoducho.

Komunikatívnym prekladom *fádny život* poukazovala prekladateľka Nora Hrušková na spôsob, akým žila Lucy z diela od Julie Quinnovej *Na ceste k sobášu*. Jej spôsob života považovala za jednotvárný a stereotypný.

Ekvivalenčným prekladom *bezstarostný život* poukazovala prekladateľka Oľga Ruppeldtová-Andrášová na skutočnosť, že daná postava nikdy nezažila v živote nič, čo by ju poriadne vykoľajilo alebo jej prinieslo pocit nepohodlia.

Sémantickým prekladom *bezpečný život* poukazoval neznámy prekladateľ na to, že spoločný život dvoch mladých zamilovaných ľudí, ktorým na sebe záleží, je aj bezpečný, pretože obaja si navzájom ponúkajú bezpečný priestor, v ktorom môžu spoločne fungovať a rásť.

Explicitačno-transpozičné preklady *žiť utiahnuto*, *žiť zápečnícky* a *žiť v závetrí* opisujú samotársky spôsob života daných postáv, ktorým tento spôsob vyhovuje.

Idiomatickým prekladom *žiť ako v kletke* vyjadrila prekladateľka Dáša Zvončeková obmedzenosť slobody pohybu danej postavy, pretože jej manžel bol veľmi žiarlivý. Naopak, ďalší idiomatický preklad *žiť ako vo vatičke* vyjadroval komfort, v ktorom ľudia žili.

Explicitačno-transpozičné preklady *žiť pod ochranou* a *byť chránený* vyjadrovali bezpečie, ktoré z daných miest plynulo. Napokon explicitačný preklad *nezažiť toho dost'* pochádzal z diela Jo Beverleyovej *Hazard s láskou*. Anne v konkrétnom kontexte spomenula, ako sa ešte neviezla na drožke, a na to jej de Vere povedal, že ešte toho asi veľa v živote nezažila.

Z korpusovej analýzy slovného spojenia *sheltered life* vyplývajú nasledovné sémantické oblasti aplikácie prekladu: 1. Život môže mať charakter bezpečného a láskyplného miesta. Vyjadrujú to preklady *chránený život*, *bezpečný život*, *byť chránený* a *žiť pod ochranou*. 2. Život môže byť niekedy nudný. Vyjadrujú to preklady *žiť zápečnícky*, *krotký život*, *nenápadný život* a *fádny život*. 3. Život môže niekedy vzbudiť aj

pocit strachu a neistoty. Vyjadrujú to preklady *utiahnutý život*, *skleníkový život*, *žiť utiahnuto*, *ulita*, *skleník*, *ústranie*, *žiť v závetrí*, *nezažiť toho dosť*, *žiť ako v klietke* a *striedmy život*. 4. Život môže byť napokon veľmi pohodový. Vyjadrujú to preklady *bezstarostný život* a *žiť ako vo vatičke* (aj *žiť ako v bavlnke*, *žiť/mat' sa ako prasa v žite* a i.). I v tomto tematickom okruhu možno vidieť, že oblasti aplikácie prekladu sú rôzne a závisí od kontextu, ako je dané slovné spojenie preložené. Navyše prekladatelia sa snažili zachovať variabilitu prekladu tým, že v spomínaných oblastiach aplikácie siahli po rôznych variantoch prekladových ekvivalentov, čím obohatili cieľový text.

5.3 Tematický okruh: šport

Vybrané substantívum v rámci tematického okruhu šport je substantívum *determination*. V korpuse sa vyskytuje 1 302-krát. Toto substantívum sme si zvolili preto, lebo odhodlanie je neodmysliteľným prvkom pri podávaní dobrých športových výkonov v akomkoľvek druhu športu. V rámci kolokačnej štatistiky pre anglický jazyk sú asociačné miery anglickej kolokácie *stubborn determination* nasledovné: MI-score = 16,078, T-score = 3,000 a logDice = 7,557. V rámci kolokačnej štatistiky pre slovenský jazyk sú asociačné miery slovenského prekladu *tvrdohlavé odhodlanie* nasledovné: MI-score = 15,715, T-score = 5,000 a logDice = 8,881.

Spojenie *stubborn determination* v anglickom jazyku je kolokáciou, ako to indikuje vysoká hodnota MI v korpuse (16,078). Potvrzuje to aj online kolokačný slovník Macmillan dictionary (2009 – 2021). V slovenskom jazyku ide o voľné slovné spojenia aj napriek vysokej hodnote MI v slovensko-anglickom paralelnom podkorpuse (15,715). Avšak preklad *vziať si niečo do hlavy*, t. j. zaumieniť si je v slovenskom jazyku idiómom (SSSJ, 2011).

V spojení s adjektívom *stubborn* sa dané substantívum vyskytuje 9-krát. Preklady anglickej kolokácie *stubborn determination* nájdené v anglicko-slovenskej paralelnej časti SNK^[6] sú nasledovné: *vzdorovitá rozhodnosť* (2), preložil Ján Dulla; *nevídaná vytrvalosť* (1), preložila Danica Gondová; *tvrdohlavé odhodlanie* (2), preložili Alena Redlingerová a Ľuba Kukučková; *zanovitý výraz tváre* (1), preložila Jana Nagyová; *tvrdohlavo si stát za svojím* (1), neznámy prekladateľ; *tvrdosť* (1), preložila Jana Melcerová; *vziať si niečo do hlavy* (1), preložila Marta Frühaufová.

Modulačno-komunikatívnym prekladom *nevídaná vytrvalosť* opisovala prekladateľka Danica Gondová vytrvalosť ženy, ktorá sa stala výbornou jazdkyňou práve vďaka svojej neobľomnej vôli.

Kalkovým prekladom *tvrdohlavé odhodlanie* opisovali prekladateľky Alena Redlingerová a Ľuba Kukučková odhodlanie ženy, ktorá odišla na dlhú púť, aby našla svojich rodičov. Zistila totiž, že je adoptovaná a chcela sa dozvedieť viac o svojom pôvode.

Explicitačným prekladom *zanovitý výraz tváre* opisovala Jana Nagyová výraz tváre ženy, ktorá si bola istá, že jej priateľ ju klame. On sa zo všetkých síl snažil, aby mu uverila, no márne, pretože jeho činy hovorili o opaku.

Explicitačno-transpozíčnými prekladmi *tvrdohlavo si stát' za svým* alebo *tvrdodšijne nástojit' na niečom* opisovali Jana Melcerová a neznámy prekladateľ povahové črty postáv, ktorých povahu ich priatelia už dobre poznali a vedeli, že sa len tak nevzdajú.

Idiomatickým prekladom *vziať si niečo do hlavy* opisovala Marta Frühaufová postavu, ktorá sa za každú cenu chcela dostať do Texasu aj napriek tomu, že jej priatelia to nechceli dovoliť. Poznali Texas ako nebezpečné mesto, v ktorom sa často diali výtržnosti rôzneho druhu.

Z korpusovej analýzy slovného spojenia *stubborn determination* vyplýva, že toto slovné spojenie sa vyskytuje v troch sémantických oblastiach: 1. výkony v športe (*vzdorovitá rozhodnosť, nevidaná rozhodnosť*), 2. povahová črta človeka (*tvrdohlavé odhodlanie, tvrdohlavo si stát' za svým, vziať si niečo do hlavy, tvrdodšijne nástojit' na niečom*), 3. nezhody medzi priateľmi, manželmi a pod. (*zanovitý výraz tváre*). Vo všetkých troch sémantických oblastiach možno vidieť rôzne formy prekladu. Nešlo o jedného a toho istého prekladateľa, ktorý by sa snažil o „spestrenie“ textu. Skôr išlo o rozličných prekladateľov, ktorí sa rozhodli použiť synonymické prvky pri preklade, t. j. nepridržali sa iba prvého významu slovného spojenia.

5.4 Tematický okruh: umenie a kultúra

Vybrané substantívum v rámci tematického okruhu umenie a kultúra je substantívum *art*. V korpuse sa vyskytuje 7 362-krát. Toto substantívum sme si zvolili preto, lebo tematicky spadá do okruhu umenie a kultúra a predstavuje jedno z najzákladnejších slov v danej tematickej oblasti, je dokonca v samotnom názve témy. V rámci kolokačnej štatistiky pre anglický jazyk sú asociačné miery anglickej kolokácie *liberal art* nasledovné: MI-score = 17,904, T-score = 4,359 a logDice = 10,409. V rámci kolokačnej štatistiky pre slovenský jazyk sú asociačné miery slovenského prekladu *slobodné umenie* nasledovné: MI-score = 18,669, T-score = 4,000 a logDice = 11,111.

Hodnota MI v korpuse (17,904) indikuje, že dané slovné spojenie je kolokáciou. Slovné spojenie *liberal art/-s* v anglickom jazyku je naozaj kolokáciou, ako to uvádza aj slovník súčasného anglického jazyka Longman Dictionary of Contemporary English. Slovník uvádza, že dané slovné spojenie je kolokáciou opisujúcou oblasť učenia zameranú na rozvoj myslenia jednotlivca a na rozvoj jeho všeobecných vedomostí. V slovenskom jazyku je toto slovné spojenie voľným slovným spojením (v zmysle umenie bez hraníc) aj napriek vysokej hodnote MI v slovensko-anglickej paralelnej časti podkorpusu (18,669). Avšak preklad *Vysoká škola múzických umení*

je aj podľa SSSJ (2015) v slovenskom jazyku kolokáciou, t. j. umelecká vysoká škola pripravujúca odborníkov z oblasti divadla, bábkarstva, hudby, tanca, filmu a televíznej tvorby.

V spojení s adjektívom *liberal* sa dané substantívum vyskytuje 19-krát. Preklady anglickej kolokácie *liberal art* nájdené v anglicko-slovenskej paralelnej časti SNK^[6] sú nasledovné: *slobodné umenie* (8), preložili Danica Gondová, Patrik Frank a Martin Štulajter; *umenie* (4), preložili Miriam Ghaniová a Marína Gálisová; *umelecká oblasť* (2), preložila Miriam Ghaniová; *humanitný predmet* (1), neznámy prekladateľ; *humanitná vysoká* (1), preložila Marína Gálisová; *vysoká škola múzických umení* (1), preložila Melita Albrechtová; *výtvarná akadémia* (1), preložil Jozef Kot; *liberálne umenie* (1), neznámy prekladateľ.

V ôsmich prípadoch bolo spojenie *liberal art* preložené ako *slobodné umenie*, v štyroch prekladoch ako *umenie*. V prípade generalizačného prekladu *umenie* prekladateľky Marína Gálisová a Miriam Ghaniová nahradili spojenie *liberal art* jedným slovom a v podstate tak toto spojenie zovšeobecnil. Urobili tak zrejme preto, lebo z kontextu bolo možné pochopiť, o čo ide, aj bez bližšieho špecifikovania typu umenia.

V rámci dvoch prekladov bolo spojenie *liberal art* preložené modulačne ako *umelecká oblasť* alebo *humanitný predmet*. Modulačný preklad *umelecká oblasť* prekladateľka Miriam Ghaniová použila zrejme preto, lebo chcela použiť iné pomenovanie, snažila sa nájsť iný spôsob, ako možno zachytiť podstatu kontextu tým, že použila moduláciu. Ďalší modulačný preklad *humanitný predmet* pochádzal z originálu *liberal arts course*.

V prípade troch prekladových ekvivalentov bol použitý modulačno-explicitačný preklad, a to *humanitná vysoká*, *vysoká škola múzických umení* a *výtvarná akadémia*. Všetky tieto slovné spojenia vychádzali z kontextu, v ktorom boli použité a prekladatelia ich preložili tak, aby čitateľovi bolo jasné, o čo v danom texte ide. V jednom prípade bol použitý kalkový (doslovný) preklad *liberálne umenie*. Prekladateľ nebol uvedený.

Z korpusovej analýzy slovného spojenia *liberal art* vyplýva, že toto slovné spojenie sa vyskytuje v dvoch sémantických oblastiach: 1. v umeleckej oblasti (*slobodné umenie*, *umelecká oblasť*, *umenie*, *liberálne umenie*) a 2. v akademickej oblasti (*humanitný predmet*, *výtvarná akadémia*, *humanitná vysoká*, *Vysoká škola múzických umení*). Varianty prekladu aj v tomto prípade záviseli od kontextu použitia a od rozhodnutí prekladateľa, ktoré ovplyvnili voľbu slovenského ekvivalentu, popr. substitučný prvok vo forme iného prekladateľského postupu.

5.5 Tematický okruh: cestovanie

Vybrané substantívum v rámci tematického okruhu cestovanie je substantívum *destination*. V korpuse sa vyskytuje 1 239-krát. Toto substantívum sme si zvolili preto,

lebo v rámci cestovania sa veľmi často spomínajú rôzne destinácie, resp. cestovateľské ciele, ktoré by ľudia chceli dosiahnuť a kam by sa chceli dostať. V rámci kolokačnej štatistiky pre anglický jazyk sú asociačné miery anglickej kolokácie *ultimate destination* nasledovné: MI-score = 16,931, T-score = 4,899 a logDice = 9,794. V rámci kolokačnej štatistiky pre slovenský jazyk sú asociačné miery slovenského prekladu *konečný cieľ* nasledovné: MI-score = 18,729, T-score = 4,796 a logDice = 11,647.

Spojenie *ultimate destination* v anglickom jazyku je kolokáciou, ako to naznačuje vysoká hodnota MI v korpuse (16,931). Potvrdzuje to aj online kolokačný slovník Online OXFORD Collocation Dictionary. V slovenskom jazyku ide o voľné slovné spojenia aj napriek vysokej hodnote MI v slovensko-anglickej paralelnej časti podkorpusu (18,729). Avšak preklad *posledná cesta* je idiómom (SSSJ, 2006). Ide o význam *posledná cesta*, t. j. pohreb.

V spojení s adjektívom *ultimate* sa dané substantívum vyskytuje 24-krát. Preklady anglickej kolokácie *ultimate destination* nájdené v anglicko-slovenskej paralelnej časti SNK^[6] sú nasledovné: *konečný cieľ* (4), preložili Otakar Kořínek a Hviezdoslav Herman; *cieľ* (5), preložili Dušan Janák a Milada Paulenová; *konečná* (2), preložila Katarína Jusková; *posledné miesto* (1), preložila Miroslava Majerčíková; *konečný adresát* (1), preložil Pavel Vilikovský; *krátka zastávka* (1), preložila Danica Gondová; *posledný kus* (1), preložil Otakar Kořínek; *posledná cesta* (2), preložila Milada Paulenová; *ísť do Gustávie* (1), preložila Alena Redlingerová; *mať namierené do Kráľovského divadla* (1), preložil Tomáš Trancygier; *koniec cesty* (1), preložil Hviezdoslav Herman; *cieľ cesty* (2), preložila Dana Brenčíčová; *niekde skončiť* (2), preložila Eva Kováčová.

V siedmich prípadoch bol použitý generalizačný preklad *cieľ* a generalizačno-transpozičný preklad *konečná*. Slovo *konečná* sa v slovenskom jazyku používa na označenie konca cesty, ktorú má cestujúci pred sebou, a je v našom jazykovom systéme pomerne zaužívané. Slovo *cieľ* rovnako označuje konečnú stanicu v rámci zvoleného cestovateľského cieľa.

Verným prekladom *posledné miesto* a ekvivalenčným prekladom *konečný adresát* opisovali prekladatelia Miroslava Majerčíková a Pavel Vilikovský cieľovú rovinu pred dosiahnutím zvoleného cestovateľského cieľa.

Komunikatívnym prekladom *krátka zastávka* opisovala Danica Gondová dočasné útočisko rodiny, ktorá strávila víkend v horách na chate. Toto miesto budilo u nich pocit bezpečia a ochrany.

Modulačným prekladom *posledný kus* opisoval Otakar Kořínek posledný kus (cesty), ktorý mal turista pred sebou. V kontexte išlo o opis výstupu na obrovskú horu.

Idiomatickým prekladom *posledná cesta* opisovala Milada Paulenová sprevádzanie mŕtveho človeka na jeho poslednej ceste. Išlo o opis pohrebných obrádov.

Explicitačnými prekladmi *ísť do Gustávie* a *mať namierené do Kráľovského divadla* opisovali prekladatelia Alena Redlingerová a Tomáš Trancygier presne stanovené ciele dotýčnych postáv v dielach. Recipient tak mohol lepšie pochopiť daný kontext.

Ďalšími explicitačnými prekladmi *koniec cesty* a *cieľ cesty* prekladatelia Hviezdoslav Herman a Dana Brenčíčová opäť opisovali konečnú zastávku v rámci cestovania. Išlo o opis hôr, ktoré boli pre turistu cieľovou rovinkou, alebo o opis poslednej turistickej atrakcie naplánovanej počas cesty okolo sveta.

Modulačným prekladom *niekde skončiť* opisovala Eva Kováčová scénu, v ktorej sa vrah snažil zahľadiť stopy po spáchanom zločine. Perinu hodil do kozuba (skončila v kozube), aby tak zničil aj posledné možné dôkazové materiály.

Z korpusovej analýzy slovného spojenia *ultimate destination* vyplýva, že toto slovné spojenie môže byť použité v štyroch sémantických oblastiach: 1. ukončenie životnej púte (*posledná cesta*), 2. koniec nejakej cesty v zmysle výletu (*cieľ, konečný cieľ, posledné miesto, konečná, konečný adresát, cieľ cesty, koniec cesty, posledný kus, niekde skončiť*), 3. konkrétne stanovený cieľ cesty (*ísť do Gustávie, mať namierené do Kráľovského divadla*), 4. dočasné miesto zotrvania (*krátka zastávka*). Rôzne aplikačné zložky indikovali rôzne varianty prekladu, ktoré daní prekladatelia volili na základe významu vyplývajúceho z kontextu. Aj keď išlo o rôznych prekladateľov, možno povedať, že druhotné významy slovného spojenia *ultimate destination* prispievali k obohateniu cieľového textu a zároveň aj k obohateniu slovnej zásoby recipienta.

6. ZHRNUTIE VÝSLEDKOV

V rámci nášho výskumu bolo celkovo analyzovaných štyridsaťpäť rôznych kolokácií z tematických okruhov *práca a povolanie, domov a bývanie, šport, umenie a kultúra a cestovanie*.

Výsledky výskumu štúdie priniesli zaujímavé zistenia. Všetky skúmané anglické kolokácie boli po preklade do slovenčiny buď voľnými slovnými spojeniami (67 %), alebo idiómami (31 %).

S výnimkou jedného prekladového ekvivalentu (2 %), ktorý bol v slovenskom jazyku kolokáciou. Išlo o preklad anglickej kolokácie *liberal art – Vysoká škola múzických umení*.

Štrnásť variantov prekladu bolo v slovenskom jazyku idiómami (tab. 1).

Tab. 1: Sumarizácia výsledkov slovenských prekladov anglických kolokácií vo funkcii idiómu

Anglická kolokácia	Slovenský preklad vo funkcii idiómu
<i>busy schedule</i>	<i>nájsť si na niekoho čas, mať plné ruky práce, mať práce vyše hlavy</i>
<i>convenient place</i>	<i>byť ako štvorené</i>
<i>excellent health</i>	<i>zdravie výborne slúži, byť zdravý ako ryba, byť zdravý ako buk</i>
<i>ill health</i>	<i>zdravie už neslúži</i>
<i>profitable business</i>	<i>lacný peniaz, resp. kúpiť niečo za lacný peniaz</i>

<i>sheltered life</i>	<i>žiť ako vo vatičke, žiť ako v klietke</i>
<i>stubborn determination</i>	<i>vziať si niečo do hlavy</i>
<i>ultimate destination</i>	<i>posledná cešťa</i>
<i>wry amusement</i>	<i>obrátiť niečo na žart</i>

7. ZÁVER

Z výsledkov korpusovej analýzy možno konštatovať, že dôležitú úlohu pri určení toho, o aké slovné spojenie išlo, zohrával prekladový aspekt, resp. rozhodovanie prekladateľa (jeho interpretačná prekladateľská kompetencia), v závislosti od kontextu, v ktorom sa dané slovné spojenie, resp. kolokácia nachádzala. Z kontextu potom vyplývalo aj to, pre aký variant prekladu sa prekladateľ rozhodol. Z našej kontrastívnej analýzy vyplynulo, že prekladatelia sa snažili zachovať variabilitu prekladu kolokácií, čo možno vidieť v rôznych aplikačných kontextoch prekladov. Pri preklade používali nielen prvotný, ale aj druhotný význam daných slovných spojení, čo dokazovalo ich výbornú prekladateľskú kompetenciu, predovšetkým interpretačnú. Z translatologického hľadiska možno konštatovať, že takýto prístup vedie k obohateniu cieľového textu a jazyka o nové lexikálne prvky, a rovnako prispieva k adekvátnemu prekladu z hľadiska translátu.

Prínosom nášho článku je konfrontačný výskum kolokácií v anglickom a v slovenskom jazyku; vyzdvihnutie miesta prekladu v rámci korpusovej lingvistiky; prepojenie lingvistického a literárneho aspektu, t. j. využitie umeleckých textov na lingvisticko-translatologickú analýzu a využitie výskumného materiálu aj na edukačné účely, t. j. pri výučbe anglického i slovenského jazyka.

Vzhľadom na širší interlingválny výskum považujeme za perspektívne potvrdiť význam korpusov pri translácii a uskutočniť experiment, v ktorom by sa porovnávala kvalita prekladu kolokácií bez použitia korpusu a pri jeho využití a i. Rovnako zaujímavé by bolo porovnanie širšieho diapazónu jazykov (napr., nemecký jazyk, francúzsky jazyk a i.), resp. preklad z anglického do nemeckého jazyka alebo do iného zvoleného jazyka, pričom slovenský jazyk by bol použitý ako medzijazyk.

Literatúra

- BAKER, Mona: In other words: A coursebook on Translation. London: Routledge 1992, s. 49 – 51.
- BENKO, Vladimír a kol.: Webové korpusy ARANEA. Učebnica pre učiteľov cudzích jazykov, prekladateľov, tlmočníkov, filológov a študentov filologických odborov. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2019, s. 42 – 44.
- CALTÍKOVÁ, Milada: Slovenský jazyk a literatúra. Bratislava: Enigma 2002, s. 35 a 50.
- COWIE, Antony P. et al.: General Introduction. In: Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. Vol. 2. Phrase, Clause and Sentence Idioms. Oxford – London – Cape Town: Oxford University Press 1983, s. x. – xvii a 25.

- CRUSE, David Alan: *Lexical Semantics*. Cambridge – New York – Sydney: Cambridge University Press 1985, s. 40.
- ČERMÁK, František: Syntagmatika slovníku: typy lexikálních kombinací. In: *Čeština – univerzália a specifika*. 3. Eds. Z. Hladká – P. Karlík. Brno: Masarykova univerzita v Brně 2001, s. 254.
- ĐURČO, Peter: Feste Wortverbindungen im Kontrast. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda 2010. In: *Philologia*, 2019, roč. XXIX, č. 1 – 2, s. 66.
- ĐURČO, Peter: Zásady spracovania slovníka kolokácií slovenského jazyka, s. 4. Dostupné na: <http://www.vronk.net/wicol/images/Zasady.pdf> (cit. 14. 7. 2021).
- ĐURČO, Peter – MAJCHRÁKOVÁ, Daniela a kol.: *Slovník slovných spojení. Podstatné mená*. Bratislava: Veda – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave – Filozofická fakulta UCM v Trnave 2017, s. 9 – 12.
- FIRTH, John Rupert: *Papers in Linguistics*. London: Oxford University Press 1957, s. 96.
- GROMOVÁ, Edit: *Teória a didaktika prekladu*. Nitra: Filozofická fakulta UKF 2003, s. 75.
- HAUSMANN, Franz Joseph: *Kollokationen im Deutschen Wörterbuch. Ein Beitrag zur Theorie des lexikographischen Beispiels*. In: *Lexikographie und Grammatik. Akten des Essener Kolloquismus zur Grammatik im Wörterbuch von 28. bis 30. 06. 1984*. Tübingen: Max Niemeyer 1984, s. 118.
- HEBRON, Malcolm: *Mastering the language of literature*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York: Palgrave Macmillan 2004, s. 133.
- HOEY, Michael: *Lexical Priming: A New Theory of Words and Language*. London: Routledge 2005, s. 158 – 159.
- JABER, Jamal: *A Textbook of Translation Concepts, Methods and Practice*. Al-Alin: University Book House 2005, s. 191 – 193.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Problém vymedzenia kolokácií. In: *Jazykovedný časopis*, 2007, roč. 58, č. 2, s. 84.
- LEVÝ, Jiří: *Umění překladu*. Praha: Československý spisovatel 1963, 283 s.
- MAJCHRÁKOVÁ, Daniela: Korpusový pohľad na spájatelnosť slov. In: *Slovenská reč*, 2011, roč. 76, č. 1 – 2, s. 84 – 90.
- MAJCHRÁKOVÁ, Daniela – ĐURČO, Peter: Compiling the first dictionary of Slovak collocations. In: *Feste Wortverbindungen und Lexikographie. Kolloquium zur Lexikographie und Wörterbuchforschung. Lexicographica, Series Maior 138*. Berlin – New York: De Gruyter 2010, s. 103 – 114.
- MAJCHRÁKOVÁ, Daniela – CHLPIKOVÁ, Katarína – BOBEKOVÁ, Kristína: *Slovník kolokácií prídavných mien v slovenčine*. Bratislava: Veda 2017, s. 7 – 12.
- MARTINS, Hélder Fanha: *Selected Collocations in English: Contribution to Business English Fluency*. Lisbon: Lisbon Accounting and Business School/ Lisbon Polytechnic Institute 2017, s. 22. Dostupné na: <https://repositorio.ipl.pt/bitstream/10400.21/7174/1/Selected%20Collocations%20in%20English-contributions%20to%20business%20English%20fluencyVF.pdf> (cit. 14. 7. 2021).
- MISTRÍK, Jozef: *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava: Obzor 1993, s. 405.
- MUNDAY, Jeremy: *Introducing Translation Studies. Theories and Applications*. London and New York: Routledge 2016, s. 88 – 93.
- NEWMARK, Peter: *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall 1988, s. 45 – 47.
- ORSOLYA, Gabriela: Kontrastívny výskum verbálnych kolokácií. In: *Varia XXV. Zborník príspevkov z XXV. kolokvia mladých jazykovedcov (Časť – Papiernička 23. – 25. 11. 2016)*. Bratislava: Slovenská jazyková spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV 2017, s. 287 – 293.
- PARROT, Martin: *Grammar for English Language Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press 2010, s. 124.
- PECINA, Pavel – HOLUB, Martin: *Sémanticky významné kolokácie*. Praha: Universitas Carolina Pragensis 2002, s. 7 – 8.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. [1. zv.]. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/> (cit. 14. 7. 2021).
- Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. [2. zv.]. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/> (cit. 14. 7. 2021).

Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. [3. zv.]. Hl. red. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2015.
Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/> (cit. 14. 7. 2021).
VAJIČKOVÁ Mária – LUŽA, Felícia Marilena: Ako ovplyvňuje typologická príslušnosť tvorbu kolokácií v cudzom jazyku. Na pozadí slovenčiny, nemčiny a rumunčiny. In: *Philologia*, 2019, roč. XXIX, č. 1 – 2, s. 17 – 34.

Internetové a korpusové zdroje:

- [1] Longman Dictionary. Dostupné na: a sheltered life/childhood/upbringing etc | meaning of a sheltered life/childhood/upbringing etc in Longman Dictionary of Contemporary English | LDOCE (ldoceonline.com) (cit. 14. 7. 2021).
- [2] Longman Dictionary of Contemporary English. Dostupné na: liberal arts | meaning of liberal arts in Longman Dictionary of Contemporary English | LDOCE (ldoceonline.com) (cit. 14. 7. 2021).
- [3] Macmillan Dictionary 2009 – 2021. Dostupné na: Collocations starting with a | Macmillan Dictionary (cit. 14. 7. 2021).
- [4] Online anglický slovník WORDNIK. Dostupné na: <https://www.wordnik.com/users/baja> (cit. 14. 7. 2021).
- [5] Online Oxford Collocation Dictionary. Dostupné na: Online Oxford Collocation Dictionary of English (freecollocation.com) (cit. 14. 7. 2021).
- [6] Slovenský národný korpus – par – sken – fic – 4.0 – en. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2015. Dostupné na: <https://korpus.juls.savba.sk> (cit. 14. 7. 2021).

ROZDEĽOVANIE SLOV NA KONCI RIADKA AKO JAZYKOVÁ NEISTOTA¹

Jaroslava Rusinková

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied
Bratislava*

RUSINKOVÁ, Jaroslava: Hyphenation as Language Uncertainty. *Slovak Language*, 2021, Vol. 86, No. 3, pp. 354 – 379.

Abstract: The hyphenation represents a marginal chapter in the standard orthography of the Slovak. The description of the issue is still considered as sufficient, but survey on the attitudes of language users indicates that the rules are characterized, for example, by insufficient explanatory components or the absence of a dictionary of hyphenation in Slovak language. Such a dictionary would be highly beneficial for school or publication. The users' point of view also confirms the importance of variability in Slovak orthography. The research was realised on the basis of material from the on-line language counselling platforms.

Key words: Slovak orthography, hyphenation, practical language experts, educated language experts, language attitudes, language counseling

ÚVOD

Tak ako iné časti slovenského pravopisu aj pravidlá rozdeľovania slov na konci riadka sa menili v závislosti od toho, aký bol zvolený metodologický prístup, hodnotiace kritériá či pravopisné princípy. V rozhľadovom článku *Prístupy k rozdeľovaniu slov na konci riadka v kodifikačnej praxi a v odborných diskusiách* (Rusinková, 2021, s. 254 – 267) sme poukázali na vývoj uvedenej otázky v čase, pričom sa ukázala potreba ďalšieho výskumu v rámci jazykových postojov a v jazykovej praxi. V nasledujúcom príspevku zameriavame pozornosť na to, aké javy robia problém používateľom, s akými otázkami sa obracajú na jazykové poradne a ako sa s jazykovou neistotou vyrovnávajú.

Používatelia sú diferencovaní, majú rôzne motivácie a ciele, disponujú rozličnou mierou jazykového vedomia a sebavedomia atď., ktoré možno skúmať prostredníctvom interpretácie jazykových postojov používateľov. Postoje charakterizujeme ako vzťah k jazyku, ktorý je pre nás ako používateľov orientačný (porov. Rusinková, 2019) a tkvie (či vedome, alebo nevedomky) v našich jazykových rozhodnutiach. Jazykové postoje sú tým typom vzťahov, ktoré vytvárajú priestor na počiatočnú re-

¹ Článok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA č. 2/0133/20 *Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe*.

flexiu súčasnej podoby a používania, prípadne zmien pravopisu. Výskum postojov je našim odrazovým mostíkom k ďalšiemu výskumu textov. Jazykové postoje napovedia, na ktoré miesta je potrebné zamerať pozornosť, ukážu tiež rozhodovanie používateľov, resp. to, kde najčastejšie hľadajú oporu v rozhodovaní.

Okrem toho cieľom príspevku je formulovať hypotézy, ktoré vyplývajú z interpretácie jazykových postojov. Dané hypotézy reflektujú využitie morfematického a slabičného rozdeľovania slov, ktoré sú síce vzájomne prepojené, avšak je otázne, či ich ako prepojené vnímajú aj používatelia jazyka. Používateľov jazyka chápeme ako používateľov odborníkov, čím nadväzujeme na stratifikáciu používateľov podľa Juraja Dolníka (2019), ktorý na základe stupňa racionality vymedzil štyri typy odborníkov: praktický jazykový odborník – školený jazykový odborník – teoretický jazykový odborník – metateoretický jazykový odborník. Každý používateľ je reálny používateľ odborník s rôznym stupňom racionality: „Všetci používatelia jazyka sú praktickí jazykoví odborníci a súčasne prakticky všetci sú aj školení jazykoví odborníci s odlišnou mierou a kvalitou školenosti (...) Mimo praktických jazykových odborníkov sú tí, pre ktorých spoločný jazyk nie je materčinou“ (Dolník, 2019, s. 525).

Článok je koncipovaný ako konfrontácia dvoch typov jazykových poradní, v ktorých je prítomnosť používateľov jazyka viac alebo menej citeľná.

1. ROZDEĽOVANIE SLOV PODĽA SÚČASNÝCH PRAVIDIEL SLOVENSKEHO PRAVOPISU

Súčasná *Pravidlá slovenského pravopisu* (2013, ďalej len *PSP*) sú v takmer nezmenenej podobe platné už 30 rokov. Myšlienkou ich tvorenia bola požiadavka vychádzať len z aktuálneho jazykovedného výskumu jazyka, tzn. že sa zo zreteľa stratilo bežné jazykové povedomie používateľov jazyka. Autori príručky si za najdôležitejší cieľ stanovili zjednodušenie a racionalizáciu pravidiel (*PSP*, 2000, s. 17), čo sa odrazilo aj v kapitole o rozdeľovaní slov, kde sa uplatnili dva spôsoby delenia, pričom morfematické členenie sa presadilo pred slabičným delením.

Morfematické delenie sa uplatňuje pri oddeľovaní predpôn, slovotvorných prípon, gramatických morféme, ako aj v zložených slovách. Ak je však morfematické členenie nezreteľné alebo sa neuvedomuje, dáva sa prednosť slabičnému deleniu.

Slabičné delenie sa uplatňuje podľa predošlých vydání *PSP*, tzn. že v prípade dvoch a viacerých konsonantov sa prvá spoluhláska pripája k prvej slabike a ostatné k druhej slabike. Slová sa tiež rozdeľujú aj na mieste stretania sa dvoch samohlások patriacich do rozličných slabík. Slabičné delenie sa môže uprednostňovať aj v slovách *nav-štvíť*, *príj-mu*, *náj-mu* a aj vtedy, keď sa základová morféma končí na samohlásku a príponová morféma sa začína skupinou spoluhlások. Pripúšťa sa tak variantné delenie, napr. *lieta-dlo* i *lietad-lo*, *baní-ctvo* i *baníc-tvo*, *lao-ský* i *laos-ký*. Výnimku tvorí aj skupina slov utvorených príponou *-ný* od prevzatých slov na *-cia*,

ktoré rozdeľujeme dvojako, napr. *komerč-ný* aj *komer-čný*. V nejasných prípadoch so skupinou spoluhlások navrhuje sa uplatniť dvojaké delenie (*jedno-tlivý* i *jednot-livý*). Pravidlá tiež uvádzajú prípady, v ktorých sa slovo nedelí, napr. ak koncovú či začiatočnú slabiku tvorí len jedna samohláska (*idea*), prípadne v cudzích slovách, ak sa skupinou spoluhlások označuje jedna fonéma (*mozzarella*).

Aj tieto pravidlá však majú svoje úskalia. Napr. v prípade, keď „morfematické členenie slov nie je dostatočne zreteľné alebo si ho neuvedomujeme“ (tamže, s. 47), autori nenarážajú na bežné jazykové povedomie používateľov v zmysle, v akom sa oň opierali napr. Ľ. Štúr či S. Czambel (porov. Rusinková, 2021). Ide o „uvedomovanie si“, teda vedenie (a nevedenie) ako výsledok vedomej myšlienkovvej alebo vedeckej činnosti. Oporou v tomto tvrdení sú jazykovokultúrne práce (napr. B. Techmeierová a kol., 1987; A. Král – A. Rýzková, 1990), ktoré sú aj v súčasnosti smerodajné. Autori pokladajú jazykové vedomie za základ jazykovej kultúry: „Popri objektívne vyžadovanom primeranom narábaní s jazykovokomunikatívnymi normami je jazykové vedomie hovoriacich vážny komponent na určenie úrovne, ktorá tvorí „jazykovú kultúru““ (Techmeierová a kol., 1987, s. 9). Želateľným stavom je aktívne zvyšovanie jazykového vedomia a narábanie s jazykovými normami vedome. Rozdeľovanie slov na konci riadka je súčasťou objektívneho narábania s jazykovokomunikatívnymi normami o to viac, že ide o písomnú formu jazyka.

Ďalšou vlastnosťou, ktorou je príručka charakteristická (tak ako to predurčila tradícia), je silná opisná zložka a takmer absentujúca vysvetľujúca zložka, ktorá by zreteľnejšie vyložila zložitejšie pravidlá, čím by sa zamedzilo niektorým neistotám v pravopise zo strany používateľov. Prax tiež poukazuje napr. na potrebu slovníka rozdeľovania slov. Nedostatkom pravidiel je aj malá zásoba príkladov, najmä problematických, t. j. takých, ktoré v používateľoch vyvolávajú jazykovú neistotu. Perspektíva jazykovedcov sa totiž vyznačuje inou mierou alebo iným typom racionality, ktorá definuje problematické príklady na základe jazykových chýb, nie na základe reálnej neistoty používateľov.² Ako ukážu naše interpretácie jazykových poradní, problémov v danej oblasti sa ukazuje viac.

2. ROZDEĽOVANIE SLOV Z HĽADISKA PRAKTICKÝCH A ŠKOLENÝCH POUŽÍVATEĽOV JAZYKA

V našom príspevku sa zameriavame na dva druhy jazykových poradní, a to na oficiálnu on-line jazykovú poradňu na stránke www.jazykovaporadna.sme.sk a na neoficiálnu jazykovú poradňu, ktorá funguje v rámci sociálnej siete Facebook, v skupine Jazyková poradňa ASAP. Ide o dve rôzne formy jazykového poradenstva, ktoré ponúkajú rôzne druhy poznatkov.

² K rozdielnemu chápaniu jazykových problémov z perspektívy jazykovedcov a z perspektívy bežných používateľov jazyka pozri Dolník, 2018, s. 142 – 172 (kap. 5. Jazykové problémy).

2.1 Jazyková poradňa na www.sme.sk

Jazyková poradňa na www.sme.sk je poradňa, ktorá funguje v spolupráci s Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV. V rámci nej odpovedajú pracovníci ústavu na otázky, ktoré sú tematicky aj alfabeticke usporiadané a archivované priamo na stránke, tzn. že používateľ jazyka si môže kedykoľvek daný problém vyhľadať. Výhodou spolupráce jazykovedného ústavu a on-line platformy je, že sa tým čiastočne odbremeňuje oficiálna poradňa jazykovedného ústavu, ktorá podobný spôsob zverejňovania a archivácie odpovedí na svojich stránkach neponúka.

Ako sa správne rozdeľujú...; Je správne delenie...; Nevie, čo je správne...; Rozdelila som správne...; Môžem (roz)deliť/ rozdeľovať... Takto sa začína väčšina otázok používateľov jazyka, ktorí sa obracajú na jazykovedcov ako na authority, ktoré určujú, čo je správne a nesprávne, čo používateľ smie či nesmie robiť. Spôsob formulovania otázky sa drží konvenčného prístupu k jazykovedcom a tiež komunikačných pravidiel v danej sfére. Používateľ jazyka si vopred uvedomuje, že na svoju otázku síce dostane odpoveď, avšak nevyvolá dialóg, čo môže, no nemusí súvisieť s formátom jazykového poradenstva.

V poradni je možné vyhľadávať podľa konkrétnych výrazov, kľúčových slov alebo fráz (ak hľadáme širší jazykový problém), napr. rozdeľovanie, rozdelenie, rozdeľovanie slov, rozdelenie na slabiky, delenie slov, slabikovanie a pod. Každý príspevok pozostáva z otázky a odpovede.

Z lexikálneho hľadiska sa otázky týkajú niekoľkých problémov, a to delenia domácich slov, cudzích slov, delenia slov cudzieho pôvodu, delenia vlastných mien a iniciál. V rámci toho sa ako problematické javili spojenia neslabičných vokalic-
kých skupín, konsonantických skupín, jednohláskových slabík či delenie na slabiky vo všeobecnosti (počet slabík).

Podľa typu otázky sa otázky týkajú rozdelenia slov na konci riadka, slabičného delenia slov, (správneho) delenia slov vo všeobecnosti. Je dôležité povedať, že ide len o orientačné rozdelenie podľa znenia, ktoré máme ako čitatelia k dispozícii. Otázky totiž nie sú uvedené v plnom znení, často sa v odpovedi len spomenie širší kontext e-mailu, kde sa uvádzajú aj výrazy, ktoré v skrátenej otázke nevidíme, čím sa používateľ zatlača do úzadia, jeho jazyková neistota sa abstrahuje a redukuje na problémový jazykový jav. Z nášho hľadiska to jednoducho znamená, že nie vždy máme prístup k myšlienkovým procesom, ktoré by vysvetľovali dôvod, prečo dochádza k jazykovej neistote.

Nie všetky otázky o rozdeľovaní boli vyslovene formulované s ohľadom na pravopis. Mnohé otázky boli formulované všeobecne a používatelia sa na poradcov obracali so žiadosťou o správne rozdelenie slov, čo však nedefinuje jazykovú neistotu presne (*Dobrý deň, ako sa správne rozdeľujú slová **prádlo, pripravoval a mnoho-trávka**? Dobrý deň, ako správne rozdelím slová **ucho, oko a opravár**? Ako sa správ-*

ne rozdeľujú slová **kývla, postiť, nikdy, Bezák**? Ako sa správne rozdeľujú slová **rituál a ideál**? Ako sa rozdeľuje slovo **fialôčka a piano**? Ako sa delia slová **náklad a nezmieriteľný**? Ako sa rozdeľujú slová **vlastný a vlastnosť**? Je správne delenie na slabiky tak, ako sa učia žiaci 3. ročníka ZŠ?).

Kvalifikátor „správne“ upriamuje našu pozornosť len na to, ako používatelia vnímajú jazyk, resp. čo je výsledkom hodnotenia jazykových prostriedkov. Zisťovanie správnosti či nesprávnosti, resp. neustála snaha o jazykovú správnosť je v metajazykovom svete používateľov silno zakorenená. Jazykový poradca však v tomto prípade stojí pred komplexným problémom, ktorý takto zjednodušená otázka nastoľuje, pretože musí odpovedať komplexne, aby obsahol všetky možné aspekty rozdeľovania slov. Znamená to, že sa musí zamerať nielen na zvukovú stránku (slabikovanie), ale aj na morfematickú stránku a do úvahy by prichádzali aj rôzne iné rozdeľovania slov vrátane výnimiek, ktoré obsahujú napríklad pravidlá slovenského pravopisu.

Odpovede na takto formulované otázky sa rôznia. Niektoré uvádzajú len slabičné rozdelenie (*Slovo fialôčka sa skladá zo 4 slabík – fi-a-lôč-ka, pričom 3 slabiky sú krátke (fi, a, ka) a jedna slabika je dlhá: lôč. Slovo piano sa skladá z troch krátkych slabík: pi-a-no.*³), iné sa zameriavajú na morfematické členenie (*Slova náklad, nezmieriteľný sa delia morfematicky: ná-klad, ne-zmie-ri-tel'-ný.*⁴), mnohé z odpovedí obsahujú priamy odkaz na PSP. Pre našu interpretáciu sú preto prínosnejšie odpovede jazykových poradcov, ktorí mali k dispozícii plné znenia otázok.

Z odpovedí poradcov vyplynulo, že motiváciou vyhľadávania odbornej rady sú okrem jazykovej neistoty vzniknutej vo vlastnej jazykovej praxi aj chyby, ktoré si používatelia všimli v jazykovej praxi iných používateľov alebo otázky školských úloh či z jazykovej výchovy v školách. Z toho hľadiska sa útlá kapitola o rozdeľovaní slov v PSP javí ako nedostatočná, pretože neuvádza komplexné delenie slov ani slovník delenia slov, o ktoré by sa mohla (nielen vzdelávacia) prax opierať. Ukazuje sa to napr. v prípade, keď sa používatelia jazyka obracajú na jazykových odborníkov s otázkami o tzv. slabikovaní, ktoré je primárne vecou zvukovej roviny jazyka (*V treťom ročníku so žiakmi preberáme rozdeľovanie slov na slabiky. Môžeme oddeľovať aj slabiky pozostávajúce z jednej samohlásky? Podľa pravidiel slovenského pravopisu sa takéto slabiky neoddeľujú...*). Je jasné, že v treťom ročníku nejde o slabičné rozdeľovanie slov na konci riadka, na čo poukazuje aj odpoveď odborníka (*Rozdeľovanie slov na slabiky je zvuková – fonetická záležitosť, nie pravopisná, takže samotnému rozdeľovaniu slov na slabiky sa Pravidlá slovenského pravopisu nevenujú. ... Odporúčame Vám, aby ste sa pri vyučovaní rozdeľovania slov na slabiky v rámci kapitoly Zvuková stránka jazyka sústredili iba na toto učivo a nekomplikovali ho žiakom 3. ročníka informáciami o pravopisných pravidlách rozdeľovania*

³ <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/1005/#ixzz6JroNSxN5>.

⁴ <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/7328/#ixzz6Jrn8IWNg>.

slov na konci riadka.⁵). Podobne je to aj napr. v otázke *Je správne delenie na slabiky tak, ako sa učia žiaci 3. ročníka ZŠ? Používateľ/-ka dostáva odpoveď, ktorá upriamuje pozornosť na slabičné delenie (Ako správne uvádzate vo svojom e-maile, prídavné mená ra-dost-ný, mast-ný, vlas-ná, hor-ská sa delia na hranici morfémy. Keďže žiaci tretieho ročníka základnej školy ešte nepoznajú členenie slova na morfémy, zoznamujú sa iba so slabičným delením a uvedené slová rozdelia na slabiky ra-dos-tný, mas-tný, vlas-tný, hors-ká.⁶). Určovanie hraníc slabík z fonetického hľadiska je komplexnou témou, ktorou sa tu nebudeme zaoberať (v minulosti sa jej venovali napr. E. Pauliny, J. Štolc či J. Sabol). Avšak je úzko prepojená s pravidlami slovenského pravopisu, najmä ak si uvedomíme, že práve na základe výskumov vo zvukovej (ale aj v morfolologickej) rovine sa kedysi uvažovalo a) o hraniciach slabík, ktoré boli stanovené na základe morfematických švíkov (J. Ružička), b) o zvyčajných začiatkoch slabík (porov. Ľ. Štúr, E. Pauliny), ale aj c) o zvyčajných koncových slabičkách (napr. L. Dvonč) atď. Venovať malý priestor otázke vzťahu zvukovej (a morfolologickej) a pravopisnej stránky jazyka v príručke by sa z toho dôvodu nejavilo ako zbytočné rozmnožovanie strán, ale ako príspevok do znalostnej bázy používateľov jazyka s osobitným prínosom pre školskú prax. Polovicu uvedených otázok totiž tvoria práve tie, ktoré sa týkajú „slabikovania“.*

Pomerne najjednoduchšie a zároveň najkomplexnejšie odpovede zaznievali v prípadoch otázok, ktoré sa týkali počtu slabík v jednoduchých slovách, v slovách s vokalikými skupinami či vo vlastných menách (*osa, ucho, oko, Bratislava, Leo, Elo, ilustrácia, fotografia, typografia*). Používatelia boli zároveň upozornení nielen na počet slabík, ale aj na (ne)oddeľovanie vokálov v osamotenej pozícii a na nerozdeľovanie diftongov.

Ďalej boli upozornení na miesta, v ktorých sa stretávajú skupiny vokálov, ktoré netvoría dvojhlásky, preto ich možno rozdeliť (*fialôčka, piano, rituál, ideál*), avšak existujú aj také slová, v ktorých sa ani tieto skupiny nerozdeľujú (napr. v slovách *auto, autobus, európsky*), pretože sa môžu vyslovovať podobne aj ako diftongy (*Ak slabikotvornú hodnotu stratí prvá samohláska, vznikne dvojhláska, ako sa to stalo napr. v slovách klient, pa-cient-ka či hygiena. Ak slabikotvornú hodnotu stratí druhá samohláska (obyčajne je to u alebo i), vznikne jednoslabičná skupina au, ou, iu, ai, ei, oi, ui. To je prípad slov ako au-to, leu-ko-plast, reu-ma či me-dai-la.*⁷). Jazykoví poradcovia sa pritom opierajú o odbornú literatúru, konkrétne o *Fonetiku a fonológiu* (1989) od Á. Kráľa a J. Sabola.

Jednoznačné odpovede sa tiež ukazovali v prípadoch domácich a zdomácných slov, keď sa na hraniciach slabík stretávajú dva konsonanty (*ob-raz, las-to-vič-*

⁵ <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/8356/#ixzz6lxzFomVQ>.

⁶ <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/1517/#ixzz6JrmR49bt>.

⁷ <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/7533/#ixzz7IUeKuVio>.

-ka, kl-zis-ko, vřz-ga-li, kos-tol, par-ko-vis-ko, ko-mu-niz-mus, bi-cyk-lo-var'), prípadne skupina konsonantov (*práz-dny, ra-dos-tný, mas-tný, vlas-tný, os-pra-ve-dl-ne-nie*). Pravidlo o rozdeľovaní dvoch a viacerých spoluhlások podľa vzorca 1+1 a 1+x sa tu dodržiava takmer dôsledne. Treba tiež dodať, že jazykoví poradcovia citujú či parafrázujú PSP, preto sa v odpovediach často opakuje fráza, že slová delíme buď na rozhraní morféme, alebo na rozhraní slabík (*V Pravidlách slovenského pravopisu (2013) v kapitole Rozdeľovanie slov sa odporúča slová na konci riadka rozdeľovať na rozhraní morféme, t. j. najmenších významových častí slov. Tam, kde nie je morfeematické členenie slova dostatočne zreteľné, čo je aj prípad mena Alžbetka, rozdeľuje sa slovo na rozhraní slabík*.⁸). O to prekvapivejšie môže pre používateľa jazyka vyznievať skutočnosť, že slabiky možno členiť na hraniciach morféme, resp. morfémy na hraniciach slabík, pretože taká možnosť sa v PSP explicitne nespomína. Týka sa to napr. slova *avšak* (*Dvojslabičná priradovacia spojka avšak sa rozdeľuje na slabiky na rozhraní morféme a-avšak. Keďže prvú slabiku tvorí jedna samohláska (a-), neodporúčame spojku avšak na konci riadka rozdeľovať*.⁹). Na tomto mieste vystupuje do popredia nedostatočná vysvetľovacia zložka pravidiel, pretože používatelia berú jeho text doslovne, problematiku rozdeľovania slov neberú ako jav, v ktorom sa môžu obe roviny prelínať. Doslovne sa potom berie aj prioritné postavenie morfeematického členenia voči slabičnému.

Podobná situácia nastáva v prípade slova *poklad*, ktoré používatelia analogicky usúvzťazňujú so slovami *základ, náklad, príklad*. Jazykové povedomie totiž naznačuje súvislosť so slovesom *klásť*. Aj jazykový poradca odporúča delenie *po-klad*.¹⁰ Avšak to objektívne odporuje nielen pravidlu o rozdeľovaní dvoch konsonantov, ale aj rozdeľovaniu slabík na hraniciach morféme. Morfeematický slovník slovenčiny (Sokolová – Moško – Šimon – Benko, 1999; ďalej MSS) v tomto slove neoddeľuje *po-* ako morfeematický švík (*poklad-ø*). Slovo je v MSS označené číslicami 0 a 8, ktoré naznačujú, že ide o slovo domáceho pôvodu a zároveň o „nesegmentovateľnú lexikálnu jednotku s nejasnou štruktúrou, alebo so zastretou motiváciou“ (MSS, 1999, s. 14). Vyvstáva otázka, prečo má slovo *poklad* z objektívnej perspektívy nejasnú štruktúru či zastretú motiváciu, hoci jazykové povedomie používateľov ju vie jedno-ducho identifikovať. Na tomto mieste však možno len konštatovať, že fonologické kritérium umožňuje variantné delenie *po-klad* aj *pok-lad*, čo jazykový poradca neu-vádza.

V prípade slova *zamkol* sa upúšťa od morfeematického oddelenia predpony *za-* v prospech fonetického princípu, keďže v koreňovej morféme zvukný konsonant predchádza nezvuknému. Variantné delenie *za-mkol* by sa muselo opierať o hlbší

⁸ <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/9406/#ixzz6lxzPZx9u>.

⁹ <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/9915/>.

¹⁰ <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/1443/>.

výskum textov, preto teraz nemôžeme jednoznačne potvrdiť jeho opodstatnenie, hoci sa v hovorovej slovenčine používa aj výraz *mstit' sa* (miesto obojvidového *pomstit' sa*), ktoré obsahuje podobné konsonantické zoskupenie. Ide síce o ojedinelé prípady, avšak je potrebné uvažovať, či sú naozaj problematické z hľadiska používateľov, alebo sa tak javia vo výkladoch jazykovedcov.

Slabičné rozdelenie sa núka aj v iných prípadoch, napr. v prípade vlastných mien, cudzích slov či zdomácnených slov, ktorých morfeematické šváky si nie vždy uvedomujeme. V mnohých prípadoch sa síce dajú určiť napr. slovotvorné prípony (*Alžbet-ka*), avšak ak používatelia z praktických dôvodov nemôžu uplatniť delenie len na tomto jedinom mieste, je potrebné pristúpiť k slabičnému deleniu, ako to odporúčajú aj jazykoví poradcovia (*Al-žbet-ka*, *Be-zák*, *ri-tu-ál*, *prá-dlo* aj *prád-lo*, *pos-tiť*).

Výraznú chybu možno nájsť v odporúčaní rozdeľovať slovo *horský* ako *hors-ký*,¹¹ hoci také delenie nie je slabičné ani podľa pravopisných pravidiel, ani podľa morfeematických švákov a nespadá ani do výnimiek z pravidiel, ktoré umožňujú dvojaké členenie, ak sa predchádzajúca slabika končí vokálom.¹²

Delenie slova *opravár* podľa jazykovej poradne poukazuje na ďalší nedostatok v explanačnej časti pravidiel, v ktorých sa neuvádza, že v rámci jedného slova možno kombinovať morfeematické a slabičné zákonitosti. A tak dochádza k situácii, keď sa odhliada od pravidla rozdeľovania dvoch konsonantov a oddeľuje sa predpona *o-* na hranici morfémy (uprednostňuje sa morfeematická zákonitosť), a zároveň sa konsonant *v* presúva z koreňovej morfémy k slovotvornej príponě *-ár* podľa fonetického princípu. Treba tiež dodať, že ak by sme sa držali len pravidiel o rozdeľovaní slabík, fonetické hľadisko by ponúkalo aj alternatívne členenie *op-ra-vár*.

Rovnaká dilema (morfeematické vs. slabičné delenie) sa ukazuje v dlhších zložených a odvodených slovách (*muchotrávka*, *nezmieriteľný*, *pripravoval*, *pisklavo*). Z odpovedí jazykových poradcov totiž vyplýva, že slabičné rozdeľovanie sa v mnohých prípadoch uplatňuje ľahšie (*mu-cho-tráv-ka*, *ne-zmie-ri-teľ-ný*, *pis-kl'a-vo* a *pri-pra-vo-val*), pričom pri rozdeľovaní slov na konci riadka sa morfeematické členenie hodí len v tých najjasnejších prípadoch, keď sa dá jasne určiť morfeematický švák v predponách, príponách a na mieste zloženia slova (*pisk-*, *mucho-*, *-tráv-*, *ne-*, *pri-*, *-teľ-*, *-ka*, *-ný*)¹³.

Aj tu však poradcovia uvádzajú mylné informácie, napr. pri slove *pisklavo*: „Ako správne uvádzate, príslovku *pisklavo* možno rozdeliť na rozhraní morfémy, čiže *pisk-l'a-vo* (*pisk* je koreňová morféma) a na rozhraní slabík *pis-kl'a-vo*.“¹⁴ Morfeematické delenie podľa MSS však nikde neuvádza morfému *-vo*, ale *-av-*, ku ktorej

¹¹ <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/1517/#ixzz6JrmR49bt>.

¹² MSS rozdeľuje slovo ako *hor-sk-ý* (1999, s. 147).

¹³ Ale aj slová *ná-klad*, *vlast-ný*, *vlast-nosť*, *ni-kdy*, *kýv-la*, ktoré sa v otázkach objavili.

¹⁴ <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/1004/#ixzz6lxxa5xuA>.

sa pripája submorfa *-l'*. Otázkou je, na základe čoho sa poradca rozhodol, že toto je delenie na rozhraní morféme. Ide o dôkaz, že a) morfematické členenie neovládajú praktickí ani školení, často ani teoretickí odborníci; b) sú používatelia zbytočne zaťažovaní informáciami, ku ktorým potrebujú širší výklad presahujúci možnosti jazykovej poradne; c) jazykoví odborníci uplatňujú dva typy delenia v jednom slove, tzn. že nejde o oddeľovanie slabík na rozhraní morféme (ako si ho predstavoval J. Ružička), ale oddeľovanie morféme a slabík zároveň (napr. v prípade *opravár*).

Ak by sme mali odporučiť správne rozdelenie na konci riadka, ponúkli by sme v prvom rade rôzne možnosti.¹⁵ Na morfematickom aj fonetickom základe by sa napr. *muchotrávka* rozdelila dvomi spôsobmi (*mucho-trávka*, *muchotráv-ka*), fonetické hľadisko umožňuje aj rozdelenie *mu-cho-trávka*. Slovo *nezmieriteľný* by sa na morfematickom aj fonetickom základe rozdelilo ako *ne-zmieriteľný*, *nezmieri-tel'ný*, *nezmieriteľ-ný*, podľa fonetiky aj *nezmie-ritel'ný*. Príslovka *piskľavo* by sa rozdelila ako *pisk-lavo*. V prípade slova *prípravoval* by prichádzalo do úvahy morfematické rozdelenie *pri-pravoval* (*príprav-oval* a *prípravov-al* odporujú fonetickým zákonitostiam) a slabičné rozdelenie *pripra-voval*, *pripravo-val*.¹⁶

Oficiálna jazyková poradňa má svoje miesto v jazykovej osvete. Ukazuje sa však, že sa z nej len málo dozvedáme o jazykovej neistote používateľov jazyka. Avšak zreteľne sa ukazuje nedostatok informácií o problematike rozdeľovania slov na konci riadka, ktoré by naplňali explanačnú časť pravidiel. Aj preto sa napr. rozdeľovanie na hraniciach morféme javí nie ako primárne (oproti slabičnému), ale ako problémové, čo sa ukáže aj v on-line jazykovej poradni, pretože tu už vstupujeme do sveta praktických používateľov jazyka a ich jazykových postojov.

2.2 On-line Jazyková poradňa ASAP

Tento druh poradenstva sa rozvíja na sociálnych sieťach, ktoré podporujú interakciu používateľov v aktuálnom čase, tzn. že dostávajú odpoveď na svoju otázku pomerne rýchlo. Navyše, v rámci diskusie sa ukazuje množstvo riešení (bez ohľadu na správnosť), ktoré napovedajú, ako používatelia uvažujú o jazyku a akými princípmi sa riadia pri riešení jazykových neistôt. Výsledkom však nie sú len rôznorodé názory na jazykové otázky, ale často aj konsenzuálne závery, ktoré sú prejavom demokratizačných tendencií v metajazykovej komunikácii, sú prejavom zvyšovania jazykového sebadomia používateľov, ale aj prejavom hierarchických zmien vo vzťahu k jazykovým odborníkom.¹⁷

¹⁵ Podľa MSS sa slová morfematicky členia takto: *much-o-tráv-k-a*, *ne-z-mier-i-tel'-n-ý*, *pri-prav-ov-a-l*, *pisk-l'-av-o*.

¹⁶ Podľa slabík by sa slova rozdelili podobne, ako to odporúča jazyková poradňa, avšak je potrebné priznať, že sa v daných prípadoch niektoré slabiky jednoducho zhodujú s morfémeami bez toho, aby sme oddeľovanie predpón a prípon zdôvodňovali argumentmi z morfematiky.

¹⁷ Viac o problematike pozri Rusinková, 2020.

Na ukážku uvedieme niekoľko otázok, týkajúcich sa rozdeľovania slov, ktoré sme mali možnosť vyhľadať v skupine Jazyková poradňa ASAP. Rozdiel medzi vyhľadávaním v jazykovej poradni na www.sme.sk a vyhľadávaním na Facebooku je v tom, že na Facebooku nefungujú kľúčové slová v základnom tvare, treba rátať s rôznymi obmenami slov *rozdelili*, *rozdeliť*, *vyslabikovali*, *slabiky* a pod., tzn. že vyhľadávanie je založené na konkrétnych tvaroch slov, ako sa vyskytujú v konkrétnych otázkach.

V prípade facebookovej jazykovej poradne je tiež dôležité pripomenúť, že forma otázok sa od klasických poradní líši. Zverejnené sú úplné znenia, používatelia si uvedomujú, že sa neobracajú na odborníkov – jazykovedcov, ale na používateľov, ktorí sú rovnakými praktickými odborníkmi a ktorých spája práca s jazykom, prípadne záujem o slovenský jazyk. Používatelia dávajú otázkam ucelenú formu, často začínajúcu sa pozdravom, prosbou či oslovením, ktoré nenaznačuje podriadené miesto v komunikácii, ale rovnocenné miesto komunikujúceho (*kolegovia*). Približne v polovici otázok o rozdeľovaní slov je zdrojom neistoty slabičné delenie, iné sú formulované všeobecnejšie. Modalita otázok sa menej často nesie v duchu „môžem“, častejšie sú formulované ako hľadanie názoru, sú formulované v druhej osobe pl. (*ako by ste rozdelili*, *ako rozdeľujete*, *ako rozdelíte*¹⁸). Niektoré otázky nie sú otázkami v pravom zmysle slova, ide skôr o príspevky do diskusie, ku ktorým sa môže, no nemusí rozvinúť dlhšia diskusia (*Takéto niečo by sme potrebovali v Slovenčine; Bola tu otázka k monitorom 2019 ohľadne delenia slova „o-spr-cho-va-lo“ – toto je správny výsledok*).

Krátkou rešeršou sme excerpovali 14 otázok (alebo diskusných príspevkov), ktoré sa týkali 17 slov. Najproblematickejšie bolo delenie odvodených domácich slov, slov cudzieho pôvodu, adaptovaných názvov a cudzích mien. Z hľadiska slabičného delenia vyvolávali neistotu skupiny konsonantov v domácich aj cudzích slovách a nediftongové spojenia samohlások. Morfematické delenie sa v diskusiách ukázalo ako najkomplikovanejší spôsob delenia slov, ktorého princípy používatelia často neovládajú, resp. ovládajú v zredukovanej podobe, čo znamená, že dokážu určiť predpony a prípony, prípadne slovný základ, avšak v prípade komplexnejšieho morfematického zloženia sa znova objavujú neistoty, keďže mnohí používatelia sa s morfeomatikou v jazykovej výchove nestretli. V tomto prípade sa honba za významom prejavuje prílišným etymologizovaním.

Podobnému výskumu sme sa už venovali, pričom cieľom bolo bližšie poznanie používateľov jazyka prostredníctvom ich vzťahu k jazyku, t. j. prostredníctvom ich jazykových postojov (Rusinková, 2020). Medzi spisovnojazykovými potrebami používateľov jazyka sa pritom ukázala a) potreba okamžitého riešenia jazykových otáz-

¹⁸ Ukážky z facebookovej poradne uvádzame v podobe, v akej ich používatelia uverejnili, tzn. že môžu obsahovať preklepy a jazykové chyby rôzneho charakteru. Úprava ukážok sa týkala emotíkonov, ktoré boli odstránené.

zok, b) potreba dialógu s odborníkmi, ale aj s inými používateľmi spisovného jazyka (ktorých na tomto mieste nazývame praktickými odborníkmi), c) potreba konfrontácie teórie a praxe, d) potreba uplatnenia jazykového citu v narábaní s jazykom. Ukázalo sa tiež, že používatelia si (obrazne povedané) vydobývajú nové postavenie v rámci jazykovej kultúry, kde nezastávajú subordinačné postavenie voči jazykovedcom, ale sami ovplyvňujú proces rozhodovania v prípade jazykovej neistoty.

Kým prejdeme k samotnej interpretácii, je tiež potrebné charakterizovať typ jazykovej poradne, ktorá sa vyznačuje niekoľkými vlastnosťami:

a) interakcia – používatelia sa dopracujú k odpovedi na základe diskusie koncipovanej ako príspevok + komentáre + reakcie na jednotlivé komentáre;

b) rovnosť – diskusia je budovaná s vedomím neprítomnosti jazykovedných autorít (o prípadnom zapojení jazykovedcov do diskusie nemajú používatelia vedomosť) a s vedomím rovnosti medzi používateľmi jazyka;

c) diverzita – v diskusii uvádzajú používatelia rôznorodé argumentácie, ktoré majú hodnotu konkurenčného riešenia jazykového problému, a to do momentu, keď sa ich platnosť v diskusii nevyvráti;

d) konsenzus – bez ohľadu na to, či sa používatelia obracajú na jazykovú poradňu s vopred vytvoreným riešením, na základe argumentácie v diskusii dospievajú do konsenzuálneho záveru, ktoré potvrdí alebo vyvráti ich vlastné jazykové riešenie;

e) pragmatickosť – správnosť riešenia nevyplýva len z objektívnej deskripcie systému či štruktúry, používatelia hľadajú oporu aj v jazykovej praxi iných používateľov, ktorých považujú za relevantnú skupinu;

f) racionalita – charakteristickým znakom interakčnej jazykovej poradne je uplatňovanie jazykového vedomia, ktoré je základom objektívnej racionality, a zároveň aj jazykového povedomia (základ praktickej racionality) v istom pomere.

Hľadanie riešenia na istú otázku sa javí ako komplexný proces, ktorý možno sledovať s oporou o jazykové postoje. Ide o proces motivovaného riadenia informácií, ktorý je v sociálnej psychológii známy, avšak u nás málo opísaný. Práve v jazykovej poradni sa však prejavujú všetky jeho etapy (bližšie pozri Rusinková, 2019). V danom procese sa ukazujú nielen znalosti (uvedomované aj neuvedomované), ktorými používatelia disponujú, ale aj medzery v znalostiach, ktoré vyplňajú na základe ďalších orientačných opôr. Pripomíname, že ide o proces rozvíjaný v diskusii viacerých používateľov, preto nehovoríme o znalostiach jedného človeka alebo jednoliatej skupiny ľudí. Ak sa medzera v znalostiach objaví u jedného používateľa (ktorý si to nemusí uvedomovať), iný používateľ sa ho pokúša doplniť či opraviť. Ide teda o proces založený na koordinatívnych vzťahoch medzi používateľmi.

Jazykové znalosti. Ján Horecký charakterizoval jazykové vedomie ako vyšpecifikovanú zložku vedomia, ktorej „funkciou je objektivizovať stavy individuálneho

vedomia pri komunikačnej i poznávacej činnosti. Obsahom je systém verbálneho správania a systém hodnotenia, formou je banka dát s príslušnými pomocnými pod-systémami, resp. sieť výrazových kategórií a normatívnych hľadísk“ (Horecký, 1991, s. 84 – 85). Zjednodušene povedané, ide o jazykové znalosti, ktoré sú charakteristické väčšou či menšou mierou objemu, spontánnosti, resp. reflexívnosti. Najnižšou mierou reflexívnosti a najvyššou mierou spontánnosti sa vyznačuje jazykový cit, ktorý J. Horecký chápe odlišne od B. Techtmeierovej, tzn. že ho nechápe ako opozíciu k jazykovému vedomiu, ale ako prvotné, intuitívne jazykové vedomie. Na koncepciu J. Horeckého nadväzuje aj J. Dolník, ktorý definuje jazykové vedomie ako „sústavu uvedomovaných jazykových znalostí, ktoré zabezpečujú ovládanie jazyka s oporou o verbalizované pravidlá“ (Dolník, 2010, s. 124 – 125).

Reflexia jazyka vyžaduje metajazykové znalosti, ktoré sa bežne nadobúdajú v škole. Vo výrokoch používateľov jazyka sa ukazuje miera ich znalosti jazyka či pravopisu.

L. T.: Slová rozdeľujeme podľa dvoch kritérií. Na rozhraní morfé a slabík. Ak sa teda rozprávame o vyslabikovaní slova posledný, je to pos-led-ný. Morfematicky by to bolo po-sled-ný, ako bolo spomenuté vyššie.

J. P. 2: Nám to slovenčinárka na gymnáziu hovorila, že pri cudzích slovách vždy ide o zoskupenie samohlások.

V. K.: ak sa to týka konca riadka, nas v škole vždy učili v prípade spoluhlaskových skupín prvú “nechat” na konci riadka, zvyšne do nového, teda poz-riet. vzhľadom na to, že je to predpona, sympatickejšie je predponu nechat na konci riadka a “zriet” do nového.

M. M.: vďaka, bolo mi už napohľad čudné poz-riet.. aj keď pravidlo o spoluhlaskových skupinách ovládam .. takže nechávam druhú verziu

Vo všeobecnosti používatelia ovládajú presné znenie pravidiel o rozdeľovaní slov, často ho aj citujú. Problém im tiež nerobí definovať, v čom tkvie problém (skupina spoluhlások, samohlások). Niektorí používatelia sa opierajú o znalosti nadobudnuté v škole, chápu princípy (ne)oddeľovania predložiek či slabík, ktoré tvorí jeden vokál. Pomerne ľahko vedú vyčleniť prípony a predpony, resp. určiť základ slova, chápu aj pojem tvarotvorného či slovotvorného švíku.

Ak sa v predošlej časti ukázala otázka, či sa slabiky rozdeľujú na rozhraní morfé, vo výpovediach používateľov sa ukazuje neistota vtedy, keď vzniká napätie medzi pravidlami oddeľovania morfé a pravidlami oddeľovania slabík ako zvukových jednotiek (R. I.: *Na delenie slov exisujú dva spôsoby, ako vám už písali. Na ZŠ*

sa deti učia deliť väčšinou podľa slabík a nie morfémov. Tiež majú pravidlo, že ak sa stretnú na hranici dvoch slabík dve spoluhlásky, jednu priradia k predchádzajúcej slabike a druhú k nasledujúcej slabike. Čiže **pos-led-ný**. V prípade troch spoluhlások sa tieto delia spôsobom 1-2. Príklad ses-tra, os-trý. Výnimka ja slabičná predpona, ktorá sa nesmie zmeniť. Pr. vy-prať, nie vyp-rat').

Hoci v niektorých prípadoch sa jednoducho nepocituje potreba oddeliť predponu ako samostatnú slabiku (*pos-led-ný*), iné prípady poukazujú na to, že existuje aj taká tendencia (*vy-prať*).

J. P.: *ne-o-spra-ve-dl-ni-teľ-né*

S. K.: *nie radšej ne-OS-pra-ve-dl-ni-teľ-né ? Podľa slabikotvorneho postupu, kedy hlaska a vyšším stupnom sonority viaze k sebe tu s nízšim, by mohla byť silnejšia väzba medzi „os“ a „pra“ ako medzi „o“ a „spra“ alebo nie? Tot len moj názor*

J. P.: *Možno sú správne obidve možnosti, toto sú prípady, kedy presne neviem – ja si to hovorím nahlas „neo-spravedlniť“ mi ide lepšie povedať, ako „neos-pravedlniť“ (lebo pri čítaní sa na konci riadku sa pri rozdelenom slove vždy mierne zaseknete a musíte si to spojiť). K tomu som vychádzal zo slovníka delenia slov v češtine, ktorá má tie isté (alebo veľmi podobné) zásady pre delenie slov, ako slovenčina a túto knihu používajú aj slovenskí sadzači kníh. Ja nie som jazykovedec, nerozumiem presne tomu, čo mi píšete.*

Z hľadiska znalostí je tiež evidentné, že používatelia viac ovládajú a v praxi aj uprednostňujú slabičné delenie, keďže práve so slabičným delením sa stretávajú vo výučbe na základnej škole a jeho princípy sa do povedomia dostávajú aj skôr (detské pesničky, riekanky atď.).

K. L.: *Na slabiky je slovo rozdelené správne, len si nie som istá začiatkom druhého riadka: dlniteľné. Dnes som sa stretla s delením slova spo-luorganizuje. Podľa môjho názoru je takéto delenie nevhodné.*

J. P.: *spo-lu-or-ga-ni-zu-je (delil by som ho spolu-organizuje, čo je zároveň morfológické delenie). Ide o to, že PSP hovoria iba o morfológickom delení, **delenie podľa slabík sa však používa oveľa častejšie** a pri ňom sa ťažko (okrem prípadov, keď vznikajú vulgarizmy typu sere-náda, obser-vatórium) hovorí o vhodnosti či nevhodnosti – jednoducho je to podľa slabík.*

Morfematické členenie slov nie je predmetom výučby základného ani stredného vzdelania, ale až vyššieho odborného vzdelania. Bez ohľadu na znalosti sú používatelia často naklonení uprednostňovať morfematické členenie slov aj napriek tomu, že sa s morfeomatikou nikdy nestretli, čo ich často privádza do neistoty aj

v takej banálnej otázke, akou sa rozdeľovanie slov na prvý pohľad javí. Výsledkom toho je názor, že PSP danej otázke nevenujú dostatočnú pozornosť, opakovane sa ukazuje požiadavka slovníka, ktorý by obsahoval delenie slov pre vydavateľskú prax.

J. P.: Takéto niečo by sme potrebovali v Slovenčine (kniha „Slovotvorba v praxi – Dělení slov“).

E. B.: Prípadne mať v slovníku uvedené aj delenie.

T. Ž.: To hej, lebo dva možné varianty neraz vedú k nepochopeniu...

J. P.: Zaujímavé je aj to, že sú tam uvedené viaceré spôsoby delenia a to vtedy, ak je hranica slabiky nejednoznačná (napr. lá-ska aj lás-ka). Nevieť, ako je to pri takýchto slovách v slovenčine.

Z. M.: V jednej z tých odpovedí Jazykovej poradne bolo vysvetľované aj to, že rozdeľovanie slov na konci riadka a delenie slova na slabiky sa môže líšiť. Ale tak aspoň orientačne to je určite dobrá vec, ak existuje taký slovník.

J. P.: Žiaľ, iba v češtine, ale pomáha...

E. B.: Najlepšie by bolo, keby boli slabiky / delenie uvedené v slovníku.

T. B.: Presne na to neraz myslím, a po takom túžim. Musel by to však byť špeciálny slovník, ale mohlo by to niekoho inšpirovať. Nevieť, ako by sa dali obsiahnuť všetky tvary slova, všetky časy pri slovesách a pod.

Možno by mohol byť elektronický - zadáme slovo v potrebnom tvare a vybehne rozdeľovanie. To by bolo!

K vyslovenej potrebe slovníka rozdeľovania slov sa ešte vrátíme. Na tomto mieste však treba skonštatovať, že okrem jazykového vedomia (uvedomovaných jazykových znalostí) používatelia využívajú aj súbor neuvedomovaných jazykových znalostí, ktoré používatelia nadobúdajú v praxi a ktoré J. Dolník (2010) označuje ako jazykové povedomie. Najjasnejšie sa tieto znalosti ukážu vo forme orientačných opôr, ktoré vynahrádzajú medzery v uvedomovaných jazykových znalostiach.

Medzery v znalostiach. Jazykové znalosti nadobúdame vo výučbe a spôsob ich prijatia, spracovania a uloženia v pamäti má vplyv na to, či ich dokážeme v prípade potreby správne použiť. Ľudská pamäť sa však vyznačuje istými nedostatkami. Okrem toho, že informácie sa už v priebehu výučby mohli uložiť v nesprávnej podobe (zaiste sa to stáva často nielen pod vplyvom neadekvátneho výkladu učiteľa, ale aj nedostatočnej pozornosti zo strany študenta), časom má významný vplyv aj zabú-

danie, najmä ak používateľ dané vedomosti v jazykovej praxi nepotrebuje. Na nedostatkoch v znalostiach používateľov jazyka sa tak môžu podpísať rôzne faktory. Tie sa nakoniec ukazujú nielen v samotných otázkach, ale najmä v diskusiách, keď používatelia argumentujú za či proti istým riešeniam.

J. S.: Práve som sa pýtala dvoch učiteliek slovenčiny - oba spôsoby slabikovania sú správne.

P. M. P.: miesate dve rozlicne veci: jedna vec je delenie na slabiky a druha vec je pravopisne delenie.

Spontánnosť písania na sociálnych sieťach môže spôsobiť, že používatelia vyjadrujú svoje myšlienky nepresne. Avšak častým javom je, že používatelia využívajú výraz slabikovanie ako synonymum rozdeľovania slov, čím dochádza k znepresňovaniu, resp. rozširovaniu tohto významu. Ak si niektorí používatelia uvedomujú iné členenie (morfematické), označujú ho rôzne, napr. ako pravopisné. Podobne sa často označujú gramatické chyby ako pravopisné, aj keď sa ich podstata týka inej roviny jazyka, čo môže byť následkom predošlých vydaní *PSP*, ktoré často obsahovali aj výklady gramatických otázok, pretože v tej dobe nejestvovali osobitné gramatické príručky, pravopisné príručky ich do veľkej miery suplovali.

Používatelia (aj na základe otázok, s ktorými sa obracajú na poradňu) majú ťažkosti určiť nielen počet slabík v (predovšetkým cudzích) slovách, niekedy majú problém pochopiť základy fonetiky a štruktúru slabiky, ktorú chápu pozične (vrchol je v jej strede), nie na základe zvučnosti vrcholu (vrcholom slabiky je vokál, prípadne sonóry *r*, *l*), ktorý je slabikotvornou hláskou:

D. S.: Pries-tor, zo-bra-zit'

T. D.: a nie zob-ra-zit?

*D. S.: nie, **r** je slabikotvorna hláska*

T. D.: slabikotvorna sice je, ale predsa zaklad je slovo obraz, nie? <https://jazykova-poradna.sme.sk/q/1554/>

D. S.: máte pravdu

(O slove *Ukrajina*)

*O. K.: 1. moznost... **u** je samohlaska, dostatočne zvučna na to, aby mohla stat samostatne ako slabika, zvlast pred „kra“, ktore ma na vrchole slabiky slabikotvorne „r“... potom uz iba dve otvorene slabiky „ji“ & „na“ a je to...*

*A. P.: V tomto prípade **r** nie je slabikotvorné*

O. K.: ale ano, lebo je na vrchole slabiky...

A. P.: *načo je tam a?*

O. K.: *Aby tu slabiku uzavrelo.*

N. P.: *Samohláska je VŽDY vrchol. Bez debaty v tomto. Základy fonetiky a fonológie odporúčam.*

O. K.: *urcite nie, r a l urcite moze byt vrcholom slabiky*

J. P.: *Napr. vr'-ba.*

O. K.: *presne... alebo klasicke priklady ako krk, vrt, stlp... vsetko jednoslabicne slova a na vrchole tej jednej slabiky sumprave r alebo l*

N. P.: *Áno, ale tam fonéme r nekonkuruje samohláska, ako je to v slove Ukrajina.*

O. K.: *r a l su skoro take sonorne ako samohlasky, takže si nekonkuruju... v slove Ukrajina bol pravdepodobnen kedysi bamiesto a nejaky jer, ktorý nebol zdaleka taky sonorny ako r, takže keď sa aj nahradil samohlaskou, slabikotvorný potencial r to vobec neohrozilo*

Na základe diskusie možno usudzovať, že používateľka, ktorá označuje sonóru *r* v spojení s vokálom ako slabikotvornú, síce má jazykové vzdelanie, avšak pod vplyvom nedefinovateľných faktorov sa u nej miešajú znalosti zo synchronnej a diachronnej fonetiky (poukazujú na to pojmy ako *jer* a *uzatvorená slabika*).

Hoci na tomto mieste vyvstávajú pochybnosti o užitočnosti tohto typu poradenstva, ktoré vykazuje mnohé nepresnosti, je dôležité povedať, že používatelia sa koordinatívnym a kooperatívnym spôsobom zväčša dopracujú k správnej odpovedi, hoci predošlý vývoj diskusie môže byť rôznorodý, najmä ak sa používatelia odklonia od pôvodnej požiadavky (napr. *slabičné delenie*) k inému spôsobu delenia či iným témam. Dôležitá je logická argumentácia.

S. Z.: *Je to dvojslabičné slovo, Mi-a.*

M. M. L.: *Ďakujem za pomoc*

M. K.: *Ja by som uvazovala nad pos-led-ny. Urcite je v tomto pripade "po" predpona?*

J. G. D.: *určite ... Či myslíte, že koreň slova by mal byť „led“? Veď to nedáva vôbec význam*

J. S.: *Áno, po je predpona. Sled je slovný základ.*

M. K.: *ok, dik*

L. D.: *Vie mi niekto vysvetliť prečo sa slovo „diagnostika“ skladá z 5 slabík?*

<https://www.facebook.com/groups/jazykovaporadna/permalink/1266891860078564/>

J. P.: *Lebo tam nie je dvojhláska ia – di-a-gnos-ti-ka*

L. D.: *Nebol som si istý ale tiež som si presne toto myslel, ďakujem*

Používatelia si uvedomujú váhu argumentácie podloženej logickými zdôvodneniami, ale aj logické zdôvodnenia ich môžu viesť k nesprávnej odpovedi, ktorú prijímajú napr. pod vplyvom jazykových autorít:

M. H.: Tak nakoniec podľa tetušky z jazykovej poradne v JÚLŠ je správne zo-bra-ziť (zo- je predpona) a prie-sor (prie- je predpona). Za normálnych okolností by som celý status vymazala, ale možno raz bude niekto rovnako bezradný ako ja a nájde si to tu. Koniec hlásenia. Ďakujem a pekný deň

M. O. B.: niekedy sa slová dajú deliť viacerými spôsobmi a všetky sú správne. osobne by som slovo priestor nikdy nedelila ako prie-sor. to fakt počujem prvýkrát

M. H.: to mi je jasné, ja len tlmočím, čo mi povedali v JÚLŠ-e.

V uvedenej odpovedi sa uvádza, že slovo *zobraziť* obsahuje predponu *zo-*, hoci *Morfematický slovník slovenčiny* vyčleňuje slovo *obraz* ako celú koreňovú morfému. Opäť sa ukazuje oddeľovanie slabík na hraniciach morfémy ako problematické nielen pre používateľov, ale aj pre jazykových odborníkov. Zaujímavo tiež vyznieva tvrdenie používateľky, ktoré naznačuje, že predpona *prie-* nie je dostatočne výrazná (hoci máme slová ako *priezor*, *priechod*), núka sa jej iné delenie (*pries-tor*), tzn. slabičné rozdelenie založené na pravidle rozdelenia skupiny konsonantov. Či sú tieto varianty konkurenčné aj v praxi, by potvrdil ďalší výskum. Rovnako logicky teda vyznievajú aj argumenty v prospech mechanického rozdeľovania slabiky podľa *PSP*, napr. ako sa to ukázalo aj v slove *pos-ledný*. Toto napätie bude potrebné v novej príručke zohľadniť a podrobne opísať.

Inak sa však postupuje v prípade slov *návšteva* či *inštinktívne*. V prvom prípade slabičné delenie *ná-všte-va* zohľadňuje morfematický švík. V prípade cudzieho slova používateľia nie sú povinní pociťovať alebo poznať hranice morfémy, preto by sa hranice slabík mali určovať podľa *PSP* (odporúčali by sme rozdelenie *in-štin-ktív-ne*). Podľa morfematického slovníka sa slovo delí (*in*)*štinkt-ív:n-e*, z čoho by sa rozdelenie slova na konci riadka neodvodilo správne. Na potvrdenie by bol však potrebný ďalší výskum textov.

Diskusia používateľov poukazuje na veľkú neistotu v rozdelení daných výrazov. Okrem toho, že sa v odpovediach objavujú rôzne, variantné riešenia, objavujú sa aj také argumentácie, ktoré sa už neopierajú o objektívnu logiku, ale o prirodzenú logiku.

I. I.: ná-všte-va a in-štin-ktív-ne. Aj môjho druháka to učia v škole. Ak nevie, tleska si pri tom. To mu pomáha.

V. M. M.: no neviem, možno sa normy stale menia, ale my sme sa učili prvu spoluhlasku do prvej slabiky a ostatne do druhej. takže podľa mňa nav-ste-va. ale nie som slovincinar, len si spomínam na ZS

M. G.: „**náv - šte - va**“ - je tam skupina troch spoluhlások, delia sa 1+2.
 „ná“ by bolo samostatne oddelené len v prípade, že by to bola predpona.
 T. B.: Nikto ma celkom nepresvedčil. Mám tendenciu uvažovať ako Vy, ale I. I.
 mi pripomenula, že v škole nás učili, že slová sa delia na slabiky, pričom **slabika je jedno otvorenie úst- a to by znelo ná-všte-va**. Veľmi som nezmúdrela...
 M. Ž.: Na-vste-va a in-stink-tív-ne
 K. J.: náv-šte-va, in-štink-tív-ne
 T. B.: Vážení kolegovia, ďakujem Vám všetkým za diskusiu, no škoda, bez podložného argumentu je všetko len názor. Ale aj tak vďaka.

Ukazuje sa, že variantné rozdelenie *ná-všte-va* (zdôvodnené teoreticky) a *náv-šte-va* (zdôvodnené praxou) môžu byť reálne konkurenčné varianty, čo by potvrdil ďalší výskum. Okrem toho zisťujeme, že používatelia jazyka si pri orientácii v jazyku vyberajú orientačné opory, na základe ktorých sa rozhodujú v situácii jazykovej neistoty, pričom medzery či nedostatky v jazykových znalostiach sa kompenzujú tak na základe jazykového vedomia, ako aj jazykového povedomia.

Orientačné opory. V predošlej časti o jazykových znalostiach sa ukázalo, že používatelia jazyka hľadajú najčastejšie oporu vo vlastných znalostiach nadobudnutých v priebehu školskej výučby. Ukázalo sa tiež, že v týchto znalostiach časom vznikajú medzery, ktoré sa používatelia snažia vyplňať rôznym spôsobom, tzn. že uplatňujú jazykové vedomie a povedomie v istom pomere. Najvyššou mierou uplatňovania jazykového povedomia sa vyznačujú tie orientačné opory, ktoré sú založené na auditívnych a vizuálnych vnemoch, napr. tlieskanie, fonetická výslovnosť, resp. plynulosť čítania.

J. F.: Podľa mňa je jednoslabičné.
 A. T.: To sa mi nezdá, to by ste museli čítať veľmi krátko. Ako slovo „mňau“.
 J. F.: nezalezi na tom ako dlho to citate.
 A. T.: Tak to už neviem, ale rozhodne to nie je jednoslabičné meno. Ale podľa mňa tá dĺžka s tým niečo má, napr. slovo piatok by ste prečítali „pia-tok“, nie pi-(j)a-tok, preto je dvojslabičné.
 „Vytlieskajte“ si to v hlave, ako sme sa to učili v škole a zistíte, že by ste to určite nepovedali ako jednu slabiku.
 Z. J. B.: na dlzke nezalezi, ale cita sa to ako mija, nie mja
 P.Z.: deliť trojpísmenové slovo nie je veľmi pekné, si to predstavte v odseku, vyzerá to čudne

Z. Z.: Teda viem že a sa na konci slova nemá deliť ale v tomto slove mi to aj spolu s vytlieskavaním pasuje tak, že by sa mali aj tie a rozdeliť
 A---TRAK---CI---A

M. M.: Ešte jedno rozdelenie na konci riadka mi robí starosti

neospravedlniteľné

neospravedlniteľné?

môže byť takto?

P. K.: Áno, pretože l je v danom slove slabičná sonóra.

M. M.: vďaka, všetky ostatné alternatívy sa mi zdali už vizuálne neprijateľné

Najjednoduchším príkladom uplatňovania jazykového povedomia je hľadanie analogických príkladov v praxi, ktoré pre používateľov predstavujú podobný problém. V rámci diskusií sa tak vytvárajú rady analogických príkladov, napr.

- slov cudzieho pôvodu, ktoré obsahujú samohláskovú skupinu (*Mia* – *biológia* – *Mária* – *nostalgia* – *pianino*; *atrakcia* – *konferencia* – *animácia*);
- cudzích slov (*Calloway* – *Bellver*);
- odvodených slov (*po-zrieť* – *za-zrieť* – *po-zrieť* – *u-zrieť* – *pre-zrieť*; *a-tract* – *dis-tract* – *re-tract*);
- slov, ktoré obsahujú spoluhláskové skupiny (*posledný* – *štvrtý prst* – *štvrtok*, *návšteva* – *lietadlo*).

V niektorých prípadoch sa ako pomôcka pri určovaní slabík javí flexia slova či pôvod slova, hoci z teoretického výkladu je jasné, že etymologický prístup k deleniu slov sa neodporúča. Skloňovanie a etymológia sú však pre používateľov jazyka orientačnými oporami pri morfeomatickom delení, ktoré sa odporúča ako prvotné. Ukazuje to ich neistotu v danej oblasti:

(o slove *Mia*)

P. M. P.: že je dvojslabičné, vyplýva už logicky z pravidiel jeho skloňovania: <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/836/>

P. K.: Krstné meno Mia nemá slovenský pôvod, preto nemôže disponovať dvojhláskou, aj keď sa tak na prvý pohľad tvári. Čiže Mi-a.

(o slove *atrakcia*)

L. B.: ...rozhodne takto -trak- je z povodného latinského traho, trahere, traxi, tractum = tahat; attraho = pritahovať. Takže aj prevzaté slovo sa rozdeľuje podľa logického (povodného) významu.

Ďalšou orientačnou oporou (tu už, samozrejme, nie sme v oblasti jazykového povedomia) sú *PSP*. Používatelia v príspevkoch často uvádzajú odkazy na elektronické zdroje, prípadne celé úryvky z textu o rozdeľovaní slov. Ako problematické sa často ukazujú jednotlivé interpretácie normy. Kým pre niektorých používateľov sú

pravidlá rozdeľovania vysvetlené dostatočne, pre iných sú nejasné a neúplné. Na základe výpovedí sa ukazuje, že názory na súčasnú normu sa rôznia, a to na základe schopnosti používateľov aplikovať teoretické pravidlá v praxi. Postoje sa tak pohybujú od úplnej spokojnosti so súčasným opisom problematiky (v PSP) k požiadavke vytvoriť osobitný slovník pre praktické delenie slov, ako sme videli v ukážkach vyššie. Pri zostavovaní nových pravidiel je potrebné prihliadať na oba názorové póly.

K. K.: Dobrý večer, mohli by ste mi poradiť, ako rozdeliť slovo dvadsať na konci riadku? Dva-dsať alebo dvad-sať. Teória sa prikláňa k druhej možnosti, ja k tej prvej. Ďakujem pekne.

P. M. P.:

Na rozhraní slabík rozdeľujeme slová takto:

a) Ak medzi dvoma samohláskami (dvojhláskami, samohláskou a dvojhláskou, slabičnými r, l, ř, í a samohláskou alebo dvojhláskou) je jedna spoluhláska, slovo rozdeľujeme pred spoluhláskou,

napr. že-na, pra-co-vat', bie-ly, vl-na, vr-tieť, vr'-ba, Sl'-ňa-va, ka-me-nár, pa-ra-bo-la, čia-ra, bie-lia-reň, zna-me-niu (tvar podst. mena znamenie).

b) Ak medzi dvoma samohláskami (dvojhláskami, samohláskou a dvojhláskou alebo slabičnými r, l, ř, í a samohláskou alebo dvojhláskou) je skupina dvoch spoluhlások, slovo rozdeľujeme na rozhraní medzi obidvoma spoluhláskami,

napr. všet-ci, všet-ky, žat-va, mas-lo, lás-ka, prch-ký, mĺk-vy, maš-lička, ot-cami (tvar podst. mena otec), chlap-cami (tvar. podst. mena chlapec), kviet-kami (tvar podst. mena kvietok), chrb-tami (tvar podst. mena chrbát), pas-ca, Pop-rad.

c) Ak medzi dvoma samohláskami (dvojhláskami, samohláskou a dvojhláskou alebo slabičnými r, l, ř, í a samohláskou alebo dvojhláskou) je skupina troch alebo viac spoluhlások a vnútri spoluhláskovej skupiny nie je morfématické rozhranie (alebo si ho neuvedomujeme), prvá spoluhláska patrí do prvej slabiky (na koniec prvého riadka), ostatné spoluhlásky do ďalšej slabiky (na začiatok nasledujúceho riadka),

napr. ses-tra, An-gličan, pas-tva, lin-gvistika, zaj-tra, špen-dlík.

K. K.: toto ovladam, dakujem. Ale tu ide iba o delenie na rozhraní slabík, nie morfémy.

M. O. O.: Delili sme a delíme morfématicky, teda prvé riešenie: dva-dsať (desať).

J. P.: Z Pravidiel slovenského pravopisu: Ak morfématické členenie slov nie je dostatočne zreteľné alebo si ho neuvedomujeme, dávame prednosť slabičnému deleniu (deleniu na rozhraní slabík). (Zdroj: <https://www.juls.savba.sk/ediela/psp2000/psp.pdf>)

B. K.: Variant dva. Malo by sa rozdeľovať tam, kde sa stretávajú spoluhlásky

K. K.: ale napadlo mi, či nemôžu byť obidve možnosti správne. Lebo aj rozdeľovanie na morfémy by malo byť ok.

M. G.: *Ale to je zlozene slovo*

P. M. P.: *bolo, ale splynulo*

M. G.: *Hranicu vidno*

P. M. P.: *a co brani rozdelit slovo na rozhrani slabik? dvad-sat. dvad-siaty. Morfemy splynuli, -dsat uz nie je nic... podobne ako zaj-tra - nikto to uz nebude delit podla zaniknutych morfem za-jtra*

K. K.: *Ale morfema dva je dost vyrazna a uplne mi nesplyva. Rozumiem, ze ziacy na ZS sa budu ucit delenie podla slabik, lebo morfemy im nic nehovoria, ale nepripustate moznost, ze obidva varianty su spravne?*

P. M. P.: *dva nie je problem, ale -dsat. Proste to uz nie je *dvadesat, ale dvadsat (ani prvorepublikovy experiment *dvacat sa neujal, pravopis zostal etymologický); osobne by som delil vylucne dvad-sat, dvad-siaty (tvary -dsat a -dsiaty by ma rusili).*

Z výrokov používateľov jazyka možno usudzovať, že v praxi sa morfeematické a slabičné delenie dostávajú do konfliktu. Problematickou poučkou je práve tá, ktorá hovorí o tom, kedy sa morfeematický švík pociťuje. Je potrebné uvažovať, do akej miery sa môže jazykovedec spoliehať na jazykový cit (ktorý sa skôr uplatňuje vo vizuálno-auditívnej rovine, prípadne v rovine analogických príkladov z praxe) a kedy je isté pravidlo vyslovene vecou jazykových znalostí, ako sa to ukazuje pri morfeematickom členení, keď sa používateľ znova zbytočne opiera o etymologické hľadisko (*Proste to uz nie je *dvadesat, ale dvadsat*).

Na základe výrokov používateľov sa ukazuje, že používatelia sa často opierajú aj o iné normy, prípadne normy z iných jazykov:

J. P.: *Ja to potrebujem pre sadzbu kníh, automatické slovníky nemôžu obsiahnuť všetko (lebo je rozdiel nad-robiť a na-drobiť, ale definícia delenia je pre jedno slovo iba jedna, povedzme na-d-ro-bit' – to je programátorská stránka veci). V r. 1997 vyšla výborná kniha „Dělení slov – slovo tvorba v praxi“, dá sa z nej dobre čerpať aj pre slovenčinu, ale je to škoda, že takáto kniha nie je v slovenčine k dispozícii – najmä pre morfológické delenie (v jednej knihe sa má totiž použiť iba jeden spôsob delenia – alebo podľa slabík, alebo podľa morfológie, osobne uprednostňujem morfológické).*

Žiaľ, kodifikačné príručky neobsahujú praktickú stranu – konkrétne delenie jednotlivých slov.

N. P.: *Existuje Morfeematický slovník slovenčiny... <http://www.andrewbook.sk/.../2193-Morfeematicky-slovník...>*

A. R.: *V slovenčine by som argumentoval pravidlami slovenského pravopisu. Ten zasa nemá vplyv na zručnosti angličtinárov v angličtinách.*

R. G.:

„A. Chicago favors a system of word division based on pronunciation and more or less demonstrated by the recommendations in Merriam-Webster. We also discourage breaking names. But if “Bellver” must be broken, certainly it should be Bell-ver (assuming that it would be rather difficult to pronounce the name in question as “Bel-lver”). For more on this issue, see CMOS 7.42.“ <https://www.chicagomanualofstyle.org/.../WordDivision.html>

The Chicago Manual of Style, 17th Edition

J. P.: Pokiaľ mi to nemá kto skontrolovať (pri sadzbe v siedmych jazykoch to mnohokrát inak ani nejde), musím sa spoľahnúť iba na **slovníky, ktoré sú v programoch** (viem o tom, že obsahujú chyby). Americký program pre sadzbu, kde som mohol testovať dva rôzne anglické slovníky, rozdeľuje v každom z nich tieto slová Williams, Cal-lo-way, slovo Bellver, ktoré spomína R. G., rozdelil Bell-ver a to bez ohľadu na nastavený typ angličtiny (USA, UK, ...). Či je to správne neviem, je to však aj v súlade s **normou 88 2503 „Základné pravidlá sadzby“**, kde sa priamo píše, že v angličtine sa rozdeľuje málo a prednostne práve medzi zdvojenými spoluhláskami, ak sú medzi samohláskami.

T. B.: Ďakujem, takže chyba vlastne ani nevznikne, nech je tak či tak. Norma to istí.

Používateľ, ktorý opakovane spomína českú publikáciu pre praktické delenie slov, je praktickým (neodborným) používateľom jazyka, ktorý v tlačiarenskej praxi pozná niekoľko noriem, pričom tie si často odporujú (napr. *PSP* a *Základné pravidlá sadzby*¹⁹). Používateľ je zneistený nielen nedostatkom jazykových znalostí, ale naopak, existenciou širších praktických či odborných znalostí, prípadne existenciou programov, ktoré obsahujú slovníky, na základe ktorých sa automaticky delia slová, často aj nesprávne. V danom prípade je potrebné definovať vzťah slovenského pravopisu k iným technickým či jazykovým normám, pretože pre používateľov je rovnako dôležité to, čo sa používa v praxi.

M. O. O.: Také slovo sa nedeli. **Grafik musí dať na jeden riadok!**

T. B.: Presne tak.

J. P.: Bolo by dobré poznať normy pre sadzbu a potom sa vyjadrovať.

T. B.: Ja viem, ale iné sú noviny a iné knihy. Do knihy to nepatrí. **A sama robím skoro stostranový mesačník aj so zalomením a nič podobné by som nenechala, aby sa vedelo, ako sa to patrí a dá, keď sa chce.**

¹⁹ Peter Kučera v príspevku *Tlačená slovenčina – na slovíčko* (2013) uvádza, že v súčasnosti je daná norma ON 88 2503 z r. 1974 neplatná, avšak hodnotná, čo potvrdzujú výroky používateľa, z ktorých môžeme usudzovať, že v praxi sa ešte využíva.

J. P.: Išlo mi o komplexnú odpoveď, pretože polovičná nie je správna. Inak v slovenských knihách až do cca 50. – 60. rokov bolo jednoznačné delenie bežná prax. Pokiaľ nepoznáme súvislosť (čo keď ide o jazykovednú príručku, kde sa to chce uviesť ako príklad; knihu o histórii delenia slov, noviny, ...), tak sa k tomu radšej v tomto smere nevyjadrujem.

T. B.: Pán P., myslím, že pani potrebovala praktickú radu, nie odborný výklad. A niekedy vyzerá smiešne, keď sa tu hráme na vedcov a moralizátorov, že niekto niečo nevie. Ide o rýchlu radu. Keby chcel niekto pomalú a odbornú, zavolať či napísať do Jazykovej poradne JÚLŠ, nie?

Z interpretácie on-line jazykovej poradne, ktorá funguje na sociálnej sieti, vyplýva, že používatelia disponujú mnohými teoretickými aj praktickými vedomosťami v oblasti rozdeľovania slov. Okrem toho sa však u nich prejavujú aj isté medzery v znalostiach, ktoré vyvolávajú jazykovú neistotu. Účelom interakčnej jazykovej poradne je tieto medzery zaplniť. V priebehu diskusie používatelia preukazujú aj vysokú mieru uplatňovania jazykového povedomia, ktoré sa prejavuje využívaním orientačných opôr založených na vizuálnych či auditívnych vnemoch, alebo sa prejavujú využívaním analogických príkladov z praxe, ktoré používatelia pociťujú ako analogické, hoci z odborného hľadiska to tak nemusí byť.

Z nášho výskumu vyplýva, že v ďalších vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu je potrebné riešiť a) vzťah teórie a praxe, b) absenciu slovníka delenia slov, c) rozsah platnosti a vhodnosti morfológického a slabičného delenia slov, d) rozsah opisnej zložky a absenciu vysvetľovacej zložky výkladu v pravidlách, e) vzťah pravopisných pravidiel o rozdeľovaní slov so zvukovou, morfológickou či etymologickou stránkou jazyka a ďalšie.

ZÁVER

K otázke rozdeľovania slov sa v predošlých obdobiach pristupovalo buď ako k veci čisto formálnej, alebo ako k časti pravidiel, ktorá je úzko spojená s prirodzeným používaním jazyka, je ovplyvňovaná systémom slovenského jazyka. V tom zmysle sa preferovali viac mechanické riešenia alebo riešenia, ktoré si vyžadovali širšie jazykové znalosti používateľov. V súčasnosti sa ukazuje, že používatelia jazyka by aj chceli nasledovať aktuálne platnú normu uprednostňujúcu morfológické členenie, avšak na základe sondy do jazykových poradní sa preukázali mnohé neistoty. Vychádzajúc z interpretácie diskusií používateľov jazyka, možno vysloviť niekoľko poznatkov:

1. Používatelia ovládajú morfológické členenie nepresne alebo neúplne – v priebehu jazykovej výučby sa nestretávajú s problematikou morfológického delenia slov ani na základnej, ani na strednej škole. Morfológika je súčasťou učiva jazykových

odborov vysokých škôl. Jazyková prax preto prináša používateľom situácie, keď si s morfeematickým členením nevedia poradiť, a tak sa s jazykovou neistotou obrátia na jazykové poradne. Lenže aj odporúčania jazykových poradní sú taktiež často zmätočné a v daných otázkach neprinášajú používateľom objasnenie. Vo výrokoch používateľov sa objavujú aj sťažnosti na rady jazykových poradcov, resp. výhrady voči nim.

2. Používatelia vyplňajú medzery v znalostiach rôznymi spôsobmi. Apriórny akceptačný vzťah k jazykovej norme a k jazykovým odborníkom je taký silný, že miesto prehodnotenia spôsobu delenia slov (miesto morfeematického uprednostniť slabičné) sa pokúšajú o nahradenie či doplnenie znalostí z iných (aj nejazykových) zdrojov.

3. Morfeematické členenie je ťažšie aplikovateľné v praxi než slabičné členenie – používateľom sa ťažko darí uplatňovať morfeematické členenie, ktoré potom kombinujú so slabičným, najmä v prípade, že základ slova sa ešte dá členiť. Navyše, používatelia vnímajú hranice morfém rozdielne.

4. Odvodzovanie a skladanie slov je obsahom školského učiva, preto používateľom nerobí problém. Zdôrazňujeme však, že nejde o znalosti z morfeamatiky, bolo by preto dobré prehodnotiť aj pomenovanie tohto druhu rozdeľovania slov, ktoré používateľov zavádza do oblasti jazyka, s ktorou sa vo výučbe nestretávajú.

5. Používatelia lepšie ovládajú slabičné členenie. Na základe predpokladu, že väčšina používateľov jazyka sa v jazykovej výchove stretla skôr so slabičným delením (nakoniec, školské jazykové úlohy tvoria veľkú časť otázok v jazykových poradiach), jeho aplikácia sa ukazuje ako výhodnejšia a praktickejšia. Toto tvrdenie je však potrebné overiť v ďalšom výskume textov.

6. Primárne postavenie v *PSP* by malo mať slabičné členenie. Morfeematické členenie však nesmie byť opomenuté a zohľadňovať treba všetky argumenty, ktoré hovoria v jeho prospech. Zároveň je potrebné používateľov jazyka upozorňovať, v ktorých prípadoch sa tieto jazykové roviny prelínajú.

7. Užitočné by bolo uvažovať o uplatňovaní variantných riešení. Existencia variantov by sa mohla potvrdiť na základe ďalšieho výskumu textov. Je potrebné zamerať sa na úzy jednotlivých vydavateľstiev či publicistických redakcií. Celkový obraz by doplnil výskum textov v Slovenskom národnom korpuse.

Uvedomujeme si, že ide o čiastkový výskum problematiky v danej oblasti. Uvedené závery sú vo viacerých prípadoch hypotézami, pokiaľ sa ich platnosť neoverí v praxi. Nateraz však možno skonštatovať, že rozdeľovanie slov nie je bezproblémovou oblasťou slovenského pravopisu.

Literatúra

- Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti. Red. J. Kuchař. Praha: Academia 1979. 287 s.
- DOLNÍK, Juraj: Teória spisovného jazyka (so zreteľom na spisovnú slovenčinu). Bratislava: Veda 2010. 301 s.
- DOLNÍK, Juraj: Stratifikácia používateľov jazyka. In: Jazykovedný časopis, 2019, roč. 70, č. 3, s. 515 – 528.
- FURDÍK, Juraj: O vzťahu nositeľov jazyka k jazyku. In: Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Ružička – J. Kačala. Bratislava: Veda 1979, s. 66 – 68.
- HORÁK, Gejza: Postoj k jazyku. In: Kultúra slova, 1971, roč. 5, č. 4, s. 97 – 100.
- HORECKÝ, Jozef: Jazykové vedomie. In: Jazykovedný časopis, 1991, roč. 42, č. 2, s. 81 – 89.
- KRÁL, Abel – RÝZKOVÁ, Anna: Základy jazykovej kultúry. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1990. 125 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 3. upr. a dopl. vyd. Bratislava: Veda 2000.
- RUSINKOVÁ, Jaroslava: Dynamické tendencie v pravopise prirodzenej slovenčiny. In: Jazykovedný časopis, 2019, roč. 70, č. 3, s. 529 – 544.
- RUSINKOVÁ, Jaroslava: Spisovná slovenčina ako prirodzený jazyk (Na pozadí jazykových postojov). In: Jazykovedné štúdie XXXVI. Bratislava: Veda 2020. 94 s.
- RUSINKOVÁ, Jaroslava: Prístupy k rozdeľovaniu slov na konci riadka v kodifikačnej praxi a v odborných diskusiách. In: Slovenská reč, 2021, roč. 86, č. 2, s. 254 – 267.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – MOŠKO, Gustáv – ŠIMON, František – BENKO, Vladimír: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999. 530 s.
- TECHTMEIEROVÁ, Bärbel a kol.: Tézy o jazykovej kultúre. In: Slovenská reč, 1987, roč. 52, č. 1, s. 3 – 15.
- Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Ružička – J. Kačala. Bratislava: Veda 1979. 224 s.

Elektronické zdroje:

- [1] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/8356/#ixzz6lxxFomVQ> [cit. 27. 7. 2021].
- [2] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/1517/#ixzz6JrmR49bt> [cit. 27. 7. 2021].
- [3] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/161/#ixzz6JrloQgDm> [cit. 27. 7. 2021].
- [4] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/563/#ixzz6Jrm827vj> [cit. 27. 7. 2021].
- [5] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/564/#ixzz6JrmKMbxv> [cit. 27. 7. 2021].
- [6] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/9664/#ixzz6mFSRtFxG> [cit. 27. 7. 2021].
- [7] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/8773/#ixzz6mFR34Esr> [cit. 27. 7. 2021].
- [8] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/5972/#ixzz6JrmUy64K> [cit. 27. 7. 2021].
- [9] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/6255/#ixzz6JrmaZM6F> [cit. 27. 7. 2021].
- [10] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/6814/#ixzz6Jrmf7Bx6> [cit. 27. 7. 2021].
- [11] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/6922/#ixzz6JrmpwDAj> [cit. 27. 7. 2021].
- [12] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/7158/#ixzz6JrmuVYYC> [cit. 27. 7. 2021].
- [13] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/7328/#ixzz6Jrn8IWNg> [cit. 27. 7. 2021].
- [14] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/9498/#ixzz6JrnDdHbt> [cit. 27. 7. 2021].
- [15] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/1005/#ixzz6JroNSxN5> [cit. 27. 7. 2021].
- [16] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/8434/#ixzz6JroSgmjJ> [cit. 27. 7. 2021].
- [17] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/9386/#ixzz6JroeFPOe> [cit. 27. 7. 2021].
- [18] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/1443/#ixzz71ojvZwhF> [cit. 27. 7. 2021].
- [19] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/1004/#ixzz71okA7eoh> [cit. 27. 7. 2021].

- [20] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/7328/#ixzz6lxzL6VT7> [cit. 27. 7. 2021].
- [21] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/9406/#ixzz6lxzPZx9u> [cit. 27. 7. 2021].
- [22] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/2167/#ixzz6mXDPhsrs> [cit. 27. 7. 2021].
- [23] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/5730/#ixzz6ybfUbdOg> [cit. 27. 7. 2021].
- [24] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/7533/#ixzz6ybbzFTIP> [cit. 27. 7. 2021].
- [25] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/7563/#ixzz6ybc5Hx00> [cit. 27. 7. 2021].
- [26] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/8223/#ixzz6ybcAOSNT> [cit. 27. 7. 2021].
- [27] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/9839/#ixzz6ybcEof78> [cit. 27. 7. 2021].
- [28] <https://www.facebook.com/groups/jazykovaporadna/permalink/2931593046941762/> [cit. 27. 7. 2021].
- [29] <https://www.facebook.com/groups/jazykovaporadna/permalink/1803027973131614/> [cit. 27. 7. 2021].
- [30] <https://www.facebook.com/groups/jazykovaporadna/permalink/656787174422372/> [cit. 27. 7. 2021].
- [31] <https://www.facebook.com/groups/jazykovaporadna/permalink/1266891860078564/> [cit. 27. 7. 2021].
- [32] <https://www.facebook.com/groups/jazykovaporadna/permalink/2068805649887177/> [cit. 27. 7. 2021].
- [33] <https://www.facebook.com/groups/jazykovaporadna/permalink/1904337766333967/> [cit. 27. 7. 2021].
- [34] <https://www.facebook.com/groups/jazykovaporadna/permalink/1871170522984025/> [cit. 27. 7. 2021].
- [35] <https://www.facebook.com/groups/jazykovaporadna/permalink/2346346975466375/> [cit. 27. 7. 2021].
- [36] <https://www.facebook.com/groups/jazykovaporadna/permalink/1905653162869094/> [cit. 27. 7. 2021].
- [37] <https://www.facebook.com/groups/jazykovaporadna/permalink/2504961209604950/> [cit. 27. 7. 2021].
- [38] <https://www.facebook.com/groups/jazykovaporadna/permalink/1844600758974335/> [cit. 27. 7. 2021].
- [39] <https://www.facebook.com/groups/jazykovaporadna/permalink/2049653465135729/> [cit. 27. 7. 2021].
- [40] <https://www.facebook.com/groups/jazykovaporadna/permalink/1905691976198546/> [cit. 27. 7. 2021].

PODNETNÉ SPRACOVANIE UNIVERBIZÁCIE V ČEŠTINE¹

KOLÁŘOVÁ, I. – ŠTÍCHA, F.: Slovník univerbizátů (zjednoslovněných názvů).

Praha: Academia 2020. 753 s. ISBN 978-80-200-3131-0.

Martin Ološtiak* – Lenka Palková**

*Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava

**Základná škola pri Reedukačnom centre, Košice

V roku 2020 vyšiel *Slovník univerbizátů (zjednoslovněných názvů)*, pod ktorý sa autorsky podpísali českí bohemisti František Štícha a Ivana Kolářová. Predovšetkým I. Kolářová sa problematike univerbizácie v češtine venuje systematicky už niekoľko rokov, o čom svedčia jej publikačné aktivity. Okrem viacerých parciálnych štúdií je autorkou syntetických prác, monografie *Unverbizace v současné slovní zásobě, obzvláště slovtvorbě* (2017), ako aj kapitoly *Unverbizáty v kompendiu Velká akademická gramatika spisovné češtiny. I. Morfologie: Druhy slov/Tvoření slov. Část I* (2018, s. 661 – 715). Po takejto dôkladnej teoreticko-metodologickej, terminologickej aj materiálnej „predpríprave“ sa spracovanie tejto časti lexiky v podobe lexikografického diela ukázalo ako prirodzený publikačný počin.

Slovník univerbizátů (zjednoslovněných názvů) (ďalej SU) je typ slovníka, ktorý v stredoeurópskom jazykovom prostredí ako samostatná publikácia vychádza prvýkrát.² Lexikograficky spracúva špecifickú časť lexiky – univerbizované jednotky. Unverbizáciu chápu autori tradične ako proces kondenzácie viacslovného pomenovania do jednoslovnnej podoby. Na pomenovanie výsledku tohto procesu systematicky používajú termín univerbizát.³

Slovník je rozdelený na dve časti – úvod a samotný slovník. V úvodnej časti sa predstavuje účel publikácie a zásady usporiadania hesiel, ozrejmuje sa poňatie univerbizácie, spôsoby vzniku univerbizátov, kritériá ich výberu a zaradenia do slovní-

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-18-0046.

² V slovenčine taktiež existuje slovník univerbizovaných jednotiek. Pravda, nie v podobe samostatnej publikácie, ale ako cca stostranový appendix v monografii *Unverbizácia v slovenčine* (Palková, 2018, s. 137 – 230), pričom jeho koncepcia je v porovnaní so SU simplexnejšia.

³ V texte používame autormi preferovaný termín *unverbizát*. V slovenskom prostredí prevažuje termín *unverbát* (Palková, 2015), ktorý sa používa aj v bohemistike; k prehľadu literatúry na túto tému porov. napr. Palková (2018, s. 20 – 24).

ka, štruktúrna, sémantická, frekvenčná a štýlová charakteristika, ako aj zásady práce s referenčnými zdrojmi (korporami). Najväčšia pozornosť sa tu venuje vymedzeniu univerbizácie (kritériám hodnotenia slova ako univerbizátu), objasneniu spôsobov vzniku univerbizátov a ich štýlovej charakteristike.

Ako univerbizáty sa hodnotia také jednoslovné lexémy, ktoré sú synonymné (významovo ekvivalentné) s viacslovným pomenovaním, majú rovnakú slovnodruhovou platnosť a sú s nimi formálne súvzťažné. A naopak, do heslára neboli zaradené také jednoslovné pomenovania, ktoré možno vysvetliť opisom, nie súsluvím (napr. *lesák* „človek pracujúci v lese“), slová so všeobecným významom (*dobrák* = dobrý človek, dobrý muž, dobrá žena) a niektoré ďalšie skupiny (s. 14). V tomto kontexte možno o zaradení niektorých hesiel diskutovať práve s ohľadom na status východiskových slovných spojení, ktorých lexikalizovanosť môže byť sporná, a to aj pri uvedení si prechodnosti a nejednoznačnosti hraníc medzi lexikalizovanými spojeniami a voľnými syntagmami, napr. *bejvalka/bývalka* (bývalá manželka/žena/partnerka/milenka), *angličtinár, fyzikár, ruštinár* (učiteľ angličtiny, fyziky, ruštiny), *cyklisták* (cyklistický výlet), *klávesák* (hráč na klávesové nástroje), *kulturník* (kultúrny pracovník/pracovníčka), *letošník* (tohtoročný osobný rekord), *náhodník* (náhodný gól), *rockovka* (rocková pieseň/skladba) a i. Osobitne možno spomenúť (vcelku ojedinelé) prípady (napr. *bronz*), keď sa uvádzajú viaceré východiskové súsluvia, z ktorých niektoré možno považovať za viacslovné (*bronzová medaile*), niektoré sú z tohto hľadiska diskutabilné (*bronzová príčka, bronzový stupínek*). Pri heslách *striebro, zlato* sa podľa nášho názoru vhodnejšie uvádzajú len súsluvia *stribrná medaile, zlatá medaile*.

Pravda, v tejto súvislosti je namieste otázka, na základe akých vlastností univerbizáciu vymedzovať a do akej miery je obligatórna vlastnosť lexikalizovanosti motivujúceho súsluvia. Aj text SU totiž implikuje, že do úvahy možno výraznejšie brať vzťah sémantiky nadradeného komponentu súsluvia a univerbizátu. Na derivované slovotvorné univerbizáty, ktorých je najviac, to možno aplikovať na úrovni významu afixu. Napríklad v lexéme *angličtinár* sufix *-ár* nemá všeobecný význam „osoba“, ale pod vplyvom motivujúceho súsluvia *učiteľ angličtiny* ide o špecifikovaný význam „učiteľ“. Z toho by vyplývalo, že kritérium lexikalizovanosti motivujúceho súsluvia by nebolo obligatórne (zostalo by však prototypové), ale do popredia by sa dostalo sémantické kritérium.

Autori vyčleňujú dva nominačné univerbizačné spôsoby, ktoré sa členia na ďalšie podskupiny (uvádzame len základné): a) slovotvorné spôsoby: aa) derivácia (*zubní lekár* → *zubař*), v rámci nej aj konverzia (*yorkshirský teriér* → *yorkshir*, zaraduje sa sem aj typ *zlatá medaile* → *zlato*), ab) kompozícia (*maškarní bál* → *maškarbál*); b) elipsa: ba) s konverzným slovotvorným postupom (*trvalá ondulace* → *trvalá*), bb) s gramatickou a významovou zmenou slova, ktoré sa stáva univerbizátom (*hod oštěpem* → *oštěp*), bc) len s významovou zmenou (*cestovní pas* → *pas*).

Veľká pozornosť sa venuje objasneniu kritérií posudzovania štyľovej hodnoty univerbizátov (s. 21 – 24). Informácia o štyle univerbizátu je založená na stratifikačnom modeli jazyka, základom je rozlišovanie štandardu a subštandardu. Do úvahy sa berú jednak formálno-štruktúrne atribúty (hlásková stavba, slovotvorná štruktúra a vzťah medzi fundujúcim a fundovaným slovom), jednak príslušnosť do istého typu textu a kontext. Uvedomujúc si neexistenciu presných hraníc medzi varietami, univerbizáty sa zaraďujú nielen do hlavných skupín (štandard, subštandard, slang, profesionalizmy, publicizmy), ale pomocou spresňujúcich prívlastkov sa kvalifikujú relatívnejšie, a to aj s ohľadom na kontext, v ktorom sa univerbizáty používajú, a mieru expresivity. Považujeme za prospešné, že kontinuum medzi spisovnosťou (bezpríznačnosťou) a nespisovnosťou (príznačnosťou), resp. medzi štandardom, subštandardom a slangom sa bližšie špecifikuje a ráta sa aj s prechodnými zónami: štandard (*burgundské* ← *burgundské víno*) – skôr štandard (*maškarbál* ← *maškarní bál*) – hovorový štandard (*nakládačky* ← *nakladané okurky*) – mierny/skôr subštandard (*medonoska* ← *včela medonosná*) – subštandard (*naftiáky* ← *naftová kamna*) – výrazný subštandard (*oliváč* ← *olivový olej*) – subštandard slangového charakteru (*marketák* ← *marketingový manažer*) – slang (*náhodňák* ← *náhodný gól*). Niekedy sa štyľová hodnota vysvetľuje ešte podrobnejšie, napr. *osobka* ← *osobní obrana* „sportovní slang s tendencií k publicistickému standardu“. Pravda, autori bližšie nevyšvetľujú chápanie štandardu a subštandardu ako existenčných foriem (variet) češtiny, najmä pojem štandardu a jeho vzťah k spisovnej variete (v slovakistike sa pojem štandard a spisovaná varieta nestotožňujú).⁴

Univerbizáty sa okrem toho zaraďujú do troch hlavných žánrových makroskupín (odborné texty, publicistika, beletria), pri ktorých sa tiež môže uvádzať bližšia charakteristika (napr. *čtyřlůžák* ← *čtyřlůžkový pokoj* „pouze publ.“), príp. do ďalších žánrových oblastí (napr. *dostiháč* ← *dostihový kuň* „neformální internetové texty“).

Autori si uvedomujú, že štylistická (či komunikačno-pragmatická) charakteristika univerbizovaných jednotiek má svoje úskalia a aj pri stanovení viacerých objektivizovaných kritérií do istej miery zostáva vecou subjektívneho prístupu lexicografa. Prirodzene, prejavuje sa to aj v SU, čo dokladujeme niekoľkými príkladmi, pri ktorých možno viesť diskusiu. Ako subštandardné sa hodnotia synonymné *nadzvuk*, *nadzvukáč*, pričom sufix *-áč* v lexéme *nadzvukáč* je výraznejším indikátorom subštandardnosti než konverzné (transflexné) pomenovanie *nadzvuk* (tu by pri-

⁴ V ich ponímaní sa pojem štandardu pravdepodobne približuje chápaniu spisovnej formy. Za štandardné považujú výrazy bežné v súčasnom úze, neexpresívne a doložené v rôznych kontextoch rôznych žánrov (s. 21). Svedčia o tom aj formulácie na s. 22, kde sa píše o tom, že štyľová hodnota eliptických univerbizátov často zodpovedá štyľovej hodnote súloví (s príkladmi *burgundské víno* → *burgundské*, *vysoká zvěř* → *vysoká* a i.), resp. prípady, keď aj univerbizát má terminologickú platnosť (*elektrický vozík* → *elektrovůz*). V oboch typoch sa univerbizáty kvalifikujú ako štandardné.

chádzalo do úvahy hodnotenie mierny subštandard; porov. heslo *praktik*). Ďalej možno spomenúť *peperminka* ← *pepermintový likér* (štandard) vs. *tiskovka* ← *tisková konference* (mierny subštandard), *petrolejka* ← *petrolejová lamp*a (mierny subštandard) vs. *titulka* ← *titulní strana* (subštandard); *flopáč* ← *floppy disk* (subštandard) vs. *folkáč* ← *folkový zpěvák/písničkář* (výrazný subštandard), *vlakáč* ← *vlakové nádraží* (výrazný subštandard); *tendrovka* ← *tendrová lokomotiva* (profesionalizmus alebo slang) vs. *párovka* ← *parní lokomotiva* (subštandard). Pri uvádzaní slangových jednotiek by sa v niektorých prípadoch žiadala bližšia špecifikácia, o aký druh slangu ide; napr. *povinky* ← *povinné tance/cviky* (v krasobruslení) (slang) vs. *zónovka* ← *zónová obrana* (ve sportu), *protivoda/protivodka* ← *protivodná branka* (športový slang). Inde by zasa bolo adekvátnejšie hodnotenie ako slangové (*pedák* ← *pedagogická fakulta*, v slovníku je subštandard), ako profesionalizmus (*pomocník* ← *pomocní režisér*, v slovníku je subštandard). Nie úplne jednotne je spracovaná štýlová charakteristika jednotiek patriacich do jednej tematickej skupiny; napr. pomenovania učiteľov podľa špecializácie. Väčšina sa zaraďuje do štandardu (*angličtinár, francouzštinár, fyzikár, ruštinár, španělštinár*). Niektoré však majú aj iné kvalifikátory – mierny subštandard (*matematikár*), hovorový štandard (*chemikár, přírodopisár, tělocvikár*). Prekvapujúco sa v slovníku nenachádzajú lexémy *češtinár, němčinár*.

Ako materiállová základňa na získanie čo najširšieho repertoáru univerbizátov a exemplifikácie autorom poslúžili najmä tri referenčné korpusy Českého národního korpusu: dva žánrovo vyvážené korpusy – najstarší a najnovší (SYN2000 a SYN2015), a najnovší korpus publicistických textov (SYN2013pub). Univerbizáty sa zaraďujú do šiestich frekvenčných pásem: „veľmi vysoká“ (nad 10 000 výskytov), „vysoká“ (1 000 – 10 000 výskytov), „stredná“ (100 – 1 000 výskytov), „nízka“ (10 – 100 výskytov), „veľmi nízka“ (4 – 10 výskytov), „minimálna“ (3 výskyty). Najviac jednotiek pritom patrí do frekvenčnej kategórie „nízka“. Pri každom hesle sa uvádza pomer frekvencie univerbizátu a frekvencie súslavia obyčajne v uvedených troch referenčných korpusoch. Pri viacerých súslviach, ktoré sa pokladajú za sémanticky príbuzné, sa frekvencie uvádzajú osobitne, čím sa informácia znejasňuje, napríklad:

DOTYKÁČ ← doktykový displej/telefon/mobil

Frekvenční poměr: SYN2015 = 10 : 501/47/24, SYN2013pub = 2 : 664/9/7, DYN v6 = 108 : 6752/472/202.

V súvislosti s tým, že sa neberie do úvahy hovorená podoba a výlučne sa využívajú písané databázy (korpusy a čiastočne internet), štýlová charakteristika univerbizátov v úplnosti nezodpovedá ich reálnemu jazykovokomunikačnému statusu. Napríklad pri lexéme *protivoda* sa uvádza žáner „pouze publ.“, hoci dominantne sa používa v hovorenej podobe v športovom slangu a až sekundárne sa dostáva do me-

diálnych písaných komunikátov. Uvedomujeme si, že autori pracovali len s písanými referenčnými zdrojmi, no o obmedzeniach, ktoré z takéhoto prístupu pramenia, sa vôbec nezmiňujú.

Vlastný slovník tvorí 1 234 hesiel – univerbizátov, ktoré sú usporiadané abecedne. Heslo pozostáva z týchto častí: heslový riadok s univerbizátom a súslovím, údaje o frekvenčnom pomere medzi univerbizátom a súslovím obyčajne v troch referenčných korpusoch, slovne vyjadrené frekvenčné pásmo, štýl, žáner, doklady na univerbizát a súslovie. Heslá sú tak pomerne rozsiahle, priemerná dĺžka je približne pol strany, v prípade viacerých významov je to jedna strana i viac. Niekedy sú do hesla zahrnuté užitočné poznámky, ktoré bližšie vysvetľujú niektorý z parametrov, najmä sémantiku a pragmatiku (*achillovka*, *čestník*, *píchačky*) či status samotného univerbizátu (*plzeň*, *deblodka*).

V heslovom riadku sa okrem univerbizátu (písaného verzálami a boldom) nachádza aj súvzťažné súslovie, napr. **KARBIDKA** ← karbidová lampa. Ďalšie varianty sa uvádzajú verzálami a obyčajným písmom, napr. **BARRANDÁK**/BARANDÁK ← Barrandovský most (v Praze). Použitie verzál sa môže javiť nejednoznačne v prípadoch depropriálnych univerbizátov, ktoré majú nábeh k apelativizácii (PLZENĚ), resp. v prípadoch, keď nie je jasný ani status súslovia (TUZEMÁK ← T/tuzemský rum). Používateľovi sa tak nedostáva informácia o písaní začiatočných písmen heslových jednotiek takpovediac na prvý pohľad. Situácia sa však zväčša kompenzuje doplňujúcimi poznámkami, napr. **DOWN** ← Downův syndrom (lze down i Down). V niektorých prípadoch by sme zvolili iné riešenie, napr. **PROGNOSŤÁK** ← prognostický ústav (ČSAV) (vhodnejšie by bolo veľké písmeno pri súsloví; porov. aj doklad na s. 501: „Vystudoval VŠE a nastoupil do **Prognostického ústavu ČSAV**.“).

Ako bolo spomenuté, sémantika univerbizátu sa fixuje prostredníctvom motivujúcich súsloví. Ako jednovýznamové sa vyčleňujú jednotky s jedným motivujúcim súslovím (čo je samozrejme) alebo s viac súsloviami, ktoré sú vo vzťahu synonymie alebo hyperonymie a hyponymie (**GUMOVKY** ← gumové boty/holínky, **KOMORÁK** ← komorní orchestr/sbor). Ako kosémické (t. j. polysémické) sa hodnotia univerbizáty, ktoré sú motivované súsloviami s odlišnými nadradenými zložkami (pomenúvajúce odlišné denotáty), ale so zhodnými špecifikačnými zložkami (**KORONÁRKA** ← 1. koronární tepna; 2. koronární jednotka).⁵ Ako kosémické sa hodnotia aj jednotky motivované súsloviami s odlišnými nadradenými zložkami a slovtvorne a sémanticky príbuznými (nie zhodnými) špecifikačnými zložkami. Tie sa však spracúvajú v samostatných heslách (**AUTOBUSÁK** ← autobusové nádraží; **AUTOBUSÁK** ← řidič autobusu).

⁵ Podľa týchto kritérií heslo **DAŇAŘ** ← daňový poradce/úřad/správa by bolo adekvátnejšie spracovať v podobe **DAŇAŘ** ← 1. daňový poradce; 2. daňový úřad/správa.

V samostatných heslách sa spracúvajú aj homonymné jednotky, ktorých motivujúce sústavia majú odlišný význam (**PÁROVKA** ← párová čtyřka (ve veslování), **PÁROVKA** ← parní lokomotiva). Lexikograficky sa tak úplne nerozlišuje kosémia a homonymia, pričom pri homonymných jednotkách pre jednoznačnosť stačilo použiť horné indexy ako tradičný lexikografický ukazovateľ homonymie, napríklad:

PÁROVKA¹ ← párová čtyřka (ve veslování);

PÁROVKA² ← parní lokomotiva.

Ako diskutabilné sa javí kosémické spracovanie deonymických univerbizátov, ktoré označujú odlišné onymické objekty a pri ktorých o kosémii vzhľadom na špecifický status významu vlastného mena nemožno uvažovať. Týka sa to jednak prípadov s motivujúcimi proprietami patriacimi do rovnakej onymickej triedy, ale o to viac takých prípadov, ktoré prináležia do odlišných onymických tried, napr. **ČERVENÁK** ← 1. Červený Dvůr (psychiatrická léčebna na Českokrumlovsku); 2. Červený most (viadukt ve Znojme); **JALOVÁK** ← 1. Jalový vrch (západní Čechy); 2. Jalový dvůr (Heršpice na Vyškovsku); **KAMENÁK** ← 1. Kamenný Újezd; 2. Kamenný vrch; 3. Kamenné Zboží; 4. Kamenný rybník. V ojedinelých prípadoch sa dokonca nespracúvajú ani ako kosémické (**TŘEBOVÁ** ← Česká Třebová/Moravská Třebová).

Uvádžanie sústavi je vo väčšine prípadov neprotirečivé a jasné. Pravda, viac sa mohlo dbať na jednotné spracovanie sémanticky príbuzných jednotiek, porov. rozdiely v spracovaní sémanticky súvzťažných jednotiek: **BENZIŇÁK** ← benzínový motor vs. **DIESLÁK/DIESELÁK** ← dieselový motor/dieselové auto vs. **NAFTÁK** ← auto/vůz/model/verze s naftovým motorem // naftový motor. Možno spomenúť aj skupinu pomenovaní učiteľov podľa vyučovacieho predmetu, kde sa v niektorých sústaviach uvádzajú aj prechýlené podoby, ako aj varianty učiteľ/profesor (prechýlená podoba ako variant sa jedenkrát vyskytuje aj v heslovom univerbizáte; uvádzanie prechýlených podôb v sústaviach, ako aj v exemplifikácii, nie je vysvetlené); porov.:

ANGLIČTINÁŘ ← učitel/učitelka angličtiny // profesor/profesorka angličtiny

FRANCOUZŠTINÁŘ ← učitel/učitelka/profesor/profesorka francouzštiny

FYZIKÁŘ ← učitel/učitelka // profesor/profesorka fyziky

CHEMIKÁŘ ← učitel/učitelka/profesor/profesorka chemie

MATEMATIKÁŘ ← učitel/učitelka matematiky // profesor/profesorka matematiky

MATIKÁŘ/MATIKÁŘKA ← učitel/učitelka matematiky // profesor/profesorka matematiky

PŘÍRODOPISÁŘ ← učitel/profesor přírodopisu

RUŠTINÁŘ ← učitel/profesor ruštiny

ŠPANĚLŠTINÁŘ ← učitel/profesor španělštiny

TĚLOCVIKÁŘ ← učitel/profesor tělocviku

Význam *Slovníka univerbizátů (zjednoslovněných názvů)* je nespochybnitelný z viacerých hľadísk – pre súčasného bežného používateľa má vysokú informačnú a praktickú hodnotu, pre jazykovedca je inšpiráciou do ďalšieho výskumu, pre laikov aj jazykovedcov v budúcnosti bude svedectvom o stave jazyka v konkrétnom časovom výseku, ako aj o tendenciách jeho vývoja. Autori si pri zostavovaní dali ambiciózny cieľ – poskytnúť širokej verejnosti charakteristiku osobitnej a osobitej časti slovnnej zásoby súčasnej češtiny – zjednoslovněných pomenovaní – v podobe vybraných parametrov na úrovni jazykovej štruktúry, ako aj komunikačno-pragmatickej hodnoty. Náročnosť tohto cieľa sa ukazuje predovšetkým za predpokladu, že si uvedomíme špecifiká tejto časti lexiky, ktorými sú ústna povaha, štylistická príznakovosť a zakotvenosť v najrozličnejších komunikačných sférach a z toho vyplývajúca viacrozmerná dynamika. Nazdávame sa, že napriek viacerým diskusným poznámkam, ktoré sme v recenzii uviedli, sa autorom tento cieľ podarilo naplniť na vysokej odbornej úrovni. Tento lexikografický počin tým, že systematicky spracúva vybraný výsek lexikálnej zásoby, je zároveň potrebné chápať ako podnet k ďalším úvahám v oblasti fungovania lexikálnej zásoby, a to nielen smerom k slovnnej zásobe konkrétneho jazyka (češtiny), ale aj širšie, prinajmenšom v relácii k príbuzným jazykom. *Slovník univerbizátů (zjednoslovněných názvů)* tak považujeme za veľmi dobrú inšpiráciu aj pre slovakistickú špecializovanú lexikografiu a lexikológiu.

Literatúra

- KOLÁŘOVÁ, Ivana: Univerbizace v současné slovní zásobě, obzvláště slovtvorbě. Brno: Masarykova univerzita 2017. 378 s.
- KOLÁŘOVÁ, Ivana: Univerbizáty. In: F. Štícha a kol.: Velká akademická gramatika spisovné češtiny. I. Morfologie: Druhy slov/Tvoření slov. Část 1. Praha: Academia 2018, s. 661 – 715.
- PALKOVÁ, Lenka: Terminologická poznámka o pomenovaní výsledku univerbizácie. In: Kultúra slova, 2015, roč. 49, č. 3, s. 151 – 156.
- PALKOVÁ, Lenka: Univerbizácia v slovenčine. Prešov: FF PU v Prešove 2018. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Palkova1> [cit. 7. 12. 2021]

HUMANITNÉ VEDY PROTI DISKRIMINÁCIÍ¹*Jana Wachtarczyková**Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied
Bratislava*

Ešte pred pár rokmi by nám nenapadlo, že spôsob konania konferencie sa stane základnou všeobecnou charakteristikou podujatia a že môže mať zároveň viacero podôb. Nečakali sme, že prezenčná konferencia *Prostriedky tvorenia sociálnej reality: jazyk – diskriminácia – spoločnosť* navodí starú známu konferenčnú realitu, tradičnosťou sa bude odlišovať od znúdzecnostných online podujatí a že získa na hodnote samotnou fyzickou prítomnosťou a interakciou svojich účastníkov. Napriek tomu, že na jeseň sa pandemická situácia zvykne zhoršovať, odhodlali sa organizátori usporiadať konferenciu, ktorá bola bezprostredným mítingom odborníkov z rozličných oblastí spoločenských vied. Oddelenie sociálnej lingvistiky Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV vytvorilo dvojdnový časopriestor, do ktorého sa skoncentroval medzinárodný sociovedecký diskurz na tému diskriminácie. Tento priestor mal prestížnu adresu Zámocká 47 v Pálffyho paláci pre tých, ktorí mohli prísť osobne, a zároveň instantnú webovú adresu, na ktorej bola konferencia dostupná pre široké a vzdialené publikum.

Podujatie bolo rozdelené do dvoch dní (21. – 22. 10. 2021) a prebiehalo formou plenárnych rokovaní. Celkovo odznelo 19 referátov, z toho tri ťažiskové analýzy súčasnej jazykovo-spoločenskej situácie zo slovenského, českého a poľského prostredia. Obmedzenie kapacity prednáškovej sály vynútené režimom OTP² sa na jednej strane premietlo do menšieho počtu prítomných, ale na druhej strane sa zintenzívnil ich kontakt a vzájomná diskusia, umocnená vstupmi kolegov pripojených online. Organizátori voľbou témy a konceptom podujatia dali znasť, že sociálne orientovaný jazykovedný výskum si u nás všima hrubnutie komunikácie a rozličné diskriminačné praktiky, ako napr. prejavy necitlivosti, znevažovania až verbálnej agresie voči niektorým členom spoločenstva. Sociálni lingvisti z JÚLŠ SAV sa podujali zistiť, ako sa s týmto globálnym problémom vyrovnávajú spoločenské vedy v krajinách V4. Ich zámerom bolo vyvolať diskusiu o možnostiach, ktoré by pomáhali zmierniť jazykový extrémizmus, tlmiť predsudky a nenávisťné prejavy a celkovo kultivovať jazykové správanie.

¹ Text bol vypracovaný v rámci riešenia projektu Vega č. 2/0014/19 Diskriminačná inštrumentalizácia jazyka.

² OTP: osoby očkované, testované, po prekonaní covidu-19.

Konferencia o prostriedkoch tvorenia sociálnej reality je jedným z výstupov projektu VEGA s názvom *Diskriminačná inštrumentalizácia jazyka*, ktorý sa rieši v oddelení sociálnej lingvistiky JÚLŠ SAV. Vďaka podpore agentúry VEGA a Medzinárodného vyšehradskeho fondu mohli organizátori pozvať odborníkov z krajín V4, aby predstavili súčasnú sociolingvistickú situáciu vo svojej krajine s ohľadom na prejavy diskriminácie.

Podujatie otvorila riaditeľka JÚLŠ SAV Gabriela Múcsková postrehom, že nepočetnekrát ústav organizoval konferencie, ktoré mali v názve *jazyk*, ale ani raz tam nefigurovala *diskriminácia*. Znamená to, že sa naša vedecká inštitúcia zapája do riešenia nových a interdisciplinárnych tém, ale aj tém, ktoré sú súčasťou každodenného života a bežnej komunikácie v spoločnosti. Za organizačný tím sa účastníkom prihovarila aj vedúca oddelenia Lucia Molnár Satinská, aby dokreslila okolnosti, za ktorých sa konferencia koná. Vyzdvihla grantovú podporu konferencie a význam výskumu jazyka ako indikátora spoločenských nálad, postojov, ale aj ako nástroja moci, ktorý ľahko môže byť zneužitý aj v bežnej komunikačnej situácii. Dodala, že napriek tomu, že tri riešiteľky sú na materskej dovolenke alebo, inak povedané, v „materskej službe“, zúčastňujú sa na konferencii organizačne aj príspevkami.

Riaditeľka JÚLŠ SAV G. Múcsková moderovala prvý blok príspevkov, v ktorom na úvod odznela jedna z troch³ kľúčových prednášok. Koncept konferencie bol, aby kľúčové prednášky reprezentovali výskum v každej z krajín V4 a predstavili, aké podoby v nich nadobúda diskriminácia, aké okolnosti k nej vedú alebo ju sprievádzajú a na ktoré sociálne skupiny sa vzťahujú. Zmyslom podujatia bolo vytvorenie diskusného priestoru na vyjadrenie názoru o prezentovaných témach, preto diskusia nasledovala vzápätí po každom kľúčovom príspevku a spoločne na záver každého bloku. Ukázalo sa, že tento spôsob organizácie vystúpení bol šťastný a doprial referentom bezprostrednú reakciu publika.

V prvej kľúčovej prednáške sa politológ Andrej Findor z Fakulty sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského v Bratislave zamerl na efekt androcentrickej zaujatosti (*Efekt androcentrickej zaujatosti medziskupinových postojov v medzikultúrnom výskume*). Tento jav je výsledkom pôsobenia kognitívnych mechanizmov, ktoré sú nastavené na vnímanie skupín dominantne pomenovaných generickým maskulínom (napr. *Slováci, moslimovia*), a zároveň hodnotiacich mechanizmov, ktoré stoja na rodovo motivovaných predsudkoch (postoj ku skupine nazvanej *moslimovia* je iný než postoj ku skupine nazvanej *moslimky*). A. Findor prezentoval výskum medzikultúrnych postojov, ktorý prebehol v septembri – októbri 2020

³ V programe konferencie boli štyri kľúčové prednášky, no vystúpenie Csilly Barthyovej z Maďarska sa neuskutočnilo. Ohlásený príspevok *Jazykovo-ideologická ansambláž, epistemický spletenec a udržateľná diverzita: K sociálne zodpovednej forme výskumu i praxe s komunitou nepočujúcich Rómov* by mal byť obsiahnutý vo výstupe z konferencie – v tematickom čísle Jazykovedného časopisu.

a na ktorom sa zúčastnilo viac než 19 000 respondentov z trinástich európskych krajín. Predmetom výskumu boli otázky, ako respondenti vnímajú sociálne skupiny,⁴ ak sú pomenované generickým maskulínom (*Tibetans, Muslims...*) a ak pomenovania zohľadňujú rod (*Tibetan men and women, Muslim men and women...*). Výskum potvrdzuje silnú androcentrickú perspektívu vnímania skupín pomenovaných generickým maskulínom s výnimkou skupiny *Tibetans* (*Tibetania*). Prejavil sa aj pozitívny účinok uplatnenia rodových párov, keďže rodová neutralizácia a feminizácia jazyka pomáha zviditeľňovať členky sociálnych skupín a zmiernovať antropocentrickú zaujatosť, ktorá existuje v medzikultúrnom vnímaní týchto skupín.

Formou zvukovej nahrávky a powerpointovej prezentácie pokračovala Jaroslava Rusinková z oddelenia sociálnej lingvistiky JÚLŠ SAV. V príspevku *Diskriminačná inštrumentalizácia jazyka* predstavila rozličné filozofické, právnické, lexikografické prístupy k definovaniu diskriminácie. Dostatočne širokým je vymedzenie diskriminácie ako medziľudskej interakcie, pri ktorej dochádza k nerovnakému zaobchádzaniu s jej aktérmi z akéhokoľvek dôvodu (napr. z dôvodu veku, pohlavia, náboženského vyznania, rasy, etnika, jazyka, rodinného stavu, politického zmýšľania, sociálneho pôvodu, sexuálnej orientácie, majetkových pomerov atď.). Mnohé definície akcentujú dôsledok diskriminácie – poškodzovanie nejakého subjektu vo vzťahu k inému subjektu. Referentka ponúkla vlastnú definíciu diskriminácie, ktorá precizuje, čím je diskriminácia poškodzujúca. Tento koncept postuluje základné istoty a ich narušanie považuje za poškodzujúce praktiky. Diskrimináciu tak J. Rusinková vymedzuje ako „vzťah dvoch subjektov (kolektívnych či individuálnych), v ktorom dochádza k narušaniu istôt, tzn. že diskriminovaný subjekt zažíva ohrozenie vlastného bytia (narušenie ontologickej istoty) či ohrozenie vlastnej hodnoty, dôstojnosti“ (narušenie axiologickej istoty). V praktickej ukážke založenej na analýze jednej provokatívnej reklamy identifikovala celé spektrum verbálnych reakcií aktérov diskusie k danej reklame.

V nasledujúcom referáte sa Michal Bočák z Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove sústredil na fenomén nepomenúvania (tzv. exnominácie) určitých javov (*Exnominácia ako paradox reprezentácie*). Dôvodil, že odchýlka od normy a inakosť má vždy v jazyku vyjadrenie (napr. existuje celá škála slangových pomenovaní pre homosexuálov, Rómov či iné špecifické skupiny). Nepomenúva sa práve normalita (alebo to, čo je za ňu považované, napr. beloškosť, heterosexuálnosť), ktorá je predmetom exnominácie, objektom chýbajúceho alebo neexplicitného označovania.

Päť príspevkov odznelo po prestávke v ďalšom bloku, ktorý moderoval János Fiala-Butora. Za dvojicu referentiek Miroslava Kyseľová – Martina Ivanová vystú-

⁴ Išlo o deväť pomenovaní sociálnych skupín: *Tibetans, Taiwanese, Russians, Muslims, Immigrants, Hong-Kongers, Chinese, Americans, Africans*.

pila M. Ivanová z Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove a hľadala motivácie, ktoré viedli respondentov dotazníka k odpovedi typu *Pretože je to neprofesionálne!* v príspevku *Najbežnejšie argumenty za a proti rodovo citlivému jazyku medzi slovenskými, poľskými a českými hovoriacimi*. Predstavila výsledky dotazníkového prieskumu, ktorý sa uskutočnil v októbri 2019 v prostredí sociálnej siete Facebook na respondentoch hovoriacich po slovensky, česky a poľsky. Išlo o zisťovanie jazykových postojov k uplatňovaniu generického maskulína pri pomenúvaní osôb a k uplatňovaniu párových foriem pomenovaní (napr. *zákazníci/zákazníčky*) v rozličných typoch komunikátov (úradný oznam, volebná kandidátka, osobné politické vyjadrenie atď.). Z jednotlivých výpovedí referentka vymedzila deväť typov argumentov pre aj proti používaniu rodovo citlivého jazyka (napr. argument tradície, väčšej reprezentatívnosti generického maskulína, argument jazykovej prirodzenosti atď.). Vo výsledku dotazníka sú protichodné postoje respondentov v rámci jednej jazykovej skupiny aj v medzijazykovom porovnaní. Na jednej strane stojí jazykový konzervatizmus (najmä poľský), ktorý chce zachovať zaužívanú jazykovú prax (a veľmi silnú pozíciu generického maskulína pri označovaní osôb), a na druhej strane jazykový progresivizmus, ktorý by rád videl jazyk v službách väčšej empatie a korektnosti.

O rozšírenie výskumného poľa až na Balkán sa postarali srbské lingvistky z Ústavu srbského jazyka Srbskej akadémie vied a umení v Belehrade Marina Nikolić, Vesna Đorđević a Jelena Janković príspevkom *Nové slova a rodová rovnosť v srbčine – existuje diskriminácia? Za kolektív autoriek vystúpila M. Nikolić a vysvetlila, že v srbskej spoločnosti sa o diskriminácii jazykom či v jazyku pochybuje a diskutuje. Na jednej strane existuje požiadavka rodovo citlivého jazyka, uplatňovania feminatív v srbčine, ale na druhej strane je odmietaná a často označovaná za násilie na srbčine. Podobne ako M. Ivanová aj M. Nikolić uvádza kategórie argumentov pre aj proti používaniu feminatív. Vymedzuje však len štyri – dva typy lingvistických argumentov (v tom napr. pragmatické, sémantické a morfológické argumenty) a dva typy ideologických argumentov (napr. argument tradície, národnej identity a slobody). Feminizáciu v srbčine niektorí vnímajú ako ohrozenie slobody, pretože vynucovanie ženských foriem pomenovaní osôb diskriminuje tie aktérky spoločenského života, ktorým zaužívané označovanie generickým maskulínom vyhovuje a nechcú exponovať svoju rodovosť. Odporcovia feminizácie tvrdia, že rodová rovnosť je garantovaná práve využívaním neutrálnych foriem (generického maskulína) v názvoch osôb. Zástancovia feminizácie, naopak, tvrdia, že používanie generického maskulína je diskriminačné a exponovanie rodovosti v pomenovaniach je pozitívne a vedie k zviditeľňovaniu úlohy žien v spoločenskom živote.*

V ďalšom príspevku *Rodová asymetria jazykov vyšehradskej skupiny vo vektorevej reprezentácii slov* sa Radovan Garabík a Jana Wachtarczyková zamerali na

porovnanie jazykov z rovnakého kultúrneho priestoru, jazykov V4, z hľadiska typu a miery ekvivalencie medzi pomenovaniami osôb a živých bytostí v mužskom a ženskom rode. Išlo o otázku, či (a kedy) nastáva symetria medzi rodovými párami alebo či (a kedy) sú medzi rodovými ekvivalentmi asymetrické vzťahy. Skúmanie týchto vzťahov sprostredkovali vektorové modely (word embeddings) trénované na veľkých webových korpusoch daných jazykov a na Slovenskom národnom korpuse. R. Garabíkom prezentované vektorové modely obsahujú vektory zodpovedajúce slovám, odrážajú distributívnu sémantiku slov a dobre modelujú sémantické a syntaktické vzťahy medzi výrazmi. S istou hyperbolou možno povedať, že sú sondou do toho, ako „priemerný používateľ“ daného jazyka kognitívne vyhodnocuje sémantický priestor. Referent na konkrétnych príkladoch ukázal, ako sa rodová asymetria prejavuje (či neprejavuje) vo vektorových modeloch skúmaných jazykov. O interlingválnej asymetrii z hľadiska rodu môžeme hovoriť napr. pri vektorovom modeli výrazu *farár*. V slovenčine má tento výraz v sémantickom mentálnom obraze slovenského hovoriaceho ekvivalenty *farárka*, *rehoľníčka*. V češtine je k výrazu *farář* symetrický ekvivalent *farářka*. V maďarčine k výrazu *plébános* a v poľštine k výrazu *proboszcz* neexistujú ženské ekvivalenty, čo vypovedá o väčšej rodovej asymetrii v porovnaní s češtinou a slovenčinou. Vysvetlenie príčin týchto javov leží v mimojazykovej realite. Súvisia zrejme s protestantskou tradíciou v slovenskom a českom prostredí, a tým aj s historickým či aktuálnym zastúpením žien v spomínanom povolani. Zámerom prezentácie bolo ukázať, že vektorové modely reprezentácie slov umožňujú medzijazykové porovnania aj v kategórii rodu, a to nielen gramatického, ale aj sociálneho a biologického. Ukazuje sa, že diskriminačné tendencie modelu, známe z anglických vektorových modelov, sa v jazykoch V4 neprejavujú, a že v poľštine funguje silné generické maskulínium.

Michaela Lišková a Martin Šemelík z Ústavu pro jazyk český AV ČR položeli otázku *Jazyková diskriminace v české a slovenské lexikografii?* vrátili tému diskriminácie do tradičného chrámu jazyka, do slovníka. V centre ich pozornosti bola lexikálna sémantika slova a prostriedky jej výkladu – výkladová perifráza, exemplifikácia, štylistické kvalifikátory a používateľské poznámky. Hovorili o riešeníach, ktoré autori výkladového slovníka uplatňujú pri aktualizácii významu slov (napr. *černý*, *balič*, *homosexuál*) v dôsledku princípov jazykovej citlivosti. Vyžaduje sa prehodnocovanie existujúcich výkladov a zároveň hľadanie kompromisu medzi prísnou politickou korektnosťou a jazykovým úzom. Inak povedané, medzi krajným progresívizmom, ktorý by do výkladu vnášal veľa nových a neustálených trendov, a konzervativizmom, ktorý by zachovával prežitie sociálne stereotypy v lexikografickom diele.

V príspevku *Socializovaný význam lexém* Lujza Urbancová z Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici uvažovala o tom, ako pri používaní

výrazov v rečovej praxi dochádza k potvrdzovaniu stereotypov a očakávaní. Na príkladoch ilustrovala stereotypné chápanie označenia *učiteľka* v kontraste s označením *učiteľ* a následne aj to, ako verejnosť vníma ustálené spojenia s týmito výrazmi, napr. *vyhorená učiteľka*, *vyhorený učiteľ*.

Moderovania ďalšieho bloku po prestávke sa ujala Ildikó Vančo a slovo v nej dostali účastníci z Česka a Srbska. Do srbskej reality poslucháčov uviedla S. Paunović Rodić z Filologickej fakulty Univerzity v Belehrade, hovoriac *O koncepte urážky, diskriminácie a nenávisťného prejavu v súčasnej slovenskej a srbskej spoločnosti*. V intenciách kognitívnej lingvistiky si všímala rovnaký jav ako L. Urbancová, no namiesto socializovaného významu lexém hovorila o kognitívnom koncepte kľúčových výrazov, ako sú *diskriminácia/дискриминација*, *urážka/уведа*, *nenávisť/мржња* či *tolerancia/толеранција* v slovenčine a srbčine. Referentka vo svojom výskume vychádza z teórie stereotypu, ktorý vymedzuje ako „súbor axiologických kritérií na hodnotenie členov istej kategórie, pričom hodnotiace kritériá sú určené na základe statusu alebo postavenia danej kategórie v určitej spoločnosti a kultúre“. Na základe korpusového materiálu v oboch jazykoch, slovníkových definícií aj výsledkov dotazníkového prieskumu zistila, že jadro sémantických polí stereotypu skúmaných pojmov odráža ich podobnú konceptualizáciu v súčasnej slovenskej a srbskej kultúre. Považuje to za výsledok dynamiky sociálnych zmien, ktorá smeruje k nivelizácii medzikultúrnych rozdielov, kým rozdiely referujú na inakosti v historickom, spoločenskom a kultúrnom kontexte, v ktorých sa sformovali a rozvinuli pôvodné stereotypy.

Referenti z Česka Michal Hořejší (Ústav bohemistiky Filozofickej fakulty Juhočeskej Univerzity v Českých Budějoviciach) a Ondřej Duffek (Ústav pro jazyk český AV ČR) analyzovali verejnú diskusiu okolo sociálneho centra Klinika⁵ v rokoch 2014 – 2019 v príspevku nazvanom *Občan Klinika: diskurzívní boj o identitu sociálního centra*. Vytvorili vlastný korpus Klinika a A2larm, v ktorých sledovali nominačné a predikačné stratégie vo verejných komunikátoch o Klinike a v tomto kontexte detailne skúmali využitie výrazu *občan*. Zistili, že naratív o aktivizme, ktorý je založený na občianstve, je dominantný (v korpuse A2larm), no v čase trvania konfliktu kolísalo jeho emočné vyznenie v reakcii na konkrétne udalosti. Korpusy dokladajú, že v začiatkoch Kliniky sa toto centrum interpretuje ako občianska iniciatíva, neskôr (2016) sa hovorí o strete občanov s extrémizmom (pripisovaným Klinike) a napokon Klinika prestáva byť občianskou záležitosťou.

Príspevok Daniely Waldburgerovej z Katedry afrických štúdií Viedenskej univerzity *Svahilčina a francúzština v prejave bývalých baníkov v Lubumbashi (Konž-*

⁵ Budova bývalej pľúčnej kliniky v Prahe na Žižkove sa stala objektom stretu záujmov aktivistov a squatterov (nesystémového prvku) a samosprávy zastupujúcej právny poriadok a systém. V roku 2019 sa spor skončil vysídlením a zánikom Kliniky ako komunitného centra.

ská demokratická republika) bol najmä o trvaní a ustupovaní svahilčiny v konkurenčnom jazykovom prostredí (predovšetkým francúzštiny). Referentka priblížila svoj terénny výskum, ktorý prebiehal v rokoch 2017 – 2019 prostredníctvom interview s predstaviteľmi generácie baníkov pracujúcich v baniach na med' od 50. rokov minulého storočia.

Exotickou témou *Jak se mluví na misi: Funkce vojenské mluvy prizmatem příslušníků vybraných kontingentů* prekvapili aj Lucie Radková a Jarmila Mádrová z Filozofickej fakulty Ostravskej univerzity. Aj ony vychádzali z vlastného dotazníkového prieskumu, ktorý uskutočnili v roku 2019 medzi stovkou českých a stovkou aliančných vojakov na misii v Afganistane a Mali. V jedenástich otázkach respondenti odpovedali na význam vojenského slangu (mluvy) v komunikácii. Ako hlavný dôvod využívania vojenského sociolektu uvádzali jazykovú ekonómiu – úspornosť a jednoznačnosť vyjadrovania v danom prostredí, no priznali, že zásadnú úlohu zohráva aj kolegialita (vedomé či neuvedomované prispôsobovanie sa reči spolupracovníkov). Táto sonda do vojenskej reči zapadá do série už realizovaných výskumov českých sociolektov L. Radkovej, napr. väzenského a policajného sociolektu alebo jazyka aktérov drogovej scény (konzumentov aj výrobcov drog).

Druhý deň konferencie (22. 10.) sa začal kľúčovými referátmi, ktoré boli náplňou ranného bloku moderovaného J. Wachtarczykovou. Pôsobivý prierez problematikou nenávistných prejavov v Poľsku predstavil Mikołaj Winiewski z Katedry psychológie Varšavskej univerzity. V príspevku *Epidémia nienávistných prejavov. Mechanizmy prevalence v spoločnosti a dôsledky pre menšinové skupiny* hovoril o tom, že prejavy nenávisti a pohrdania (hate speech) nielen pretrvávajú, ale stupňujú sa a plazivo prerastajú do sociálnych noriem. Dôsledky tohto mechanizmu, pri ktorom šírenie a tolerovanie nenávistných, agresívnych a diskriminačných praktík (verbálnych aj neverbálnych) predchádza masovému násiliu a genocíde, sa v histórii neraz prejavili (napr. na osude Tutsiov v Rwande, Arménov v Turecku a najmä Židov počas holokaustu). M. Winiewski vo svojich výskumoch dlhodobo sleduje eskaláciu nenávistných prejavov voči niektorým sociálnym skupinám⁶ v Poľsku. Auditóriu priblížil tzv. epidemický model, ktorý vznikol na základe multiagentného modelovania a zo simulácií správania autonómnych agentov, pričom zohľadňuje sociálno-psychologickú podstatu fungovania hate speech aj s jej dôsledkami a sprievodnými príznakmi. S určitou hyperbolou by sme mohli povedať, že hate speech je podobne nákazlivá ako vírus, ale šíri sa najmä bezkontaktne sociálnymi sieťami a spôsobuje premorenie spoločenstva, ktoré potom stráca vnímavosť voči prejavom diskriminácie, útlaku, šikanovania, znevažovania atď. vo všeobecnosti.

⁶ Menovite voči Židom, moslimom, utečencom, Rómom, Ukrajincom, osobám tmavej pleti, transsexuálom, feministkám, lesbám a gayom.

Ďalším kľúčovým príspevkom do situačnej mozaiky krajín V4 bol referát *Mimoprávne reštrikcie výberu jazyka* Mariána Slobodu z Filozofickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe. Pripomenul východiská teórie jazykového manažmentu a právne úpravy týkajúce sa používania menšinových jazykov v Českej republike. Na konkrétnych príkladoch ukázal rozpornosť toho, čo platí v teórii (law in book) a čo vo všednodennej praxi (law in practice). Napriek právnej legitimitě používania menšinových jazykov (za predpokladu, že menšina tvorí aspoň 10 % obyvateľstva) sa v niektorých národnostne zmiešaných komunitách prejavuje intolerancia napr. voči nápisom v menšinových jazykoch (Tešínske Sliezsko). Za mimoprávne reštrikcie výberu jazyka považuje situácie, keď v dôsledku obáv z vandalizmu niektoré komunity preventívne rezignujú z využívania menšinového jazyka vo verejnej sfére (napr. okolie Litvínova, Ústecký kraj). Na ďalší typ mimoprávných reštrikcií poukázal pri regulácii používania slovenského jazyka vo verejnom priestore (najmä v médiách). Tieto javy spontánneho jazykového manažmentu dlhodobo pútajú pozornosť sociológov aj lingvistov, pretože väčšina reštriktívnych praktík má diskriminačný charakter a pre demokratickú spoločnosť predstavuje problém.

Nasledujúci blok referátov pod vedením M. Ivanovej pokračoval právnickým pohľadom na diskrimináciu. S príspevkom *Jazyková diskriminácia ako sociálny, právny a ľudskoprávny fenomén* vystúpil János Fiala-Butora z Ústavu právnych vied Maďarskej akadémie vied a zároveň zástupca Okrúhleho stola Maďarov na Slovensku. Objasnil, prečo je ťažké jednoznačne definovať diskrimináciu, prečo má vec viacero úrovní a ako sa dá chápať rovnosť na základe jazyka. Ukázal viacere možnosti riešenia – modely rovnosti na základe jazyka: formálnu (deklarovanú rovnosť), aká existuje v slovenskej právnej úprave, rovnosť príležitostí, na ktorej stavia medzinárodné právo, a napokon rovnosť výsledkov, ktorá vychádza z tzv. krajín dobrej praxe a stavia na kompenzácií určitých znevýhodnení v oblasti používania jazyka. Upozornil, že neexistencia diskriminácie neznamená jazykovú rovnosť, o ktorú by malo ísť v právnej úprave používania jazykov v krajine. Za vhodnejší právny rámec než antidiskriminačné zákony považuje rámec jazykovej spravodlivosti (linguistic justice), v ktorom by mali sa mali upraviť otázky jazykovej rovnosti koexistujúcich jazykov na území štátu.

Aj Lucia Berdisová z Ústavu štátu a práva SAV pridala perspektívu právnikovi v príspevku nadpísanom formou sugestívnej otázky *Zabudli sme na podstatu zákazu diskriminácie? O tom, ako sudcovia a sudkyne chápu pojem „diskriminácia“*. Toto chápanie sa podľa nej odvíja aj od spôsobu, akým sa v justičnom diskurze pracuje s príbuznými pojmovými kategóriami rovnosť, rovnoprávnosť a princíp rovnakého zaobchádzania, ktoré sú obsiahnuté v antidiskriminačnej klauzule nášho zákonodarstva. Pristavila sa pri niektorých prípadoch porušovania antidiskriminačného zákona (hromadná žaloba sudcov v roku 2007, ktorá bola uznaná ako diskriminačná vo

veci odmeňovania sudcov Špeciálneho súdu). Pripomenula aj prípady sterilizácie rómskych žien a prípad učiteľky Samkovej, pri ktorých však diskriminačný charakter nebol právne uznaný (Ústavný súd nekonštatoval porušenie čl. 12, ods. 2 tzv. antidiskriminačného zákona). Vysvetlila, prečo je problematické brániť sa pred diskriminačnými praktikami (treba dokázať úmysel poškodiť niekoho) a prečo sa v súdnictve pri výklade diskriminácie treba vrátiť k podstate a zmyslu ochrany človeka pred praktikami neférovej dominancie v mocenskom kontexte.

Právnické úvahy na konci tohto bloku vystriedala jazykovedná reflexia Pawła Kowalského z Ústavu slavistiky Poľskej akadémie vied vo Varšave. Nadviazal na kľúčový referát M. Winiewského, ale vo svojom príspevku *Jazyková diskriminácia v poľskom verejnom diskurze* sa sústredil najmä na antisemitské nenávistné jazykové prejavy. Na ukážkach demonštroval, akými špecifickými obrazovými a verbálnymi prostriedkami sa prejavuje antisemitizmus v poľskej jazykovej krajine z okolia Lodže. Referent si popri obsahu všimol aj slovotvornú štruktúru dehonestujúcich pomenovaní. Ako dominantný spôsob tvorby nových označení sa javí sufixácia (*Żyd* → *Żydek*, *Żydzisko*, *Żyduś*, *pejs* → *pejsik*, *pejsowiec*, *pejsownia*, *pejsowin*), ale častý je aj blending, spojenie fragmentov z dvoch pomenovaní (*Żyd* + *Widzew* → *Żydzew*⁷ i v grafickej podobe *ŻYDzew*). Pripomenul, že najvyššiu dávku agresivity nesú nenávistné heslá a niektoré z nich sa vo vedomí používateľov jazyka fixujú vo forme akronym, napr. *Śmierć żydzewskiej kurwie* → *ŚŻK*.

Lujza Urbancová sa ujala moderovania posledného bloku konferencie, ktorý predstavoval maďarskú, resp. maďarskojazyčnú dimenziu problematiky. Naplnili ju všeobecné reflexie, ale aj konkrétne skúsenosti z pedagogickej hungaristickej praxe na Slovensku. *Využívanie štandardu v maďarských školách na Slovensku ako nástroj diskriminácie* definuje jeden z problémov a zároveň nadpisuje vystúpenie Istvána Kozmácsa a Idikó Vančovej z Fakulty stredoeurópskych štúdií Univerzity Konštantína filozofa v Nitre. Referenti pociťujú ako nepriamo diskriminačné, že v štátnom vzdelávacom programe pre vyučovanie maďarského jazyka sa vyžaduje osvojovanie spisovného maďarského jazyka ako najvyššej hodnoty a neakceptuje iné, regionálne variety maďarčiny. Pre Maďarov žijúcich na Slovensku je prirodzené využívanie dialektov so špecifickými výrazovými prvkami, ktoré nie sú prítomné v štandardnej variete jazyka v Maďarsku. Súčasný vzdelávací systém a učebnice maďarčiny vnucujú študentom aj vyučujúcim polarizujúce hodnotenia jazykových prostriedkov na osi správne – nesprávne, pričom nie je jasný dôvod uplatňovania tejto ideologickej podloženej kategorizácie. Ide napríklad o hodnotenie slovenských výpožičiek v maďarčine, hodnotenie určitej výslovnosti atď. ako nesprávnych a nevhodných. Prednášajúci sú presvedčení, že pre používateľov maďarčiny na Slovensku je dôležitá

⁷ *Widzew* je názov futbalového klubu v Lodži (*RTS Widzew Łódź*), pričom *RTS* je skratka spojenia *real time strategy*.

hodnota ich jazykovej variety, ktorá by nemala byť predmetom devalvácie či diskriminácie, ale akceptácie v procese vyučovania maďarského jazyka na Slovensku.

Na otázky hodnôt a hodnotenia vo vyučovacom procese sa zamerl István Jánk vo vystúpení nazvanom *Jazyková diskriminácia v pedagogickom hodnotení učiteľov maďarského jazyka a literatúry*. Uvažoval o tom, či učitelia hodnotia skutočné vedomosti študenta alebo skôr svoju predstavu o vedomostiach študenta, či odlišný repertoár výrazových prostriedkov v odpovediach žiakov neprispieva k vytváraniu stereotypov a predsudkov pri ich hodnotení učiteľmi a následne aj k znevýhodňovaniu či diskriminácii. Referent použil techniku verbálneho maskovania (verbal guise technique) a skúmal hodnotenie vyučujúcich na Slovensku, Ukrajine, v Maďarsku a Rumunsku v rokoch 2017 – 2019. Išlo o 502 učiteľov maďarského jazyka a literatúry. Výsledky potvrdzujú, že jazykový prejav a parametre jeho vyspelosti, rozvinutosti či kultivovanosti vplývajú na celkové hodnotenie znalostí študenta. Objektom diskriminácie sú prejavy žiakov, ktoré sú vecne správne, ale sú hodnotené nižšou známkom preto, že ich verbalizácia je jednoduchšia či striedmejšia.

Záver posledného bloku patril prezentácii Kláry Sándorovej z Univerzity v Szegede *Sny, nádeje a realita. O kognitívnom evolučnom pozadí diskriminácie*. Referentka neprišla osobne, ale odznela zvuková nahrávka jej prejavu sprevádzaná powerpointovou prezentáciou. Príspevok tak mimovoľne zapôsobil trochu ako odkrytie tajomstva a trochu ako posolstvo. Evolučné pozadie praktík, ktorými sa vzájomne znevýhodňujú osoby či skupiny, nie je tým, čo stojí bokom, mimo nás alebo čo je už za nami, ale je tým, čo je stále prítomné a hlboko zakódované v podstate nášho správania. K. Sándor z pohľadu evolučnej psychológie objasnila povahu mechanizmov, ktoré zodpovedajú za vyhodnocovanie podnetov, za ich kognitívne spracovanie, kategorizáciu a vytváranie schém, stereotypov a projekcií v našom myslení. Ide o výsledok ľudského vývoja, daného prirodzeným výberom v rámci ľudského rodu. Stereotypné myslenie, schopnosť rýchlej kategorizácie a rýchlej reakcie vytvorili úspešnú stratégiu prežitia jednotlivca aj jeho skupiny, umožnili homogenizáciu skupín a altruizmus v rámci svojej skupiny. Vynára sa otázka, či práve znevýhodňovanie a diskriminačné správanie nie je evolučnou výhodou. Evolučná psychológia odpovedá, že áno. Tým sa vysvetľuje aj váha problémov, akými je antidiskriminačná osвета zaťažaná. Podľa K. Sándorovej je nevyhnutné prijať túto ľudskú danosť ako fakt, aby bolo možné účinne ju tľmiť prostredníctvom etických, morálnych a kultúrnych štandardov civilizovaného spoločenstva.

Po diskusii nasledoval posledný bod programu, a to okrúhly stôl s hosťami a hostkami Lucie Molnár Satinskej. Bol ako coda na konci skladby, keď sa po pravidelnom striedaní referátov a diskusií dej podujatia ešte vygraduje a uzavrie. Usporiadatelia chceli, aby sa konferencia zavŕšila spontánnou spoločnou diskusiou. Vzhľadom

dom na komornú atmosféru tohto finále neboli žiadne hranice medzi osobnosťami „stola“ (Lucia Molnár Satinská, Júlia Choleva, Barbara Lášticová, János Fiala Butora, Marián Sloboda) a prítomného publika. Rezonovali otázky „Ako ďalej? Čo môže každý urobiť pre tolerantnejšie (nielen verbálne) správanie? Ako reagovať na hrubosť, jazyk nenávisti a diskriminácie?“ Svoj názor vyjadrili hostia okrúhleho stola aj ostatní prítomní. Zhodli sa na tom, že sa nedá vymedziť jednoznačne najlepší či univerzálny spôsob reakcie, ale že vždy treba na poškodzujúce správanie nejako reagovať. Pretože ľahostajnosť prerastá do akceptácie a konformizmu. Ľudia si na negatívne javy zvyknú a prestanú ich vnímať ako neprípustné. A to je cesta k ďalšiemu extrémizmu a násiliu v našich životoch, ktoré si nikto nepraje. Naopak, osobná angažovanosť vedcov je dôležitá, pretože nestačí diskrimináciu len skúmať, ale vedieť na ňu v praxi adekvátne reagovať.

SPRÁVA Z KONFERENCIE *SYMETRIA A ASYMETRIA V JAZYKOVEJ KOMUNIKÁCI*

Vladimíra Vraiová

*Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Banská Bystrica*

V dňoch 16. – 17. septembra 2021 sa v netradičnom, online formáte konala jedenásta medzinárodná konferencia o komunikácii s názvom *Symetria a asymetria v jazykovej komunikácii*. Vedecké podujatie organizované Katedrou slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty UMB vytvára už tridsať rokov priestor na konštruktívny interdisciplinárny dialóg slovenských a zahraničných účastníkov (prvá konferencia sa uskutočnila v roku 1991). Vedúci organizačného tímu Vladimír Patráš a dekan filozofickej fakulty Martin Schmidt vo svojich úvodných príhovoro-
ch upozornili na túto tri desaťročia trvajúcu tradíciu, ktorá korešponduje s pôsobení-
m hostiteľskej inštitúcie ako univerzity (tridsiate výročie UMB si pripomenieme
v júli 2022).

Počas dvoch konferenčných dní zaznelo tridsaťsedem príspevkov, obsahovo
spadajúcich do jedného z piatich tematických polí, ktoré organizačný tím (okrem
Vladimíra Patráša sa na príprave konferencie podieľali aj Pavol Odaloš alebo Lujza
Urbancová) vymedzil ako meritórne pre tohtoročné podujatie. Konkrétne ide o teó-
riu jazyka a komunikácie cez prizmu symetrického a asymetrického princípu; meto-
dológiu v jazyku a jazykovede a interdisciplinárne interpretácie; všeobecnú a apli-
kovanú lingvistiku, kognitívne vedy; mediálnu a elektronicky podmienenú komuni-
káciu; informačné a komunikačné technológie vo výskume a jazykovej praxi.

Prvý konferenčný deň pokračoval po úvodných príhovoro-
ch plenárnym roko-
vaním. Na začiatku zaznela prednáška Ľubomíra Kralčáka o vzťahu jazykových no-
riem k sociálno-komunikačnému rámcu, vytvorenému jednotlivými varietami súčas-
nej slovenčiny. Nasledoval príspevok Diany Stolac, ktorý vznikol v tandeme s An-
stazijou Vlastelić a v ktorom sa jazykovedkyne zamerali na konfrontáciu verejného
vyjadrovania pred pandémiou a počas nej (na „starý a nový štandard“) a na charak-
teristiky spoločenskej komunikácie počas celosvetovej zdravotníckej krízy. Na
druhej strane Pawel Graf sa vo svojej prezentácii sústredil na dielo talianskeho spi-
sovateľa Itala Calvina a na symetriu a asymetriu v jeho próze *Zámok skrížených osu-
dov a Rozdvojený vikomt*. Po krátkej prestávke pokračovalo plenárne rokovanie vy-
stúpením autorskej dvojice (v zložení Tünde Tušková a Alžbeta Uhrinová) na tému
jazykovej krajiny Békešskej Čaby počas osláv trojstého výročia vzniku mesta. Na
základe kvalitatívnej a kvantitatívnej diskurzívnej analýzy autorky zistili, do akej
miery a v akej forme bol slovenský jazyk exponovaný na jubilejných oslavách.

Popoludňajší program prebiehal simultánne v troch sekciách, pričom v sekcii A zazneli predovšetkým interdisciplinárne a metodologicky orientované príspevky. Konkrétne Oľga Orgoňová na pozadí vzťahu policajtov s verejnosťou a so zreteľom na používanie profesionálneho jazyka upozornila na symetrizáciu vzťahov expertov a laikov (napr. na sociálnych sieťach); Gabriel Rožai sa venoval metodologickým prístupom využitým pri komplexnej analýze neštandardizovanej speleonymie Slovenského rudohoria; Lucia Miháliková predstavila interdisciplinárnosť ako teoreticko-metodologické východisko pri analýze slovotvorby; Anita Huťková a Anita Račáková sa zamerali na komparáciu kolokácií vybraných (slovenských, poľských a maďarských) adjektív súvisiacich s environmentálnou témou a doplnených o širšie kontextové súvislosti; Piotr Fliciński uvažoval o variabilite frazeologických jednotiek v poľskom jazyku ako výraze asymetrického hodnotenia týchto slovných spojení kultúrnym (jazykovým) spoločenstvom; a sekciu uzavrel Vladimír Patráš príspevkom o hodnotovom potenciáli kontextovej expresivity v online periodikách vzhľadom na prítomnosť symetrických a asymetrických prvkov.

Rokovanie v sekcii B otvorila Magdalena Graf, ktorá predstavila tzv. špekulatívny diskurz (svoje zistenia demonštrovala na názvoch a opisných charakteristikách projektov zacielených na predikciu budúcnosti a konzekventne aj na (kvázi) riešenia súčasných i budúcich spoločenských, ekonomických a ekologických kríz). Funkcii otázky v sekvenčnej výstavbe súkromných rozhovorov (autentických a nepripravených prejavov stredoškolských a vysokoškolských študentov, ale aj medzigeneračných dialógov) sa venoval Jiří Zeman. Parolovo orientované bolo aj vystúpenie Leny Ivančovej, počas ktorého autorka – na pozadí všeobecnolingvistických východísk – zdôraznila jednak asymetriu formy a obsahu pri irónii, jednak možnosti uplatnenia tohto prostriedku v publicistických komunikátoch. Iný vedeckovýskumný fokus mal autorský kolektív (Katja Brankačkec, Miriam Giger, Elżbieta Kaczmarška, Lucie Saicová Římalová, Karolína Skwarska, Marián Sloboda), ktorého zástupkyňa Katja Brankačkec vystúpila s kolektívnym príspevkom *Symetrie a asymetrie v sémantice: k prefixaci sloves označujících pohyb v západoslovanských jazycích*. Mediálna komunikácia sa ako ústredná téma premietla do dvoch vystúpení v sekcii B: Martin Foret predstavil výsledky svojho výskumu o vzťahu vizuálnej a verbálnej zložky v masmédiách (printových a online periodikách, ale napr. aj v televízii), na druhej strane sa Bohumila Junková zamerala na fonologickú, lexikálnu a syntaktickú sondáž diskusných príspevkov (o pandémie ochorenia covid-19) na internetovom portáli novinky.cz. V sekcii B prezentovala čiastkové výsledky prebiehajúceho dizertačného výskumu (zacieleného na pojem „úspech“ v jazykovom obraze českých žiakov) aj Karolína Tábořská.

Sekcia C sa začala vstupom Lujzy Urbancovej o jazykových chybách v slovenčine ako cudzom jazyku v kontexte jazykových zmien a dynamiky morfológického

subsystému. Nasledujúci príspevok Kláry Dvořákovéj bol zameraný na opis začiatku telefonických rozhovorov medzi zamestnancami jazykovej poradne Ústavu pro jazyk český AV ČR v intenciách konverzačnej analýzy. Ako ďalší zaznel referát Lucie Jasinskej, v ktorom sa autorka sústredila na frekvenciu slovesného podstatného mena v jazykovej praxi, na analýzu jeho kolokácií a na komplexnejšiu (morfológickú a lexikálnu) charakteristiku tohto verbálneho tvaru. Problematike morfológickej integrácie substantívnych anglicizmov do nemeckého jazyka sa zas venovala Katarína Seresová. Posledné tri vystúpenia v sekcii C boli orientované v prvom rade na analýzu a interpretáciu vybraných mediálnych produktov. Patrícia Molnárová prezentovala výsledky interdisciplinárneho rozboru emocionálno-expresívnych jazykových jednotiek, exponovaných pri pomenovaní nepriateľa v oficiálnom straníckom diskurze 1948 – 1956. Na druhej strane Petra Jesenská koncentrovala svoju pozornosť na postbrixitový naratív vo vybraných britských médiách a v rámci neho aj na používanie hodnotiacich výrazov (vzťahujúcich sa na brexit) v postbrixitovom období. Sekciu uzavrela Veronika Gondeková svojím príspevkom o reflexii obyčajného človeka v reláciách reality TV, ktoré sa tradične spájajú so zobrazením ľudí v reálnych a nesimulovaných situáciách.

Druhý konferenčný deň sa začal plenárnym rokovaním, korešpondujúcim s ústrednou témou konferencie. Milan Ligoš vo svojom príspevku *Spektrum symetrie a asymetrie vo vyučovaní materinského jazyka* upozornil na tri prístupy ku školskej komunikácii počas vyučovania slovenčiny, a síce na pedagogicko-didaktický, jazykovo-komunikačný a socio-kultúrny (etnografický) prístup. Zuzana Bohušová sa vo svojom referáte sústredila na asymetriu tzv. ľahko zrozumiteľných jazykov (napr. jazyka pre ľudí so špeciálnymi potrebami alebo nerozvinutou komunikačnou kompetenciou). Ako posledný vystúpil Pavol Odaloš, ktorý vo svojej prednáške *Symetria a asymetria v modelovaní chrématoným* zhrnul výsledky riešenia grantového projektu VEGA a zameral sa na symetrické a asymetrické princípy pri systémovej deskripcii tejto propriálnej skupiny.

Po skončení plenárnej časti pokračoval program súbežne v troch sekciách. V sekcii A sa Katarína Chovancová venovala problematike ústnej viacjazyčnej komunikácie účastníkov s asymetrickou komunikačnou kompetenciou. Na základe empirického výskumu autorka predstavila niekoľko línií, po ktorých sa môže komunikačná aktivita v tomto prípade uberať. S ďalším príspevkom, zameraným na analýzu reformulácie (v zmysle akejkoľvek reformulovanej výpovede) v četovej komunikácii študentov Strednej zdravotníckej školy v Banskej Bystrici, vystúpila Simona Krafčíková. Nasledoval referát Martiny Bodnárovej, v ktorom lingvistka prezentovala závery výskumu jazyka charizmatikov, t. j. charizmatického komunikačného subregistra, vymedzeného v rámci kresťansko-(katolíckeho) makrosociálneho subregistra. Anna Gálisová sa ako posledná prednášajúca v sekcii A sústredila na axio-

logickú štruktúru národných hesiel, na lexémy, ktoré sú v nich viacnásobne exponované, a na kultúrne súvislosti a vzťahy medzi kolonizátormi a kolóniami, ktoré sú reflektované v predmetných mottách.

Ewa Górecka svojím príspevkom o jazykovej polyfónii (na materiáli fiktívnych blogov v románe poľskej prozaičky Joanny Bator *Ciemno, prawie noc*) otvorila rokovanie v sekcii B. Komparáciou slovenských a poľských „slovies hovorenia“ (verb dicendi) sa vo svojej prezentácii zaoberala Božena Kotuľa. Čiastkové výsledky (ukončeného a obhájeného) dizertačného výskumu predstavila Kamila Homolková v referáte *Jak se mluví a píše o lidech s intelektovým postižením*. Autorka v ňom akcentovala diskrepanciu medzi tým, ako sa o týchto ľuďoch v jazykovej praxi hovorí (často ponižujúcim a zosmiešňujúcim spôsobom), a tým, ako by sa o nich malo hovoriť (korektne a nediskriminačne). Sekciu B uzavrel Július Lomenčík výkladom o postavení, úlohe a potenciáli dialektu ako komunikačného faktora vo vyučovaní slovenského jazyka. Sekcia C zastrelila jednak vystúpenie Renáty Hlavatej o editorii v slovenskej mediálnej praxi a o kompozičných, funkčných a tematických kritériách tejto žánrovej formy; jednak vystúpenie Vladimíry Vrajovej o komunikačno-pragmatickej funkcii biblických motívov v poézii P. O. Hviezdoslava s nadosobnou tematikou.

Sumárne môžeme uviesť, že počas dvoch dní predstavili výstupy zo svojej vedeckovýskumnej činnosti jazykovedci zo slovenských akademických a neakademických pracovísk, ale aj lingvisti z Česka, Chorvátska, Poľska alebo Maďarska. Jednásty konferenčný ročník aj napriek netradičnému online formátu priniesol spolu s tridsiatimi siedmimi vystúpeniami nemálo podnetných impulzov na komunikačne zameraný výskum, ktoré boli formulované počas diskusií k jednotlivým príspevkom. Kultivovane a odborne vedený dialóg, zaujímavé a inšpiratívne podnety obohatili plenárnu časť i rokovanie v sekciiach počas oboch dní. Na záver sa účastníkom konferencie prihovoriť vedúci organizačného tímu Vladimír Patráš. Všetkým poďakoval za účasť a za hodnotné pôsobenie na podujatí a vyjadril nádej na osobné stretnutie na dvanástej medzinárodnej vedeckej konferencii o komunikácii, ktorá sa uskutoční v roku 2024 pod vedením hlavného organizátora Jaromíra Krška.

ROZPOZNÁVANIE POMENOVANÝCH ENTÍT V SLOVENČINE – WEBOVÉ ROZHRANIE¹

Radovan Garabík

*Jazykovedný ústav L. Štúra Slovenskej akadémie vied
Bratislava*

Rozpoznávanie pomenovaných entít (NER; z anglického Named-entity recognition) patrí k oblastiam počítačového spracovania prirodzeného jazyka, ktoré majú priame aplikačné použitie a sú často žiadané aj vo sférach mimo lingvistického výskumu (pri vyhľadávaní v texte alebo spracovaní textových dát). Pod pomenovanými entitami sa do veľkej miery myslia onymické objekty (aj viacdenotátové), ktoré označujú individuálny objekt (reálny alebo fiktívny), a teda tento pojem sa prekrýva s pojmom proprií. Praktické požiadavky (spočívajúce hlavne v potrebe vyhľadávania rôznorodých objektov v neštrukturovaných textových dátach, buď priamo koncovým používateľom, alebo na ďalšie spracovanie, napríklad anonymizáciu osobných či citlivých údajov) ale vedú k niektorým všeobecne zaužívaným rozšíreniam. K pomenovaným entitám sa často priradujú aj dátumy a iné časové označenia (niekedy aj periodické, ako sú názvy mesiacov, opakujúcich sa sviatkov či dní v týždni), adresy (klasické geografické aj nové, ako napr. URL, e-mail), rôzne číselné označenia, hodnoty fyzikálnych a menových veličín a podobne.

K rozpoznávaniu pomerne často patrí aj určenie, o aký typ pomenovanej entity ide (typicky sa rozlišujú alebo sú žiadané hlavne mená osôb, geografické názvy, urbanonymá, názvy inštitúcií, časové a číselné údaje).

NER býva založené na troch základoch:

1. slovníky známych pomenovaných entít (najmä antroponymá a toponymá);
2. heuristické spracovanie entít, najmä pri rozpoznávaní URL, dátumov, časových údajov, číselných hodnôt;
3. ručne značkové korpuse (dostatočnej veľkosti), slúžiace ako základ pre tréning štatistických alebo iných nástrojov na NER.

Slovníky pomenovaných entít umožňujú pomerne rýchlo dosiahnuť istú základnú úroveň presnosti značkovania; je ale potrebné ich udržiavať aktualizované, entity, ktoré sa v nich nenachádzajú, nebudú rozpoznané. Slovníky neriešia problém homonymie (či už entít s ne-entitami alebo rôznych typov entít medzi sebou) či polysémie.

¹ Spracovanie pomenovaných entít je rozvíjané v rámci projektu INEA/CEF/ICT/A2019/1926831 *Curated Multilingual Language Resources for CEF AT* spolufinancovaného Európskou úniou prostredníctvom Nástroja na prepájanie Európy.

Heuristické spracovanie je obmedzené typom pomenovaných entít, ktoré sú dostatočne identifikovateľné a diferencovateľné (napr. dátumy a číselné údaje). Neveľmi dobre funguje pre typické propriá, ktorých prakticky jediným identifikátorom je veľkosť počiatočného písmena.

Vytvorenie ručne značkovaneho korpusu je časovo aj personálne značne náročné², ak chceme dosiahnuť dostatočnú veľkosť, ale takýto korpus je dôležitý na dosiahnutie rozumnej presnosti anotácie.

Pre slovenčinu existuje niekoľko verejne dostupných webových služieb (v rôznych stupňoch funkčnosti) poskytujúcich rozpoznávanie pomenovaných entít, napr. *NER* v rámci portálu NLP Nástroje³, *Named Entity Recognition for Slovak Language* na stránkach Fakulty informatiky a informačných technológií Slovenskej technickej univerzity⁴ alebo rozpoznávanie pomenovaných entít na portáli NLP4SK: NLP as a Service⁵.

Pre češtinu existuje ručne značkováný korpus „Czech Named Entity Corpus 2.0“ s rozsahom 8 993 viet a s označenými 35 220 entitami (Straková et al., 2017). Entity sú klasifikované v dvojúrovňovej hierarchii 46 typov. Veľmi pozitívnym faktom je, že korpus je voľne dostupný (aj získateľný) pod licenciou Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported (CC BY-NC-SA 3.0).

Existencia tohto korpusu nám blízkeho jazyka bola využitá pri tvorbe rozpoznávania pomenovaných entít v slovenčine. Korpus bol strojovo preložený do slovenčiny s využitím najlepších existujúcich dostupných možností strojového prekladu⁶. Následne boli z neho odstránené vety, ktoré obsahovali nepreložené úseky textu, rozpoznané podľa prítomnosti písmen *ů*, *ř*, *ě*. Podobne boli odstránené vety, pri ktorých nebolo možné v preloženom texte identifikovať ekvivalent (preklad) pomenovanej entity. Identifikácia entity v preklade spočívala v porovnávaní redukovaných lemm (bez diakritiky, bez dvojhlások, bez prípon) v originálnej a preloženej vete. Preložený korpus je dostupný na adrese <https://www.juls.savba.sk/ner.html> pod licenciou CC BY-NC-SA 3.0. Rozsah korpusu je po filtrácii 6 735 viet, 13 173 označených entít.

Tento preložený korpus bol použitý pri trénovaní nástroja *nametag*⁷ (Straková et al. 2014), na korpuse boli natrénované dva modely na rozpoznávanie pomenovaných entít. Prvý model, nazvaný trivial, využíva iba povrchové črty textu (slovo, číselnú hodnotu, veľkosť písmen, heuristika na rozpoznanie URL a e-mailových

² Práce na takomto ručne značkovanom korpuse slovenčiny prebiehajú v oddelení Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV

³ <http://nlp.bednarik.top/ner/>

⁴ <http://mus.fiit.stuba.sk/>

⁵ <http://arl6.library.sk/nlp4sk/>

⁶ Google Translate; <https://translate.google.com>

⁷ <https://ufal.mff.cuni.cz/nametag/1>

adries) bez akéhokoľvek lingvistického spracovania. Tento model slúži primárne iba na účely porovnávania, poskytuje iba veľmi hrubé a nepresné značkovanie.

Druhý model, nazvaný *morphodita*, zahŕňa v sebe model na lematizáciu a morfológické značkovanie natrénovaný na ručne značkovanom korpuse (*r-mak-6.0*). Umožňuje tak lepšie využitie inherentnej lingvistickej informácie v texte pri rozpoznávaní entít.

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV sprístupňuje rozhranie, ktoré demonštruje tieto modely na rozpoznávanie pomenovaných entít v slovenských textoch. Rozhranie je prístupné na adrese <https://www.juls.savba.sk/nerd/> (aktuálna verzia zo dňa 10. 2. 2022).

V rozhraní je možné zadať krátky text (v rozsahu niekoľkých odsekov), v ktorom budú automaticky rozpoznané pomenované entity. Okrem zadania vlastného textu je možné zadať aj voľbu *Náhodný text*, ktorá náhodne vyberie niekoľko viet slovenského textu⁸ na ukážku, bez potreby zadávania vlastného textu.

Vo výsledku sú rozpoznané pomenované entity graficky zvýraznené, pričom typ entity sa zobrazí po nadídení kurzorom myši na danú entitu. Rozhranie je dostupné v slovenčine a angličtine.

Nasledujúca ukážka rozhrania obsahuje krátky text s rozpoznanými entitami, kurzor sa nachádza nad jednou z nich (*Slovenskej republiky*) a je zobrazený jej typ (*geografický názov*); nasleduje textové pole určené na zadávanie textu na analýzu a ovládacie prvky – spustenie analýzy (*Analyzuj*), analýza niekoľkých náhodne vybraných viet (*Náhodný text*), výber modelu a výber jazyka rozhrania.

Demo rozpoznávania pomenovaných entít v slovenčine

Pracovná a testovacia verzia.

Tento model nepoužíva slovníky entít.

Jazykovedný ústav **Ľudovíta Štúra SAV** je pracoviskom, v ktorom sa v **Slovenskej republike** sústreďuje základný výskum spisovných aj nespisovných útvarov slovenského národného jazyka. **gc - geografické názvy**
Ústav vznikol v roku **1943** pod názvom **Jazykovedný ústav Slovenskej akadémie** vied a umení - SAVU.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV je pracoviskom, v ktorom sa v Slovenskej republike sústreďuje základný výskum spisovných aj nespisovných útvarov slovenského národného jazyka.
Ústav vznikol v roku 1943 pod názvom Jazykovedný ústav Slovenskej

Analyzuj **Náhodný text** Model: **morphodita** Jazyk rozhrania: **sk**

Opísané webové rozhranie slúži na demonštráciu slovenského modelu rozpoznávania pomenovaných entít, ktorý je dostupný verejnosti pod licenciou CC BY-NC-SA 3.0, a teda použiteľný v širokej škále možných aplikácií. Perspektívne plánujeme spri-

⁸ Výber z niekoľkých legislatívnych a informatívnych dokumentov.

stupniť aplikačné rozhranie (API), ktoré umožní model používať aj vo vzdialených aplikáciách zainteresovaných používateľov, sprístupniť ho prostredníctvom siete European Language Grid⁹ a prípadne model rozšíriť o ďalšie dáta, pripravované v oddelení Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV.

Literatúra

- BEDNÁRIK, Filip: Extrakcia informácií z textu. Bratislava: Fakulta informatiky a informačných technológií STU v Bratislave (diplomová práca).
- KAŠŠÁK, Ondrej – KOMPAN, Michal – BIELIKOVÁ, Mária: Extrakcia pomenovaných entít pre slovenský jazyk. In: Znalosti 2012. Sborník příspěvků 11. ročníku konference. Praha: Matfyzpress 2012, s. 52 – 61.
- STRAKOVÁ, Jana – STRAKA, Milan – HAJIČ, Jan: Open-source Tools for Morphology, Lemmatization, POS Tagging and Named Entity Recognition. In: Proceedings of 52nd Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics: System Demonstrations. Baltimore, Maryland: Association for Computational Linguistics 2014, s. 13 – 18.
- STRAKOVÁ, Jana – STRAKA, Milan – ŠEVČÍKOVÁ, Magda – ŽABOKRTSKÝ, Zdeněk: Czech Named Entity Corpus. In: Handbook of Linguistic Annotation. Dordrecht: Springer 2017, s. 855 – 873.
- ŠEVČÍKOVÁ, Magda – ŽABOKRTSKÝ, Zdeněk – KRŮŽA, Oldřich: Named Entities in Czech: Annotating Data and Developing NE Tagger. In: Text, Speech and Dialogue 2007. Eds. V. Matoušek – P. Mautner. Heidelberg: Springer 2007, s. 188 – 195.
- Slovenský národný korpus – r-mak-6.0. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2017. Dostupný na: [https://korpus.sk/ver_r\(2d\)mak.html](https://korpus.sk/ver_r(2d)mak.html)

⁹ <https://www.european-language-grid.eu/>

OBSAH ROČNÍKA 86, 2021 / CONTENTS OF THE VOLUME 86, 2021

ÚVODNÍK / EDITORIAL

- 137 – 141 **WACHTARCZYKOVÁ, J. – OLOŠTIAK, M.: Nový vietor do plachiet** (New Wind in the Sails)

ŠTÚDIE A ČLÁNKY / STUDIES AND ARTICLES

- 3 – 20 **DOLNÍK, J.: Inkluzívna komunikácia** (Inclusive Communication)
- 21 – 35 **KOVÁČOVÁ, V.: Niekoľko úvah o fige borovej (s osobitným zreteľom na vzájomný vzťah frazeologických foriem figu borovú vs. figa borová)** (Some Reflections on the Slovak Phraseme “figu borovú” (with Special Regard to the Mutual Relation of Phraseological Forms “figu borovú” vs. “figa borová”))
- 36 – 54 **LACINÁKOVÁ, M.: Návrh na vedecký systém prepisu z arabčiny podľa spisovnej normy a čiastočnú vokalizáciu. 1. diel: Arabský text bez ohľadu na slovenské syntaktické okolie** (Proposal for Scientific System of Transcription of Arabic into Slovak According to the Standard Norm and for Partial Vocalisation. Part 1: Arabic Text Regardless of its Slovak Syntactic Surroundings)
- 55 – 77 **GÁBOR, L.: Funkcie a podoby vybraných mémov v digitálnej sfére** (Functions and Forms of Selected Memes in the Digital Sphere)
- 78 – 103 **BODNÁROVÁ, M.: Prienik exorcistického a charizmatického komunikačného subregistra u rímskokatolíckeho kazateľa Martina Harčára** (Overlapping of the Exorcist and Charismatic Communication (Sub-)Register in the Speech of the Roman Catholic Preacher Martin Harčár)
- 142 – 172 **IVANOVÁ, M.: Láska-neláska, idú zlé časy. Koncesívne štruktúry vo svetle konštruktívnej gramatiky** (Love or Not, Bad Times Are Coming)
- 173 – 191 **LACINÁKOVÁ, M.: Návrh na vedecký systém prepisu z arabčiny podľa spisovnej normy a čiastočnú vokalizáciu. 2. diel: Arabský text vo vzťahu k slovenskému syntaktickému okoliu** (Proposal for Scientific System of Transcription of Arabic into Slovak According to the Standard Norm and for Partial Vocalisation. Part 2: Arabic Text in Relation to its Slovak Syntactic Surroundings)
- 192 – 207 **HUDECOVÁ, E. – STAHL, J. – BENKOVÁ, L. – MUNKOVÁ, D.: Porovnanie strojového, posteditovaného a ľudského prekladu technickej dokumentácie zo slovenčiny do nemčiny** (Comparison of Machine Translation, Post-Editing and Human Translation of Technical Documentation from Slovak to German)
- 279 – 291 **LACINÁKOVÁ, M.: Návrh na vedecký systém prepisu z arabčiny podľa spisovnej normy a čiastočnú vokalizáciu. 3. diel: Čiastočná vokalizácia** (Proposal for Scientific System of Transcription of Arabic into Slovak According to the Standard Norm and for Partial Vocalisation. Part 3: Partial Vocalisation)
- 292 – 327 **ŠTEFAŇÁKOVÁ, J.: Rodová symetria v slovenských publicistických textoch na pozadí medzinárodnej politiky zameranej na inkluzívny/rodovo vyvážený jazyk** (Gender Symmetry in Slovak Journalistic Texts against the Background of International Politics Focused on Inclusive/Gender-Balanced Language)
- 328 – 353 **JAKUBÍČKOVÁ, B.: K prekladu anglických kolokácií do slovenčiny v beletrii** (On the Translation of English Collocations in Fiction into Slovak)

DISKUSIE A ROZHĽADY / DISCUSSIONS AND HORIZONS

- 104 – 109 **GARABÍK, R. – BOBEKOVÁ, K.: Lematizácia, morfológická anotácia a dezambiguácia slovenského textu – webové rozhranie** (Lemmatization, Morphological Annotation and Disambiguation of the Slovak Text – Web Interface)

- 208 – 229 **JAROŠOVÁ, Zložené číslovky so zreteľom na písanie osobitne a dovedna** (Compound Numerals in Terms of their Spelling as a Single Word or as Separate Words)
- 230 – 253 **MIKUŠIAK, M.: Problémy slovenského pravopisu čiarky z hľadiska formy** (Problems with the Codified Punctuation Rules for the Slovak Language in Terms of Form)
- 254 – 267 **RUSINKOVÁ, J.: Prístupy k rozdeľovaniu slov na konci riadka v kodifikačnej praxi a v odborných diskusiách** (Hyphenation in Scientific Discourse)
- 354 – 379 **RUSINKOVÁ, J.: Rozdeľovanie slov na konci riadka ako jazyková neistota** (Hyphenation as Language Uncertainty)

RECENZIE / REVIEWS

- 110 – 115 **LITVIKOVÁ, V.: Obraz premien slovenskej jazykovedy v rozhovoroch** (Wachtarczyková, J. a kol.: Očami slovenských jazykovedcov. Rozhovory o premenách jazyka a jeho výskumu na Slovensku. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a SAP – Slovak Academic Press 2019. 239 s. ISBN 978-80-89607-74-7). (Picture of the Slovak Linguistic Transformations in Interviews (Wachtarczyková, J. a kol.: Očami slovenských jazykovedcov. Rozhovory o premenách jazyka a jeho výskumu na Slovensku))
- 380 – 386 **OLOŠTIAK, M. – PALKOVÁ, L.: Podnetné spracovanie univerbizácie v češtine** (Kolářová, I. – Štícha, F.: Slovník univerbizátů (zjednoslovněných názvů)). Praha: Academia 2020. 753 s. ISBN 978-80-200-3131-0). (Inspiring Work on Univerbation in Czech (Kolářová, I. – Štícha, F.: Slovník univerbizátů (zjednoslovněných názvů)))

SPRÁVY / REPORTS

- 116 – 129 **MISLOVIČOVÁ, S.: Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 2020** (Activity Report of Ľudovít Štúr Institute of Linguistics SAS for the Year 2020)
- 268 – 275 **VOJTEKOVÁ, M. – MERTO VÁ, N.: 21. medzinárodná konferencia Komisie pre slovanskú slovo tvorbu pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Slovánská slovo tvorba: synchrónia, inovácie, neologizácia** (21st International Conference of the Commission for Slavic Word Formation at the International Committee of Slavists. *Slavic Word Formation: Synchrony, Innovations, Neologization*)
- 387 – 397 **WACHTARCZYKOVÁ, J.: Humanitné vedy proti diskriminácii** (Humanities against Discrimination. A Conference Report)
- 398 – 401 **VRAJO VÁ, V.: Správa z konferencie Symetria a asymetria v jazykovej komunikácii** (Symmetry and Asymmetry in Language Communication. A Conference Report)

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY / MISCELLANEA AND INTERVIEWS

- 130 – 132 **GRACIA, J. – GARABÍK, R. – BENKO, V.: Európska sieť pre web-centrickú lingvistickú dátovú vedu** (NexusLinguarum – European Network for Web-Centred Linguistic Data Science)
- 402 – 405 **GARABÍK, R.: Rozpoznávanie pomenovaných entít v slovenčine – webové rozhranie** (Named-Entity Recognition – Web Interface)
- 406 – 407 **Obsah ročníka 86, 2021 / Contents of the Volume 86, 2021**

POKYNY PRE AUTOROV (podrobne na <https://www.sr.juls.savba.sk>)

Redakcia časopisu Slovenská reč uverejňuje originálne autorské recenzované a dosiaľ nikde nepublikované príspevky. Súčasťou príspevkov do rubrik Štúdie a Diskusie a rozhľady je preklad názvu príspevku do angličtiny, abstrakt (500 – 1000 znakov) a kľúčové slová (5 – 10) v angličtine. Príspevky prijímame na adrese: sr@juls.savba.sk. Text je možné poslať aj prostredníctvom voľby „Pošlite príspevok“ z webovej stránky časopisu <https://www.sr.juls.savba.sk>. Autori zaslaním príspevku vyjadrujú súhlas s jeho redakčným spracovaním aj so spracovaním osobných údajov.

Pravidlá formálnej úpravy textu

- Texty sa predkladajú v elektronickej podobe vo formáte .docx alebo .odt, písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5. Kľúčové slová, abstrakty a písmo v tabuľkách majú veľkosť 11.
- V prípade, že sa v texte vyskytujú zvláštne znaky, tabuľky, grafy a pod., je potrebné odovzdať príspevok aj vo verzii pdf a netextové časti poslať v osobitnej prílohe. Minimálne rozlíšenie netextových častí je 300 dpi.
- Text príspevku má byť zarovnaný z ľavej strany, tvrdý koniec riadka (enter) sa používa len na konci odseku. Prvý riadok odseku je odsadený 1 cm.
- Nadpisy prvej úrovne (ÚVOD, METODIKA VÝSKUMU a pod.) sa uvádzajú verzálami. Podnadpisy sa uvádzajú boldom, subsekcie sa číslujú (napr.: **2.1. Limitné verbá**).
- Kurzíva sa spravidla používa pri uvádzaní príkladov, názvov štúdií, publikácií, jazykových elementov a pod.
- Odkazy na literatúru v texte sa uvádzajú v zátvorke v podobe: priezvisko autora, rok vydania a číslo strany, napr. (Đurovič, 1999, s. 102). V prípade citovania dvoch odlišných publikácií jedného autora, ktoré vyšli v tom istom roku, za rokom vydania uvádzať malé písmeno (napr. Đurovič, 1999b). Zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci príspevku (nie v poznámkach pod čiarou) v abecednom poradí. Ak obsahuje viac položiek jedného autora, jednotlivé položky sa radia chronologicky vzostupne (od najskoršieho vročenia).

Spôsoby uvádzania bibliografických odkazov (príklady)

• knižná publikácia

FURDÍK, J. (1993): *Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie*. Levoča: Modrý Peter.
JAROŠOVÁ, A. – BUŽÁSSYOVÁ, K. (eds.) (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Bratislava: Veda.

• článok v časopise

IVANOVÁ, M. (2020): Reciprocita v slovenčine a optimalizácia jej lexikografického spracovania. In: *Slovenská reč*, 85/2, 143 – 161.

• štúdia v zborníku

ONDREJOVIČ, S. (2015): Medzi purizmom a globalizmom. In: Wacharczyková, J. – Satinská, L. – Ondrejovič, S. (eds.): *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch. Sociolinguistica Slovaca*. 8. Bratislava: Veda, 25 – 32.

• korpus

Slovenský národný korpus – prim-8.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk> (cit. 13. 11. 2021).

• internetový odkaz

Ak má zdroj známeho autora, uvádzame ho v sekcii **Literatúra** s informáciou o dostupnosti, napr.: ŠMERK, P. (2009): Deriv – webové rozhraní. Dostupné na: <http://def.fi.muni.cz/deriv> (cit. 2. 11. 2021). Všeobecné zdroje (bez uvedenia autora) citujeme technikou číselných odkazov. Na príslušné miesto v texte vložíme číselný odkaz vo forme horného indexu v hranatej zátvorke, napr. ^[1]. Zoznam týchto referencií uvádzame v číselnej postupnosti na konci článku v sekcii **Internetové zdroje**. Napr.: ^[1] Araneum Slovaca V. Dostupné na <http://aranea.juls.savba.sk/guest/index.html> (cit. 3. 11. 2021).

SLOVAK LANGUAGE

JOURNAL FOR THE SLOVAK LANGUAGE RESEARCH

PUBLISHED BY ĽUDOVÍT ŠTÚR INSTITUTE OF LINGUISTICS, SLOVAK ACADEMY OF SCIENCES

SLOVENSKÁ REČ

ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKÉHO JAZYKA

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

Výhradný distribútor na Slovensku/The exclusive distribution in Slovakia:

SAP – Slovak Academic Press, s. r. o., Bazová 2, 821 08 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: sap@sapress.sk, www.sapress.sk, registračné číslo 7089

Ročné predplatné pre Slovensko/Annual subscription for Slovakia: 15 €

Jednotlivé číslo/Separate issue: 5 €

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia/print)

EV 3695/09

ISSN 1338-4279 (online)

IČO vydavateľa 00167 088